

Den store Revisionskommission og dens Forløbere.¹⁾

Et Bidrag til vor indre Historie under Kong Christian V.

Af

Carl S. Christiansen.

Det var den unge Enevældes Opgave at raade Bod paa de Ulykker, som uheldige Krige og daarlig Styrelse i Adelsvældens sidste Tid havde ført over vort Fædreland. Her var nok at tage fat paa, og et stort Arbejde maatte gøres, om alt skulde komme i sin rette Gænge, og Riget atter rejses fra sit dybe Fald. Der herskede Opløsning i alle Forhold, men den var størst paa Pengevæsenets Omraade; at faa Indtægter og Udgifter til at balancere syntes næsten en Umulighed, og det naaedes ikke under de to første Enevoldskonger. Man forsøgte forskellige Udveje for at skaffe Penge til de nødvendigste Udgifter; men da det intet forslog, greb man til det radikale Middel at udlægge Kronens Jordegods i Masse til Fordringshaverne.

Dette Krongods var fra gammel Tid af Grundvolden for Rigets og Kongens Husholdning, og man kunde ikke godt tænke sig i længere Tid eller for bestandig at undvære de Naturalydelse, som det indbragte, hvorfor Kongen ogsaa i Skøderne som Regel forbeholdt sig Til-

¹⁾ Se E. Holm, Danmark—Norges indre Historie 1660—1720, II, S. 188 ff. og Henviisninger S. 78 ff.

bagekøbsret. Men denne Generhvervelse af Krongodserne kom aldrig til Udførelse paa Grund af de stadige finansielle Vanskeligheder, Staten led under.

De store Jordegodser, som nu bortsolgte, skaffede dog ikke Staten direkte nogen ny Indtægtskilde, da det næsten alt sammen blev udlagt i Betaling for Gæld, og de nye Laan, som man ved at betale de gamle saa sig i Stand til at rejse, forslog ikke til at dække det Under-skud, som Opretholdelsen af den store hvervede Hær og det kostbare Hof foraarsagede, saa at de økonomiske Vanskeligheder vedvarede.

Det var derfor naturligt, at de styrendes Tanker stadig var optagne af at finde Udvej til nye Indtægter, og at de med Begærlighed greb ethvert Middel, som tilbød sig, selv om det kunde være af en noget tvivlsom Beskaffenhed. En saadan Udvej var en Reduktion. Saa man hen til det øvrige Evropa var sligt ingenlunde ukendt, og gik man til sin nærmeste Nabo, Sverige, havde en Reduktion været i Gang der i mange Aar.

Den svenske Reduktion, der var begyndt 1655 og med større og mindre Afbrydelser varede Aarhundredet ud, var dog væsensforskellig fra den, vi her kommer til at beskæftige os med, selv om de i deres Forløb havde adskillige Træk tilfælles. Thi medens den svenske, i hvert Tilfælde til 1686, var en Inddragning af bortskænket og uundværligt Krongods, skete den danske paa Grundlag af de Misligheder og Underslæb, som en Revision af Fordringshavernes Regnskaber bragte for Dagen. Derimod lignede de hinanden i den ofte vilkaarlige Maade, hvorpaa de gennemførtes, rammende skyldige og uskyldige i Flæng, idet der ikke blev taget noget Hensyn til, om Godset var kommen paa andre Hænder.

Søgte man længere bort, vilde man ogsaa træffe en Reduktion i Frankrig, hvor Colbert i Begyndelsen af Tresserne havde nedsat et saakaldt *Chambre de Justice* til at undersøge de Misligheder, der var begaaede af dem, som havde haft med Skatteopkrævningen og Forvaltningen af Finanserne at gøre. Men heller ikke her møder vi en *Godsinddraging*, som i sin Art ligner den danske; thi medens Undersøgelserne hos os i første Linie blev rettede mod dem, som havde haft Leverancer til Kronen eller ydet den Pengelaan, gik de i Frankrig ud over de svigagtige Finansbestyrere og deres Hjælpere. Her skulde Ansvaret derimod først ramme den Embedsmand, ved hvis Sløseri eller Svig Bedragerierne var blevne mulige, naar enhver anden Udvej til at faa Erstatning var lukket.

Foruden disse Eksempler fra Udlandet, som kunde opfordre til at foretage noget lignende, havde man allerede herhjemme forsøgt en Revision af Statens Afregninger, som havde givet Løfte om godt Udbytte i finansiel Henseende. Man havde nemlig ved den Lejlighed fundet, at Staten havde udbetalt 915000 Rdl. for Leverancer, der kun var 483000 Rdl. værd.

Denne Undersøgelse var foretaget af en Revisionskommission, der arbejdede i Aarene 1651—53, og Besvigelserne var navnlig skete ved Leverancer til Holmen og Provianthuset.

De Leverandører, som særlig blev fundne skyldige, var den berømte Henrik Müller, den rige Handelsmand og Reder Rasmus Jensen Hellekande, de kgl. Faktorer i Hamburg og Amsterdam, Albert Baltser Berns og Gabriel Marselis den Yngre, samt Renteskriver Sigfred Fris foruden flere andre, som nævnes i Kommissionens Indstilling.

Sagen døde foreløbig hen af sig selv; men siden

faar vi med alle de skyldige at gøre, da disse Afregninger igen blev undersøgte af den store Revisionskommission. Kun for Henrik Müller saa det et Øjeblik ud til at skulle gaa galt — dog ikke i Anledning af Leverancerne —, men Uvejret trak hurtig over, og han blev mere betroet end nogen Sinde. Hovedskylden for Besvigelserne laa hos Korfits Ulfeld, der havde godkendt disse Leverancer med Forbigaaelse af Rentemestrene, men heller ikke Holmens Admiraler og de underordnede Embedsmænd der var sagesløse¹⁾.

Det var en saadan Undersøgelse, der nu atter skulde ske, men i langt større Omfang, og selv om dens vigtigste Øjemed var at skaffe Penge, var den tillige i høj Grad nødvendig af andre Aarsager. Mængden af ureviderede Regnskaber var nemlig trods alle Befalinger, Opfordringer og Opmuntringer fra Kongens og Skatkammerkollegiets Side stadig voksende, og der var opstaaet Mistanke til Embedsmændenes og Fordringshavernes Redelighed.

Selvfølgelig var der bleven paabudt en aarlig Revision af alle Statsregnskaber i Instruksen for Skatkammerkollegiet af 8. Decbr. 1660²⁾; men dette var langt fra bleven overholdt, og Skylden herfor laa baade hos dem, der aflagde Regnskaberne, og hos dem, der skulde revidere; thi var det vanskeligt for Regnskabsaflæggerne at faa deres Regnskaber i Orden i nogenlunde betimelig Tid, hvad de talrige Opfordringer fra Kammeret om Indsendelse af Regnskaber noksom vidner om, saa var det næsten endnu vanskeligere for Kammerets Embeds-

¹⁾ Se H. D. Linds Afhandling i Hist. Tidsskr. 6. R. V, S. 367 ff.

²⁾ Gehejmearkivets Aarsberetninger. II, S. 152, Punkt 6, jfr. Punkt 15.

mænd at blive færdige med Revisionen, saa at vedkommende kunde faa deres Kvitteringer.

Og dog fandtes der — hvem skulde tro det! — en Tid lang en fast Revisionskommission til at besørge det revideret, som Rentemestrene ikke kunde overkomme. 13. Juli 1663 fik nemlig Henning Powisch og andre af Kammerkollegiets Assessorer Befaling til at revidere alle ukvitterede Regnskaber. Dette hjalp dog ikke meget, da Powisch døde allerede 5. Marts 1664, hvorefter Revisionen atter gik i Staa. Derfor udstedte Kongen 15. Novbr. s. A.¹⁾ en Ordre til Jørgen Reetz, Peder Scavenius og Vitus Bering om at tage dette Arbejde op og især drage Omsorg for, at alle Restancer blev betalte saa snart som muligt. Denne Revision maa have taget lang Tid; thi Aaret efter hører vi, at Skatkammerkollegiet skal skaffe Jørgen Reetz et Kammer, hvor han kan sidde og foretage Revisionen²⁾. Det kan dog kun have gaaet smaat med denne, da vi endnu 1683 ser, at Kammeret forhandler og deciderer Regnskaber fra Tiden 1660—70³⁾. Denne Langsomhed bevirkede naturligt, at Regnskabsaflæggerne ikke blev saa bange for at gjøre sig skyldige i Misligheder og Besvigelser, da de vidste, at Regnskabens Time laa fjærn, og de godt kunde være døde og borte, inden Kammeret naaede at faa konstateret deres Svig.

Havde Frederik III saaledes kæmpet forgæves mod Slendrianen i Revisionen, tog Christian V saa meget stærkere fat, idet Forholdsreglerne mod Regnskabsaflæggerne og Revisorerne baade blev skærpede og fuld­stændiggjorte ved hans Skatkammerinstruks af 20. Juli

¹⁾ Ekspedit. Prot. VIII, p. 86 f., jfr. p. 88 f.

²⁾ c. l., p. 604 f., jfr. A. D. Jørgensen, Griffenfeld I, S. 480.

³⁾ Ekstraktprot. V, f. 151, 15. Aug.

1670. Her fik Kammeret Befaling til at sørge for, at ikke alene de i Frederik III.s Tid foregaaede Skatkammerforretninger indkom til Revision, men at for Fremtiden hvert Aars Skatkammerforretninger indstilledes til Undersøgelse inden det følgende Aars Slutning¹⁾). Sammesteds gaves der nærmere Forskrifter for Fremgangsmaaden ved Regnskabernes Revision, og det fastsattes, inden hvilket Tidsrum efter Afslutningen de skulde være indleverede, og naar Revisionen af dem skulde være endt, for at ingen skulde have nødig at vente paa sin Kvittering. Alt dette udvikledes endnu nøjere i Frdg. af 4. Septbr. 1671 om Regnskabers Indlevering²⁾).

Uagtet alle Formaninger og Forholdsregler var dog Mængden af ukvitterede Regnskaber svulmet saa stærkt op, at Skatkammerkollegiet maatte bede Kongen om at nedsætte en Kommission til deres Undersøgelse, saaledes som vi ovenfor har hørt, at der tidligere havde været. Kongen svarede, at Forslaget behagede ham, men at han gerne først selv vilde se „dett regenschab“, som Kollegiet agtede at indgive for Kommissionen³⁾).

Medens Kollegiet her som ved anden Lejlighed⁴⁾ vilde skyde et besværligt og kedeligt Arbejde fra sig, er det ikke umuligt eller usandsynligt, at Kongen har tænkt paa samtidig at faa Lejlighed til at erfare, om Regnskabsaflæggerne og ogsaa Regnskabsrevisorerne var paa-lidelige. Og endskønt vi ikke kender de umiddelbare Aarsager og nærmere Overvejelser, som førte til Beslutningen om en Revision i stor Stil, synes den dog nogle

¹⁾ Geh. Aarsberet. II, S. 194. Punkt 9.

²⁾ Kvartudg. af Chr. V.s Forordn., S. 65 ff., jfr. Skatkammerkoll.s Forslag af 12. April 1671 i Deliberat. Prot. II, f. 86 ff., jfr. 123 f.

³⁾ Deliberat. Prot. II, f. 100.

⁴⁾ c. I, f. 55 ff., jfr. nedenfor S. 8 f.

Aar i Forvejen ligesom at ligge i Luften, saa at Riegels ikke taler helt ud i det blaa, naar han lader Revisionskommissionen begynde under Frederik III¹⁾).

Thi allerede i Slutningen af denne Konges Regeringstid synes der at være opkommen Mistanke mod Fordringshaverne og Embedsmændene, idet Proviantforvalter Poul Cornelisen, en af Kongens større Kreditorer, maatte indlevere det Skøde, han havde paa Krongods, og Renteskriver Jens Sørensen opgive den Takst, hvorefter han havde beregnet det bortskødede Krongods²⁾. Omtrent samtidig fik Generalfiskalen Befaling om at sagsøge Poul Cornelisen og andre vedkommende angaaende Jordegods, som han var kommen for billigt til. Sagen skulde behandles af en Kommission, bestaaende af Hans Schack, Christopher Gabel og Henrik Rantzau³⁾. Med andre vedkommende mentes vel bl. a. Jens Sørensen. Hvorledes det er gaaet med denne Sag, synes der ikke at foreligge officielle Oplysninger om, men formodentlig har den ny Konge hævet den⁴⁾.

Faa Maaneder efter, 18. Jan. 1670⁵⁾, fik Kammeret Ordre til at affatte en Fortegnelse over alle de Reverser, som var udstedte af dem, der havde faaet mere Krongods udlagt, end deres Fordringer med Rette kunne beløbe sig til, og indsende den til Kongen; samtidig skulde Generalfiskalen have Kopier af Reverserne. Dette

¹⁾ N. D. Riegels, Forsøg til Femte Christians Historie, Kbh. 1792, S. 381.

²⁾ S. T. 1669, Nr. 579 og 580, 23. Aug.

³⁾ c. l. Nr. 581 og 582.

⁴⁾ Paa første Blad i en Skøde-Ekstraktprot. 1660—70, udarbejdet af Jens Sørensen, har denne skrevet: 28. Decbr. 1669 uskyldig arresteret, 9. Febr. 1670 Kongen død, og jeg løs, og den 16. Marts Kammeret mig igen leveret.

⁵⁾ S. T., Nr. 37.

Skridt er rimeligvis foranlediget af den ovenfor nævnte Sag og viser, at man tænkte paa en Revision og i paa-kommende Tilfælde ikke vilde vige tilbage for Sags-anlæg imod dem, der kunde have forset sig. Men inden Sagen kom til Udførelse, døde Frederik III (9. Febr.), hvilket, som rimeligt var, forarsagede en Standsning, der dog ikke skulde blive af lang Varighed.

Tanken om en Revision med paafølgende Reduktion af Krongodset var ikke fremmed for Folk. Villum Lange, den Gang Landsdommer i Jylland og boende paa Asmild Kloster, skrev saaledes til Peter Schumacher den 11. April¹⁾, at Folk i Jylland talte om, at en Del af det ud-lagte Gods skulde komme tilbage til Kongen igen og ud-lægges til Soldater, „naar regnjigerne bleffue rabattirede“, som han udtrykte sig. I Forbindelse hermed staar en Udtalelse af Landsdommer Jens Lassen paa Eyen, som ligeledes i et Brev til Schumacher²⁾ udtrykker sin Be-klagelse over det Tab, han led „ved den Tale som for-leden Aar [1670] gik, at h. M. en Del af mine Godser her udi Egnen vilde lade tage“, idet der i den Anledning blev opsagt ham en Mængde Penge, som søgtes ved Proces; men han tilføjer med Tilfredsstillelse: „som de andre dog efterlod, der de fornam, at den spargement anderledes udfaldt“. Vi skal nu se, hvad det var, der havde givet Anledning til disse Rygter.

20. Septbr. 1670 fik Kammeret Befaling til at lade lave en Fortegnelse over alt det Jordegods, som var kommen fra Kronen under Frederik III, med Angivelse af, paa hvilken Maade det var sket. Herom kom der

---

¹⁾ Breve til Griffenfeld, i R. A.

²⁾ c. l. 4. Juni 1671.

en Forestilling fra det 11. Oktbr.¹⁾, som gik ud paa, at det havde ladet nogle af Renteskriverne undersøge Sagen, som viste sig at være meget vanskelig; og efterat det havde givet Kongen en Oversigt over, ved hvilke Lejligheder der var bortskødet Krongods under Frederik III, raadede det ham til at nedsætte en Kommission, som burde begynde at undersøge det, der var sket under Frederik III.s suveræne Regering; af den kunde Kongen faa Underretning om alt, hvad der var passeret ved Skatkammerforretningerne, og den kunde tillige revidere Skatkammerets Regnskaber. Kongen svarede Kollegiet, som han burde, at havde han villet nedsætte en Kommission, var han ikke først gaact til det; „gør nu først som I bedst forstaar“!

Heraf synes det aabenbart, at Kongen stadig var optaget af Tanken om, hvorledes det forholdt sig med Krongodsudlægget, og at Kollegiet var paa det rene med, at en Undersøgelse kunde være nødvendig, og at den burde ledsages af en Regnskabsrevision. At Kongen henvendte sig til det, viser vel, at han endnu ingen særlig Mistanke nærede til sine øverste Embedsmænd.

Men selv om han synes at have stolet paa dem, var han bestemt paa, at Kammeret skulde staa til Ansvar for, hvad der foregik, hvad han mindede det om i Anledning af nogle Restancer paa norske Fogedregnskaber, hvor han udtalte, at han ikke forlangte Umuligheder, men Kollegiets Medlemmer fik selv at se sig for, da deres Instruks²⁾ meldte, at ogsaa de skulde aflægge Regnskab, og — som det ret truende lyder — „saa

¹⁾ Deliberat. Prot. II, f. 55 f.

²⁾ Geh. Aarsberetn. II, S. 191 ff.

kommer I til at forsvare dette med mere eders Forretninger¹⁾).

Den Mistanke, som her glimter frem, havde ogsaa faaet Udtryk i Instruksens 10. Punkt, hvor det hed, at for at forekomme alt Underslæb maatte ingen af Kollegiets Medlemmer enten selv eller gennem andre gøre nogen Leverance eller hemmeligt eller aabenbart være interesseret i den, ej heller skaffe sig andres Fordringer paa Kongen under Tab af Embede, Ære og Boslod.

En saadan Bestemmelse som denne maa have haft sin Aarsag, da den staar i en saa slaaende Modsætning til, hvad der var Skik og Brug under Frederik III, hvor ingen havde taget Forargelse af, at høje Kollegieembedsmænd var Kronens Leverandører; vi behøver i saa Henseende kun at mindes Navne som Henrik Müller og Mogens Friis. Utvivlsomt maa man have opdaget Besvigelser, som kun har kunnet finde Sted, fordi Kollegiets Embedsmænd selv var Part i Sagen. At det virkelig forholder sig saaledes, synes tilstrækkeligt at fremgaa af de strenge Straffe, der trues med i Tilfælde af Overtrædelse, hvilket neppe var sket, om der ikke havde fundet Misligheder Sted, som herved for Fremtiden skulde forebygges.

Man kan heller ikke sige, at den kommende Revision gik Skatkammerkollegiets Medlemmer forbi, skønt den, saa vidt vi kan se, langt fra ramte alle, hvis Forhold burde have været undersøgt; thi af de Mænd, som sad i Kollegiet i Aarene 1660—70, har begge Præsidenternes, alle fire Rentemestres, Generalprokurør Peter Scavenius's og Frederik Gieses Regnskaber og Godskøb

---

¹⁾ Deliberat. Prot. II, f. 38, 20. Decbr. 1670.

været for Revisionskommissionen, og af dem blev to domfældte, nemlig Henrik Müller og Mogens Friis; ogsaa et Par af Renteskriverne kom for den, men de blev ikke fundne skyldige. Skønt altsaa kun to af disse Mænd blev dømt, er det en meget betænkelig Omstændighed, at saa mange af dem var mistænkte, og vi kan ikke undre os over, at der med saadanne Revisorer er gaaede en Del Misligheder i Svang, og det kunde næsten se ud som Drilleri, naar Kongen stadig slog paa, at det var dem, som til syvende og sidst kom til at bære Ansvaret¹⁾.

Alligevel synes Kollegiet at have været ivrig for, at Provinsembedsmandenes Regnskaber indkom i rette Tid; derpaa tyder i det mindste, at det tog Initiativet til Frdg. af 4. Septbr. 1671. Allerede om Foraaret²⁾ havde det den færdig til Kongens Underskrift; men han fandt den unødvendig. Hermed lod det sig dog ikke nøje, men bad atter i Juni Maaned³⁾ om, at en saadan maatte offentliggøres, hvad Kongen saa gik ind paa, men med den Bemærkning, at han selv først vilde se Planen til den.

Den stemte i eet og alt overens med det oprindelige Forslag af 12. April, naar undtages, at den havde en Paragraf mere (Frdgs. 4. Punkt), og var, om den blot nogenlunde var bleven overholdt, en god Garanti for Staten over for dens Embedsmænd. Hovedindholdet af den var følgende: Embedsmænd, der aflagde falsk Regnskab, skulde straffes efter Kollegiets Skøn; de, som gjorde sig skyldige i Fejlregninger, der var saa mærkelig alminde-

¹⁾ Deliberat. Prot. II, f. 86 ff. og 123 f.

²⁾ c. l. f. 86 ff.

³⁾ c. l. f. 123 f.

lige i de Tider, skulde først advares, men i Gjentagelsestilfælde afsættes, hvilken strenge Straf turde vise, af hvad Art deres Fejlregninger var. Den, som indleverede sine Regnskaber for sent, truedes ligeledes med Afsættelse, og ingen maatte nyde Løn for det Aar, hvori hans Regnskaber kom for sent; blev nogen liggende med Kongens Midler, skulde han betale dobbelt Rente af dem og straffes. Ingen maatte af Hensyn til Restancer lade være med at gøre sit Regnskab færdigt. Ikke mindre end 2 Paragraffer (4 og 5) handlede om Borgmestres, Raads og Byfogders Regnskaber, da Uordenen her synes at have været særlig stor; navnlig indskærpedes der for disse Byautoriteters Vedkommende, at de ikke først maatte tænke paa deres egen Løn, men skulde vente, til alle andre Udgifter var trukne fra Indtægterne; om de saa fik noget for deres Ulejlighed, kunde rigtig nok ofte blive tvivlsomt. De mindre Betjente fritoges for selv at rejse til København og aflægge Regnskab, hvilket havde været til stor Besvær og Tidsspilde for dem. Generalprokurøren skulde holde Øje med, at Regnskaberne indkom, og Regnskabsaflæggerne skulde altid være rede til at fremlægge Bevis for, at de havde deres Sager i Orden. Desuden gaves der Regler for Fremgangsmaaden ved Revisionen i Skatkammeret, og det blev indskærpet, at den skulde ske hurtig. Til Slut paalagdes det Betjentene at give Indberetning om, hvad der kunde tjene til Forøgelse af Indtægterne, og at indsende alle resterende Regnskaber inden 3 Maaneder samt straks svare paa de gjorte Antegnelser.

Disse Bestemmelser synes at være et talende Vidnesbyrd om den store Interesse, der var vakt for at faa Orden i Regnskabsvæsenet, og er en værdig Forløber

for Forordningen om den første Revisionskommission, der udkom 4 Maaneder efter, 2. Januar 1672¹⁾).

Kommissionen, der bestod af Ulrik Frederik Gyldenløve, Peter Reetz, Frederik Ahlefeld, Christen Skeel (Jørgensen), Peter Griffenfeld, Rasmus Vinding og Jørgen Fog, skulde undersøge alle Regnskaber over Statens Indtægter og Udgifter fra Frederik III.s Arveregerings Begyndelse til hans Dødsdag, overveje de gjorte Betalinger, hvad enten der var givet Penge eller Jordegods, og lægge vel Mærke til, hvorpaa enhver Fordringer grundede sig, hvor billige de var, og om det var rimeligt, at de var bleven betalte, som de var. Herom skulde den give Erklæring til Kongen for at faa hans Beslutning, førend vedkommende Regnskaber kvitteredes. For at dette Arbejde kunde udføres nøjagtigt, skulde alle vedkommende paa Kommissionens Begæring stille de fornødne Oplysninger til dens Raadighed, og om fornødent bekræfte deres Meddelelser med Ed.

Desværre kan det ikke bevises, hvem der har faaet Ideen til denne betydningsfulde Kommission; men der er stor Sandsynlighed for, at den er kommen fra et Medlem af Skatkammerkollegiet, nemlig Henrik von Stöcken, hvad vi senere vil faa at se, naar vi lærer hans Forhold til Kommissionen af 1680 at kende.

Ved Siden af ham maa man vist fremhæve Kongen selv, der øjensynligt nærede en levende Interesse for en Undersøgelse af Statsregnskaberne. Denne holdt sig usvækket mange Aar igennem, ja endnu 1684 hører vi

---

¹⁾ S. T., Nr. 4.

om hans Iver for Gennemførelsen af Revisionskommissionens Kendelser¹⁾. Var han saa ivrig for Sagen paa det Tidspunkt, maa han have været langt mere interesseret i den i Begyndelsen af sin Regering, da han med ungdommelig Energi kastede sig over Sagerne og vilde se alt med egne Øjne, hvad hans egenhændige karakteristiske Resolutioner noksom viser²⁾.

Det var en meget omfattende Undersøgelse, Kommissionen skulde foretage; thi der er aabenbart ikke alene Tale om de mange ukvitterede Regnskaber, som Skatkammerkollegiet havde været saa bekymret for og absolut ønskede en Kommission til at revidere, men om alle Regnskaber overhovedet fra Arveregeringens Begyndelse; og det skulde ikke blot være en Revision af de Fordringer, som der var udlagt Jordegods for, hvad det i Virkeligheden senere blev, men en Undersøgelse af alle Kronens Betalinger.

Af de Mænd, som fik dette Hverv overdraget, har baade Christen Skeels og Peter Reetz's Regnskaber været for Kommissionen af 1680, og sidstnævnte blev endda dømt til Erstatning, men ingen af dem sad eller havde siddet i Skatkammerkollegiet, vel sagtens fordi de tillige maatte blive en Slags Dommere over dette Kollegiums Embedsforretninger.

Denne Kommission, der, om den var bleven udført, som den var planlagt, kunde have haft en overordentlig Betydning, løb fuldstændig ud i Sandet, og det synes ikke muligt at opdage noget Spor, den har sat sig, eller at angive, hvem eller hvad der var Skyld i, at den intet bestilte. Men efter den Indflydelse, som Griffenfeld øvede

¹⁾ Kammerkoll.s Ekspedit. Prot. I, Nr. 326, 25. Marts, Efterskriften.

²⁾ Suhm, Nye Samlinger til den danske Historie, I Bd., S. 29 ff.

i Tiden efter dens Nedsættelse, har han vel haft en væsentlig Andel af Skylden, om end de begyndende Krigsforhandlinger og Krigsforberedelser kunde have givet netop nogle af de Mænd, som sad i Kommissionen, andet at tænke paa. Dette sidste kan dog ikke alene have været Grunden til dens Fejlslaaen, hvad der fremgaar af Tidspunktet for den næste Kommissions Nedsættelse (1676), som trods Krigen fik udrettet et betydeligt Arbejde, om den end langt fra blev færdig. Havde Griffenfeld derimod haft en alvorlig Vilje til at fremme dette Arbejde, var der nok bleven udrettet noget.

Imidlertid begyndte den skaanske Krig, og den lunkne Maade, hvorpaa Griffenfeld stillede sig til den, førte til hans Fald. Neppe var han af Vejen, før Revisionstanken blev taget op igen til Trods for den Opmærksomhed, Krigen naturligt fordrede fra de styrendes Side. Den 11. Marts 1676 blev han fængslet, og allerede den 13. April udgik Befalingen om Nedsættelse af den anden Revisionskommission, der vist fra Begyndelsen af var tænkt som et Led i Aktionen mod Griffenfeld og dem, han havde begunstiget.

Dens Medlemmer var næsten udelukkende ny Mænd, som rimeligt var. Af dem, der havde siddet i den forrige, var Peter Reetz død (1674), Gyldenløve havde siden Juni 1673 stadig opholdt sig i Norge, hvor han var fuldt optaget, Ahlefeld var udset til Griffenfelds Efterfølger og Jørgen Fog fængslet samtidig med sin Svoger; derimod træffer vi i den ny Kommission Christen Skeel og Rasmus Vinding, der altsaa vedligeholdte Kontinuiteten. De nye Medlemmer var Enevold Parsberg, Otto Skeel (Chri-

stensen), Christopher Sehested, Villum Lange, Arent Berentsen og Jakob Ejlersen; altsaa 4 Adelsmænd og 4 Borgere, naar alle regnes med, og Hoffet, Adelen, Universitetet og Staden København var ligeligt repræsenterede, om man saa vil. Ingen af disse Mænd havde Sæde i Skatkammerkollegiet, saa at de kunde arbejde saa meget des mere upartisk.

Befalingen om Kommissionens Nedsættelse¹⁾ lyder fra Begyndelsen af ordret som den foregaaende, men Terminen for Undersøgelsen er nu udstrakt til 11. Marts 1676 i Stedet for til Frederik III.s Dødsdag, hvilket formentlig er et Bevis paa, at man ansaa Griffenfeld for at være skyldig i den forrige Kommissions Uvirksomhed og mente, at der yderligere var begaaet Misligheder under hans Styrelse. Men ogsaa i andre Henseender end med Hensyn til Tiden er denne Befaling mere vidtgaaende end den af 1672. Efter at der ligesom i Slutningen af denne er sagt, at de indstævnedes maa tages i Ed, fortsættes nemlig saaledes:

„Disligeste ville vi ogsaa, at I os eders udførlige og fuldkomne Betænkende allerunderda. tilstiller, hvorledes I til vores aarlige Indkomsters Forbedring nyttigst og gavnligst eragter, at vore Amter herefter kunde indrettes, hvilket I altsammen — dog i Geheim ikkun og under Haanden uden bruit eller stort Væsen efter eders allerunderda. Pligt og Skyldighed — med største Iver og Flid det aller snarest mest muligt er tilbørligen og forsvarligen haver at efterkomme og siden videre allerunderda. at foredrage“.

¹⁾ S. T. 1676, Nr. 40 b. Koncepten til Befalingen er affattet 6. April, og den har oprindelig været stilet til Skeel, Parsberg, O. Skeel, Rasmus Vinding og Generalfiskalen; men dennes Navn er slettet, og Christopher Sehesteds indsat i Steden for samt tilføjet Villum Lange og de to københavnske Raadmænd. Endelig er Navnet paa Præsidenten i Nyborg, Claus Rasch, sat til, men det er atter slettet.

Fremdeles siges, at dersom en af dem blev forhindret i at møde ved Sygdom eller andet lovligt Forfald, skulde de øvrige alligevel fortsætte Arbejdet. Denne Kommission skulde altsaa i Modsætning til den tidligere ikke alene revidere, men ogsaa overveje, hvorledes Kongens Indtægter kunde øges gennem en bedre Administration af Amterne. Alt skulde foregaa hemmeligt, for at ingen skulde ane Uraad, da man forudsaa, at det vilde vække stor Uro, hvis man anede Kommissionens Tilværelse.

Denne gav sig imidlertid i Lag med Arbejdet og opdagede snart, at det var endnu vidtløftigere og vanskeligere, end man havde tænkt sig; det var, som den udtrykte sig i en Indberetning til Kongen, der vistnok er gaaet tabt, fuldt af „stor Mørkhed“, saa at det ikke kunde klares uden nærmere Oplysninger, hvorfor Kongen gav den Lov til at indstævne „de Personer, hvilke slige dubia og tvivlrådige Poster angaar“, forhøre dem og derved faa fuldstændig Besked om deres Fordringers og den derpaa fulgte Betalings Beskaffenhed; dette skulde Kommissionen lade føre til Bogs og forestille Kongen til Beslutning¹⁾.

Det var en betydelig Myndighed, der herved blev lagt i Kommissionens Haand, idet den fra nu af var en Domstol i Regnskabssager, som havde Ret til at benytte Domstolens Middel, Forhør, og den var næsten ene-raadende paa dette Omraade, thi den Omstændighed, at den skulde indstille sine Afgørelser til Kongens Godkendelse, kunde aldrig blive af stor Betydning, da denne paa Grund af Sagernes udviklede Natur altid kunde

¹⁾ S. T. 1676, Nr. 304, 16. Oktbr.

ventes, naar da ikke personlige eller andre lignende Hensyn traadte hindrende i Vejen.

Naar vi nu vilde spørge, hvilke Undersøgelser, der kunde have givet Anledning til Kommissionens Indberetning til Kongen, og hvad det var for en stor Vidtløftighed og Mørkhed, som der var Tale om, er vi saa heldige at kunne faa et nogenlunde tilfredsstillende Svar, da vi har Papirerne bevarede vedrørende dens Arbejde¹⁾.

Af disse ser vi, at Kommissionen begyndte sin Undersøgelse med den bekendte Landsdommer Jens Lassen, en af Kronens største Fordringshavere og en af dem, der havde de fleste Misligheder i deres Afregninger; den fortsatte derpaa med Joakim Beckmann af Hamburg og var i Færd med Gabriel Gomez sammesteds fra, da Tilladelsen til at forhøre de indstævnedes Personer blev givet, og det er vistnok denne sidstes Regnskaber, som har givet Kommissionen Anledning til at ønske den omtalte Myndighed.

Paa Jens Lassens Regnskaber blev der gjort Udsættelser til et Beløb af over 100000 Rdl. og klaget over den Fremgangsmaade, som var anvendt ved Udlægget af det Kron-gods, han havde faaet som Vederlag for sit Tilgodehavende. Forestillingen til Kongen om Beckmanns Afregning indeholder kun en Kritik af den Maade, hvorpaa Godsudlægningen til ham havde fundet Sted, idet der var sat som Betingelse derfor²⁾, at det skulde være af det Gods, som laa Kongen mindst bekvemt, og at han skulde laane Kongen en Sum Penge; men ingen af Delene var sket.

¹⁾ Fordringsregnskaber 1676—80, Afregninger XXIII, 8 (Kommission af 1676—77 til Revision af gamle Regnskaber).

²⁾ Kgl. Rskpt. til Hannibal Sehested af 5. Juli 1661.

Betænkningen over Gomez's Regnskaber er særlig interessant, fordi den giver os et levende Billede af, hvor slet det stod til med Orden i Regnskabsvæsenet. Kommissionen klagede nemlig over, at den ikke fandt nogen Rede paa 85000 Rdl., som var betalte ham paa Kongens Vegne; men at den med stort Besvær havde fundet dem i andre Bøger og Papirer, ved hvilken Lejlighed den udtalte en meget skarp Dadel over Skatkammerets Sløseri. Begge Hamburgerne var reviderede af Rentemester Mogens Friis.

Omtrent paa samme Tid og endnu i 1676 revideredes Joakim Irgens til Vestervigs Regnskaber, og Kommissionen kom til det Resultat, at han skyldte Kongen den kolossale Sum af 167551 Rdl. 1 Ort 18 β .

Næste Aar (1677) fortsattes Revisionen med Proviantforvalter Poul Cornelisens Regnskaber, hvorpaa Kommissionen fandt Udsættelser til et Beløb af c. 50000 Rdl. Derpaa tog man fat paa Kongens interessanteste Fordringshaver, Grev Mogens Friis, hvis Regnskaber navnlig undersøgte i Juni og Juli Maaneder, og 30. Oktbr. forelaa Betænkningen, underskrevet af Kommissærerne undtagen Parsberg, Sehested og Vinding. Hans Mellemværende med Kronen var saa vidtløftigt, at Kommissionen ikke er kommen til noget endeligt Resultat, da mange Poster i hans Regnskaber krævede yderligere Oplysninger. Men nogle af dem var desværre klare nok. Han havde f. Eks. faaet Betaling for en Proviantlevering til Københavns Garnison under Belejringen; men da denne Proviant var leveret af Proviantskriver Hans Hansen, og ikke af Friis selv, og der ikke forelaa noget Bevis for dette deres Mellemværende, formodede Kommissionen, at Provianten for en Del havde tilhørt Kongen, som saaledes havde

betalt sine egne Levnedsmidler. Dette ser jo slemt ud, om det er sandt; men Sagen bliver endnu værre, ja næsten barok. For de Penge, Friis saaledes skulde have til gode, havde han faaet udstedt en kgl. Obligation, som skulde betales ham af Stempelpapirsindtægterne, hvilket ogsaa var sket, idet der herfor forelaa hans egenhændige Kvittering. Men Obligationen var ikke bleven indleveret til Kassation, og saa havde han haft den Frækhed at lade sig udlægge Jordegods for en Del af dens Beløb. Intet Under, at Statens Pengevæsen stod daarligt, naar Kongen betalte sin egen Proviant 2 Gange!

Ogsaa paa anden Maade havde Friis Lejlighed til at berige sig paa Statens Bekostning; han spillede nemlig en vigtig Rolle ved Opkøbet af de skaanske Adelsgodser, som blev givne i Vederlag for Bornholm ved Freden 1660, og fik derved Anledning til at afslutte forskellige Gods-handeler, som sikkert ikke var ufordelagtige for ham. Saaledes tilskødede han 1663 Kongen 61 Inderster, som han kalder dem, men som i Virkeligheden var Gadehuse, der ofte fulgte med de Gaarde, paa hvis Grund de laa. I hvert Tilfælde havde han tidligere faaet de samme 61 Gadehuse tilskødede af Kongen uden at betale noget for dem, da de fulgte med Gaardene. Nu fik Kongen disse Gadehuse igen for 50 Rdl. Stykket, skønt den almindelige Pris for saadanne paa den Tid kun var 30 Rdl.¹⁾

Dette turde være tilstrækkeligt til at vise Beskaffenheden af Mogens Friis's Fremgangsmaade. Af de Mænd, hvis Regnskaber Kommissionen dernæst beskæftigede sig med²⁾, gik det værst ud over Proviantmester Hans

¹⁾ Om Gadehuse, se Rskpt. til Kammerkoll. af 21. Jan. 1668 (Orig. ved Skodekonc. 14. Juni 1664).

²⁾ Disse Mænd var, foruden Hans Villumsen, Landkommissær-

Villumsen fra Odense, der ikke alene skulde miste alt det Jordegods, han havde faaet udlagt for sine Fordringer, men endog kom til at skyldte Kongen c. 44500 Rdl.

Foruden disse Mænd, for hvem der alle foreligger Revisioner med egenhændige Underskrifter af et større eller mindre Antal af Kommissionens Medlemmer, havde den endvidere begyndt paa at revidere Duarte de Limas og Gabriel Marselis's Regnskaber, men synes ikke at være naaet til Ende dermed.

Om Kommissionen selv og dens Arbejde kan siges, at efterhaanden som Tiden gik, blev Antallet af de Kommissærer, der indfandt sig til de enkelte Møder, mindre og mindre — een Gang gik det endogsaa ned til to —, ligesom Revisionen blev mindre nøjagtig og mere ubestemt, og man ophørte med at regne de udsatte Summer sammen, vel sagtens fordi man ikke var sikker paa, at de enkelte Udsættelser kunde staa for en nøjere Undersøgelse.

Hvis vi endelig i Tal vil opgøre Resultatet af Kommissionens Arbejde, viser det sig, at den til en vis Grad havde fuldført Revisionen af 12 (13) Mænds Fordringsregnskaber, i hvert Tilfælde faaet afgivet en Erklæring om disses Beskaffenhed, hvorom Kongen saa skulde træffe nærmere Bestemmelse. Saafremt de Summer, som Kommissionen havde udsat paa de forskellige Regnskaber, var bleven tilbagebetalte til Kongens Kasse, vilde det have skaffet denne en Indtægt af 521233 Rdl. 2 Ort $23\frac{1}{6}$ β eller 594060 Rdl. $22\frac{1}{6}$ β , ifald nogle usikre Ud-

---

sekretær Claus Christensen med Landkommissær Jørgen Kruse, den københavnske Borger Albrecht Itzen, Brygger Anders Rasmussen, Renteskriver Anders Sørensen, Oberst Andreas Wilkens og Handelsmanden Christian Fischer.

sættelser til et samlet Beløb af 72826 Rdl. 1 Ort 23 β medtages.

Hovedaarsagen, til at Kommissionens Arbejde lidt efter lidt gik i Staa, var vel den, at Krigen med Sverige efterhaanden optog alles Tid og Opmærksomhed¹⁾, og særlig da Kongens, som stadig synes at have været stærkt interesseret i, at Sagen blev gennemført. Men en medvirkende Aarsag af ikke ringe Betydning var selvfølgelig de store Vanskeligheder, Arbejdet frembød, da det viste sig, at Forhørsmyndigheden ikke var tilstrækkelig til at bringe Klarhed til Veje, men nye Undersøgelser paa Brevkammeret blev nødvendige²⁾. Befalingen herom synes at være det sidste Aktstykke vedrørende Kommissionen, og den har neppe foretaget noget Revisionsarbejde efter den 26. Septbr., da Gabriel Marselis's Regnskaber behandlede.

Kommissionen af 1676 fik saaledes vel ikke udført meget, naar man sammenligner dens Arbejde med det Maal, der var sat den, nemlig at revidere alle Indtægts- og Udgiftsregnskaber fra Arveregeringens Begyndelse til Griffenfelds Fald, men har dog udrettet noget og staar som en smuk Modsætning til den af 1672, der slet ikke fik begyndt og maaske ikke har holdt et eneste Møde, i hvert Tilfælde ikke noget, hvor der er bleven revideret. Vi kan derfor ikke sige andet, end at i Betragtning af Tidsomstændighederne og Kongens ringe Evne til at drive sine Mænd fremad, var det et meget anstændigt Stykke

---

¹⁾ Se Konc. til Instruks for Revk. af 1680 i Pakken, Konc. t. Instr. f. kgl. Koll. og Betjente.

²⁾ S. T. 1677, Nr. 237, 19. Decbr.

Arbejde, der var gjort, og der var lagt en god Grund for en fremtidig mere indgaaende Revision, der jo heller ikke lod vente længe paa sig. Hvad derimod dens Virksomhed angaaende Amternes Administration og Forøgelse af Kongens Indtægter angaar, som jo ogsaa skulde være dens Maal, saa synes den ikke at have sat sig noget Spor. Kommissionen har vel følt sig saa overvældet af første Del af sit Hverv, at den helt har glemt at tænke paa sidste.

Allerede hen imod Krigens Slutning maa man have tænkt paa at tage Revisionen op igen, hvad vi kan se af, at der 13. Septbr. 1679¹⁾ blev givet Nikolaj von Brüggemann med Hustru og Arvinger Fritagelse for at svare til de Misligheder, som kunde findes i Proviantskriver Hans Hansens og Abel Cathrines Regnskaber eller i det dem for deres Fordring gjorde Udlæg; derimod skulde de øvrige Arvinger ikke gaa fri, og Brüggemann fik vel kun saadan en Begunstigelse, fordi hans Hustru var Gyldenløves Halvsøster.

Den der nu drev Kongen frem og stadig holdt Spørgsmaalet aabent, var Henrik von Stöcken, som i Decbr. 1679 blev Rentemester. Fra den Tid af gik det Slag i Slag med Reformerne, og han maa som Leder af Rentekammerkollegiet have haft en meget væsentlig Andel deri. Hvorledes han tænkte sig, at det burde være, faar vi fornemmelig at vide gennem den ny Instruks for Kammerkollegiet af 16. April 1680²⁾, som det lønner sig at se nærmere paa, da Punkter i den staar i nøje For-

¹⁾ S. T. 1682, Nr. 139, hvor Kongen konfirmerer denne Gunst og bestemmer, at han ikke skal indstævnes, naar Hans Hansens Regnskaber kom for Revisionskommissionen.

²⁾ Trykt i Meddelelser fra Rentekammerarkivet 1871, S. 151 ff.

bindelse med en Revision med paafølgende Godsinddragning.

Ifølge denne skulde Rentemesteren bl. a. paase, at alle Regnskaber indkom i rette Tid, og at de sammen med dem, som endnu fandtes hos Renteskriverne, „endelig vorder clarerede“. Kongen opgav paa Forhaand at betale sine Embedsmænd i rette Tid, hvorimod der gaves Regler for, hvem der først skulde have Betaling. Der skulde tages særligt Hensyn til dem, som havde gjort Forskud under Krigen, og for at de kunde faa deres Betaling, maatte ingen efterstaaende Løn eller anden Fordring opgøres, langt mindre betales uden særlig kgl. Ordre. Dette Princip fulgtes ogsaa i Instruksen for Revisionskommissionen, som vi siden skal se. Herefter fandtes en udmærket Bestemmelse om Ophævelse af alle Pensioner og Benaadninger, naar de ikke var lagte til en Bestilling eller fandtes i Reglementet. Var den bleven gennemført, kunde det have været til stor Fordel for Staten; men det skete kun i ringe Grad. Christian V var ingen Karl XI; hvad han tog med den ene Haand, gav han bort igen med den anden. Ligesaa betydningsløs blev en Bestemmelse om, at Krongodset skulde købes tilbage.

I Samklang med det foregaaende og i Overensstemmelse med de Erfaringer, man kunde have høstet af Kommissionsarbejdet 1676-77, hed det bl. a. i Punkt 2: Rentekammeret skal indstille alt af Vigtighed til Kongens Resolution, „endogsaa om noget enten udi deres allerunderda. indgivne Memorialer, hvorpaa vores allernaad. Resolutioner alt kunde være faldne, eller og af den, som vores Ordre til Kammerkollegium havde opsat, noget deri kunde være forset, haver de os tilbørligen og i al Underdanighed at remonstrere og erindre, eftersom vi ej lette-

ligen nogen Ordre imod vores Interesse skulde ville udgive, om vi ellers nøjagteligen og fuldkommeligen tilforne om alle Sagens omstændige Beskaffenheder havde været informeret; derimod dennem, som uden højvigtige Aarsager begærer Benaadninger, Exspectancer, Frihed eller Afslag paa Skatterne, gamle Fordringers Betaling eller Afkortning, i bedste Maade at afvise“. Dette Paalæg om, at Kammeret skulde indberette, om et af dets Medlemmer havde forset sig, er uden Tvivl kommen ind gennem de Erfaringer, man havde gjort under Revisionen, saa at vi ser, at den allerede satte Frugt; den snurrige Motivering, at Kongen ikke vilde gjøre noget, som var til hans Skade, gaar næsten ordret igen i 8. Punkt af Instruksen for Kommissionen af 1680. I det hele taget findes der adskillige Berøringspunkter¹⁾ mellem de to Instrukser, som gør det sandsynligt, at samme Mand, Henrick von Stöcken, er Ophavsmand til dem begge.

Endelig indeholdt den Bestemmelser om Fristen for Regnskabers Indlevering, mod Embedsmænds Restancer til Kongen og om deres Kautionister, om at Kongen selv vilde kvittere Regnskaber, at Renteskriverne skulde „forfatte en Fortegnelse paa efterstandende Regnskaber siden 1. Jan. 1648“ (!) og last not least, at der skulde adjungeres dem Renteskriverne med halv Løn til at „afhandle de gamle Regnskaber“, som de ikke selv kunde overkomme. Det er tragikomisk at se, hvorledes der uagtet den sædvanlige og overordentlige Revision stadig findes ureviderede Regnskaber, som gaar endog meget langt tilbage.

---

¹⁾ Jfr. navnlig Konzeptens overstregede Indledning med Kammerinstruksens Punkt 2.

En god Maaned efter Instruksen for Kammerkollegiet kom den Befaling, som genoplivede Revisionen, og ved hvilken den Kommission nedsattes, som vi kalder den store Revisionskommission. Den er dateret 27. Maj 1680¹⁾, medens Instruksen for Kommissionen allerede er fra den 25.²⁾ Kommissionens Medlemmer var Otto Skeel Christensen til Vallø, Christopher Sehested til Nislevgaard, Knud Thott til Næs og Knudstrup, Herman Meyer, Villum Lange til Asmildkloster, Erasmus Bartholin til Lindholm og Povl Nielsen til Brorupgaard samt Sekretæren Claus Lyhm, som blev ansat samme Dag, som Kommissionen blev nedsat³⁾. Befalingen til Kommissionen lød saaledes:

Saasom vi højligen forarsages den for nogle Aar siden begyndte Revisions Kommission nu endeligen og uforbigængeligen at lade til Endskab bringe; da er vores allernaad. Villie og Befaling, at I retter eders Lejlighed efter, straks og med allerforderligste ske kan, bemeldte Kommission udi Raadstuen her for vort Slot København med allerstørste Flid og Vindskibelighed for eder at tage og dermed saa længe fortfare, indtil alle Regnskaber, som befindes udi den af vores forrige Skatkammer forfattede Ekstrakt, hvilken eder, saa snart I dermed en Begyndelse gørendes vorder, skal blive tilstillet, vorder igennemsete; og paa det I dermed des bedre og snarere kan fortkomme, have vi allernaad. anbefalet vores Gehejmeraad og Rentemester os elskelige Henrik von Stöcken saadan Anordning at gøre, at I af alle vedkommende paa vores Rentekammer al tjenlig og fornøden Underretning til vores Tjenestes Befordring kan bekomme; og paa det ingen skal have nogen billig Aarsag at besværge sig over, at han uden forhørt Sag skal vorde dømt, haver I de interesserede for eder at lade

¹⁾ S. T., Nr. 92.

²⁾ Instruktionsbog 1670-97, f. 150 ff., Nr. 34.

³⁾ S. T., Nr. 93.

fordre og enhver Erklæring, og hvis han sig til Befrielse kan forebringe, at høre. Som vi og udi alle Maader om eders allerunderda. Troskab og Nidkærlighed for vor Tjeneste allernaad. er forsikrede, vil vi os allernaad. lade det forblive ved hvis I herudinden forrettendes vorder og ej tilstede nogen Appellation derfra paa enten af Siderne at maa ske. Hvorefter I eder allerunderda. haver at rette og dette saa uden al Forhaling det snarest muligt være kan til Endskaab at bringe. Dermed o. s. v.

Vi møder her Udtryk, som viser, hvor magtpaaliggende det var for Kongen at faa Sagen rejst paa ny, hvor fast bestemt han var paa at faa den ført til Ende, og hvor ivrig han var for, at det skete hurtigt. Derimod er der ikke som i de tidligere Befalinger af 1672 og 76 angivet en Tidsgrændse, inden for hvilken Revisionen skulde bevæge sig, men der siges i Steden for, at Kommissionen skal behandle de Regnskaber, som findes i en af det tidligere Skatkammer¹⁾ forfattet Ekstrakt.

Denne Ekstrakt er vi saa heldige at eje den Dag i Dag, og det endda i 2 Eksemplarer, hvoraf det ene vel var forbeholdt Rentekammeret til eget Brug, medens det andet, som har Paategningen „fremblagt i Reuisionens Commissionen d 10 Junii 1680“, er det, Kommissionen har haft i Brug, hvad vi kan se af, at det citeres i flere af de fældede Domme²⁾. Denne Ekstrakt hedder nu: „Extract over udlagt Jordegods i Danmark og Norge fra 1651-70. Litr. P. 15“. Den, som formentlig var forbeholdt Kammeret, kaldes „Rentekammerets Extract Protokol over Kongens afhændede Jordegods i Danmark og Norge fra 1652 til 1670“. At der her staar 1652,

¹⁾ Ophævet 1679.

²⁾ Dommene over Jakob Ejlersen, Niels Rosenkrantz, Soren Pedersen. Otto Krag's Enke o. fl.

medens Revisionskommissionens Eksemplar har 1651, kommer af, at de første 50 Sider mangler, hvorfor den først begynder 1652. De to Protokoller er omtrent ordret ens og følges ad Side for Side, idet de omhandler de samme Personer og Regnskaber. Hvad de manglende 50 Sider i den ene angaar, er det ikke vanskeligt at se, at de netop har omfattet saa stort et Antal Personer, som Kommissionens Eksemplar har mere, og da de to Protokoller ellers stemmer overens, maa de vel ogsaa have gjort det for disse Siders Vedkommende. I Randen af Rentekammereksemplaret er de til Ekstrakterne hørende Dokumenter anførte ved Numre. For Tiden 1661-70 synes en Skøde-Ekstraktprotokol, affattet af Renteskriver Jens Sørensen, at være Kladden til de to Protokoller, hvorimod der vist neppe findes en lignende for Tidsrummet 1651-60.

Gennem disse Protokoller kan vi altsaa faa nøjagtig Besked om, hvis Regnskaber skulde revideres, og hvilke det var der skulde undersøges. Revisionskommissionens Protokol indeholder Navnene paa c. 400 (384) forskellige Personer, som har faaet Udlæg i Krongods paa egne eller andres Vegne, og der var altsaa mange Sæt Regnskaber at undersøge, og der burde have været afsagt lige saa mange Kendelser. Udlæggene, der omtales, havde fundet Sted i Tidsrummet 1651-70; men da største Delen af dem fra 1651-60 kun var Pant, som senere (1661-70) gik over til fast Ejendom, kom Revisionen næsten kun til at angaa de Udlægsforretninger, der var skete under Frederik III.s Arveregering, som Bestemmelsen lød i Befalingen om den første Revisionskommissions Nedsættelse. Som vi vil faa at se, var der alligevel ikke noget i Vejen for, at Undersøgelserne kunde gaa langt længere tilbage,

idet de foretoges fra de Regnskabers Begyndelsesaar, paa Grundlag af hvilke Jordegodsudlægget var sket, og det hændte meget ofte, at de paa den Maade kom til at naa tilbage til Torstensonskrigens Tid. Kun sjældent sker det derimod, at de overskrider Tidsgrænsen 1670, da Kongen vel har undset sig for at rokke for meget ved det, han selv havde underskrevet.

Som i 1676 maatte Kommissionen indstævne og forhøre de paagældende og var altsaa en Domstol; men dens Magt udvides denne Gang yderligere, idet dens Afgørelser erklæres for inappellable. Dette er i høj Grad mærkeligt og viser, hvor ivrig Kongen var efter at komme til Ende med Sagen¹⁾; han vilde ingen Udflugter have, efter at Kommissionen havde fældet sin Dom; men det var meget hensynsløst og vakte en ikke ringe Harm, særlig da de Regler, hvorefter disse Kendelser afgaves, for en stor Del holdtes hemmelige.

Inden vi gaar over til Undersøgelse af Instruksen, som giver os et tydeligere Billede af, hvad Meningen med Kommissionen var, vil vi se lidt paa de Personer, hvoraf den bestod.

Af de 7 Mænd, med Sekretæren 8, som Sagen var betroet til, havde Otto Skeel, Christopher Sehested og Villum Lange siddet i Kommissionen af 1676, men ingen af dem i den af 1672. Ogsaa Sekretæren havde været Bogholder i Kommissionen af 1676 — 1672 naaede man ikke saa vidt, at der trængtes til en saadan — og saaledes var Forbindelsen mellem de to Kommissioner bevaret gennem disse 4, ligesom den havde været opretholdt mellem Kommissionerne 1672 og 1676 ved Christen Skeel

¹⁾ Jfr. Instruksens 10. Punkt.

og Rasmus Vinding. Nye Mænd var derimod Knud Thott, Herman Meyer, Erasmus Bartholin og Povl Nielsen. Det borgerlige Element havde Overvægten, idet der stod 4 Borgere over for 3 Adelsmænd; men deri var der intel usædvanligt paa denne Tid. Man kunde synes, at det havde været rimeligt, om nogle flere af den tidligere Kommissions Medlemmer var komne til at sidde i denne, idet man jo kunde forudsætte, at de havde erhvervet sig en Del Erfaring og Øvelse, som nu kunde komme dem til gode. Naar dette ikke skete, havde det vel sin Aarsag¹⁾.

De, der kom med i Kommissionen, var alle undtagen Claus Lyhm kendte og af Regeringen stærkt benyttede Personer, om hvis Dygtighed og Redelighed der neppe kan være nogen Tvivl. Den ellers ubekendte Claus Lyhm blev ansat med en Aarsløn af 600 Rdl. og udmærkede sig saa meget under Revisionsarbejdet, at han forfremmedes til virkeligt Medlem af Kommissionen. Den 10. Jan. 1682 er han endnu kun Sekretær, men den 22. April underskriver han som ligeberettiget med de øvrige Kommissærer og er bleven Assessor i Kammerkollegiet. Efter Kommissionens Ophævelse blev han 7. Juni 1685²⁾ Medlem af en Kommission til Undersøgelse af Bornholms Tilstand og af Klager fra Beboerne, men maa være død kort efter, da hans Enke 4. Aug. s. A.³⁾ søgte om at beholde de 800 Rdl. i eet Aar, som Kongen havde bevilget hendes Mand i aarlig Løn.

¹⁾ Af de 5 Mænd, som ikke kom med, blev Christen Skeels, Arent Berentsens og Jakob Ejlersens Regnskaber reviderede, Enevold Parsberg var vel svag, da han døde allerede 4. Decbr. s. A., og Rasmus Vinding var vist stærkt optaget af andet Arbejde.

²⁾ S. T., Nr. 207.

³⁾ Missive til P. Brandt af 8. Aug. 1686.

Medens vi ikke kender nogen Instruks for Kommissionerne 1672 og 1676, og der vel heller ingen har været, er vi saa heldige ikke alene at have en saadan for denne Kommission, men endogsaa at være i Besiddelse af Koncepten til den, dog ikke den oprindelige, da der staar skrevet paa den: „Efter Hans Excel. Hr. Geheimeraad von Stöckens tyske indgivne Concept, som han igen til sig tog, er dette paa Dansk oversat og expederet. Luxdorph.“ Altsaa er Forfatteren til den oprindelige Koncept, der var paa Tysk, selve von Stöcken, hvilket vel turde tale for den Antagelse, at det var ham, som i dette Spørgsmaal var Kongens fornemste Raadgiver. Om den omtalte tyske Koncept eksisterer, er meget tvivlsomt, men stor Sandsynlighed derfor er der ikke; men heldigvis har vi den danske Oversættelse, som er rettet og derpaa indført i Instruktionsbogen som den endelige, gældende Tekst.

Begyndelsen af den, der er meget interessant, er overstreget, og en kort, temmelig indholdsløs Indledning sat i Stedet, som kun giver Instruksens Titel. Den oprindelige Begyndelse lød saaledes:

Eftersom den af os for nogle Aar siden forordnede Revisionskommission formedelst seneste paakomne Fejde og adskillige andre Forhindringer ej hidtil har kunnet haft sin Fortgang, og vi ud af en Del den Tid gennemsete Regnskaber ugerne, *mere end noksom*¹⁾ maa fornemme, hvorledes vor og vort Arvehus's Interesse ej af alle og enhver saaledes er bleven iagttaget, som enhver's Skyldighed efter sin Ære og Pligt det udkrævede, mens tværtimod adskillige Poster til vor Nakdel og Skade at være godtgjorte, hvorudover vi højlig forarsages med bemeldte Kommission nu paa ny igen at lade fortfare.

¹⁾ Det kursiverede er overstreget.

Efter denne meget talende Indledning, som altsaa ikke kom til at gælde, gives der Befaling til Kommissionen om at tage fat paa Arbejdet og vedblive med det, indtil alle de Regnskaber, som fandtes opførte i Ekstraktprotokollen, var gennemsete; under Undersøgelsen skulde den følge visse Regler, som var givne for at fremme dens Gerning.

Af Indledningen ser vi, hvad jeg allerede før¹⁾ har fremhævet, at Hovedsagen til, at Kommissionen af 1676 gik i Staa, var Krigen; hvori derimod de „adskillige andre Forhindringer“ bestod, er ikke let at sige med Sikkerhed; men det kunde maaske formodes, at de dels — og fornemmelig — havde deres Rod i den almindelige Uorden i Skatkammeret, dels vel laa i de udførende Personers Uvilje mod en Revision overhovedet, der ikke blot maatte ramme Folk, som de ingen Interesse havde for, men ogsaa deres Kendinge, Venner og Slægtninge, ja endog dem selv. Vi ser fremdeles, hvor ilde Kongen var bleven berørt af det, der var kommen for Dagen, idet han havde gjort den sørgelige Erfaring, at adskillige af dem, han havde støttet mest paa, havde sveget hans Tillid og ikke alene set igennem Fingre med andres Misligheder, men endog beriget sig selv paa den lumpneste Maade under Skærm af den Lid, man satte til dem. Vi kan derfor ikke sige andet, end at det er med fuld Ret, Revisionen tages op igen; og det havde været ønskeligt, om den var bleven gennemført, som den var paatænkt, om end vi ikke kan indrømme det retfærdige i alle Undersøgelsens Enkeltheder, og der kan anføres mange undskyldende Momenter for de an-

---

¹⁾ S. 22.

klagede. At dette sidste er rigtigt, kan maaske en Om-
tale af Instruksens enkelte Punkter vise.

Naar det i Punkt 1 hed, at dersom noget først var
ført en til Mangel, og det siden var bleven godtgjort
uden fuldkommen Bevis, skulde det ikke passere, kan
der vel ikke siges andet end, at det abstrakt set er rigtigt
og billigt, men alligevel kom det i enkelte Tilfælde til at
virke som en Uretfærdighed¹⁾.

I Punkt 2 hedder det:

Om nogen befindes nogen Fordring at være godtgjort,
som ikke haver været hans egen, og han ej heller befindes
at have nogen kgl. Ordre, at han derfor Udlæg eller Betaling
haver skulde, maa det hannem i lige Maader og godtgøres;
skulde endelig nogen saadan Befaling forefindes, da skal hannem
ej videre deraf godtgjøres end den samme Summa, for hvilken
han sig saadan Gæld haver tilforhandlet, hvorom han enten
skal forskaffe fuldkommen Rigtighed eller og ved sin Ed be-
kræfte, saa vel den sig Gælden tilforhandlet haver som den,
den solgt og afstandet haver, hvor meget for samme Gælds
Fordring haver været givet, eftersom det er Billigheden gemess,
at ingen bør at fordre mere for en Gæld, som han i saa
Maader bekommet haver, end hvis han selv haver givet; vi og
vor Fader ej heller begæret haver, at nogen sig vor Gæld til-
forhandle skulde.

Det er pudsigt at se, hvorledes Regeringen ansaa
det for nødvendigt at føre et Forsvar for denne Paragraf,
hvad der ogsaa nok kunde behøves, naar vi tænker paa
de almindelige Regler for Handel og Vandel baade den-
gang og nu. Det var almindelig Skik, at Fordringer gik

¹⁾ Saaledes havde en af Kongens tyske Fordringshavere, Henrik
Würger, 24. Oktbr. 1660 faaet kgl. Bevilling paa, at en Post
paa hans Regnskaber, som Joakim Gersdorf havde gjort An-
tegnelse ved, maatte godtgøres; men alligevel dømte Revisions-
kommissionen Würgers Arvinger til at erstatte denne Sum.
(Pakken, Revisionskommissionens Domme.)

Mand og Mand imellem, og det var særlig nødvendigt for Kronens mindre Kreditorer, da denne var en saa daarlig Betaler og lod dem vente aarevis, selv paa en ringe Sum. Ikke heller findes der noget, som tyder paa, at man dengang ansaa en saadan Handel med Gældsbeviser for utilladelig; de forholdsvis faa, der skaffede sig Kongens Bevilling paa sligt, har kun været yderligt forsigtige, og at saadant har fundet Sted, kan ikke være noget Bevis paa, at de, som undlod dette, havde en mindre almindelig anerkendt Ret til at faa deres erhvervede Gældsbeviser betalte. Naar der fremdeles paastaas, at Kongen ikke var pligtig at betale dem mere, end de selv havde givet, kan det ikke være rigtigt under almindelige Forhold og var under disse særlige uretfærdigt. Det var nemlig en ren Naadessag, om Kongen overhovedet betalte, og kun sjældent blev der givet rede Penge, men derimod Jordegods, som ofte var delvis eller helt øde og derfor ingen Indtægt gav i de første Aar, men forøgede Udgifter, da Skatterne under alle Omstændigheder skulde betales. Det gik da ogsaa saaledes, at flere af Kronens store Kreditorer blev forarmede paa Grund af alt det øde Jordegods, de fik at trækkes med. Naar hertil kom, at Staten ofte var tilbøjelig til at runde sin Gæld af, betale noget af den mod at faa slettet Resten, var det intet Under, om de, som overtog Fordringer paa den, ikke vilde betale dem efter deres fulde Værdi, da Faren for ikke at faa sit Udlæg ind igen var meget stor.

Bestemmelsen i Punkt 3 derimod, at der ikke maatte godtgøres nogen Rente af Rente, turde være af nogen Rimelighed, da det næsten vilde være uoverkommeligt for Kronen at betale de store Summer, som Fordringerne

løb op til, eftersom de stod saa længe; men strengt retfærdigt var det jo ikke paa een Gang at erklære, at nu vilde man ikke svare Rente af Renten; sligt burde have været indført i Overenskomsterne, da de blev sluttede.

Punkt 4 handlede om Varepriser ved Leverancer og bestemte, at hvis der fandtes Kontrakt om saadanne, og de ikke var alt for høje i Forhold til de gangbare Priser paa Kontraktens Affattelsestid, skulde de passere; men forelaa der ingen Kontrakt, og Varerne var satte højere end den Tids Priser, skulde der kun betales efter dem. Angaaende Proviantforvalteres og lignende Folks Leverancer og Overskud paa deres Regnskaber bestemtes det, at der ikke skulde betales dem mere derfor end Halvdelen af det, som Varerne dengang var værd, da de, som det hed, enten saadant ved deres Regnskaber havde prospereret eller og sig det for en ringe Del tilforhandlet af den, som skulde have det leveret, „som mere end for meget er bevist“ og *vel kunde bevises*. For Varer, der var leverede uden Ordre af Kongen selv eller Krigskommissærerne, skulde intet godtgøres, og Renten skulde svares fra Betalingsterminen; hvor ingen saadan var fastsat, fra Halvaarsdagen efter Leverancen.

De to første Bestemmelser i dette Punkt synes rimelige og retfærdige, naar man undersøger de stedfundne Leverancer nærmere. Det var ikke uretfærdigt, at Staten nu optraadte mod dem, som havde benyttet sig af dens Forlegenhed til at skaffe sig urimelige Priser for deres Varer, og det var billigt, at der betaltes efter de gængse Priser, naar ingen særlig Overenskomst forefandtes. Og naar man overfor Proviantforvaltere og lignende betroede Mænd ligefrem gik ud fra, at de alle uden Undtagelse havde handlet uærligt, synes det desværre at forholde

sig saaledes, saa Straffen var ikke ufortjent, selv om den var vilkaarlig.

Medens disse Bestemmelser altsaa har deres gode Grunde, kan det samme neppe siges om den tredie, skønt den i al Almindelighed set synes selvfølgelig. Sagen var nemlig, at det ofte var meget vanskeligt for Fordringshaverne at tilvejebringe Ordrene paa de gjorte Leveringer. Dels havde de ikke passet godt paa dem, da Kvitteringen for Leverancen kunde synes at være nok, dels var de undertiden givet dem mundtlig, og det var derfor efter saa mange Aars Forløb ikke let at bevise, at de havde faaet dem, og endelig var de ofte udstedte af Folk, som ikke havde Ret dertil, da de enten skulde hidrøre fra Kongen selv eller fra en af Krigskommissærerne. Men hvorledes kunde man i Krigens Tid vide det? Det var ikke altid muligt at skaffe en Kommissarordre til Veje i rette Tid, og saa nøjedes man med dens Ordre, som havde Brug for Leveringen. Denne Bestemmelse burde derfor have været brugt med stor Varsomhed, men det blev den ikke.

I Punkt 5 fastsattes, hvor mange Pund Brød der ved Leverancer skulde ydes af hver Td. Rug, idet man ved Undersøgelse af Regnskaberne havde fundet, at der i forrige Tider leveredes færre Pund af hver Td., end man var vant til paa Instruksens Tid, skønt Maal og Vægt var de samme. Da Kongen og hans Raadgivere heraf meget rigtigt sluttede, „at andre deraf have haft Profitten“, bestemtes der, at der skulde leveres 216 Pund Brød af hver Td. Rug, hvorover Instruksen mente, at ingen med Billighed kunde klage, da der almindeligt ydedes 224 Pund af hver Td. Om dette end ikke kan kaldes ubilligt, saa havde det dog været rimeligere, at

den paa Leverancens Tid almindelige Beregning, som af de brugte Udtryk synes at have været mere gunstig for Leverandørerne, var bleven lagt til Grund.

Punkt 6 er af stor Betydning og ejendommeligt for Tiden, idet det viser, hvor lidt man agtede sit givne Ord, naar Faren stod for Døren. Det gik ud paa, at de Afregninger, som Officerer havde faaet efter Svenskekrigen, ikke skulde gælde, da de var sluttede efter en Lønskala, som efter Skik og Brug var gjort meget høj for at lokke Folk til at melde sig til Krigstjeneste, men som efter kort Tids Forløb var bleven ophævet igen [18. April 1657] ved en ny Forplejningsordre; efter denne skulde deres Afregninger opgøres, og der kunde ikke være Tale om, at nogen Officer kunde faa noget godtgjort paa deres Vegne, som havde staaet under ham. Gennem Svaret ¹⁾ paa en Anmodning fra Revisionskommissionen om at faa tilstillet denne Hvervnings Kapitulation med den høje Skala faar vi en nærmere Forklaring paa, hvorledes det forholdt sig med den. Det hedder deri, at Kongen med Forundring maatte fornemme, at ingen vidste, hvor den var udfærdiget, hvorfor man kun kunde sende Kommissionen en udateret Kopi; da den gav store Løfter, formodede man, at den var udstedt før Ordonnancen af 18. April 1657, der var bleven kaldt en Interimsordonnance, for at det skulde se ud, som om man ikke vilde ophæve den første Kapitulation; men uagtet dette Navn vilde man ved en Sammenligning med de øvrige i 1657 oprettede og endnu gældende Ordonnancer se, at den var ligesom disse; herefter havde ogsaa de fleste Officerer faaet Afregning; men andre havde, uden

¹⁾ S. T. 1680, Nr. 277, 15. Novbr. Koncepten til dette Svar var forfattet af Stöcken.

Tvivl ved vrang Beretning, og fordi man ikke rigtig kendte Sagens Sammenhæng, faaet deres Afregning efter en Riget og Landene „saa utaalelig Kapitulation“ og derfor siden faaet udlagt Jordegods i Modstrid med Ordonnancen af 18. April, hvorefter Kommissionen skulde rette sig. Det lyder noget mærkeligt, at man ikke kunde finde, hvorfra denne Kapitulation var udgaaet, og endnu mærkeligere er det, at Enevældens Skatkammerembedsmænd ikke engang har gidet se efter, om den Kapitulation virkelig fandtes, hvorefter der indgaves Regninger, endskønt de i høj Grad var opfordrede dertil ved det, at den ikke stemte med dem, som paa deres Tid var gældende, som dog var fra samme Aar (1657).

Det er dog ikke dette, der giver Paragraffen sin Betydning, men den anden Bestemmelse, at Officererne ikke kunde faa Vederlag for, hvad de havde lagt ud for deres undergivne. Herved brød man nemlig med Skik og Brug, og der var vist ikke mange Hvervningsofficerer, som ikke havde givet deres Folk Forskud eller udbetalt dem alt, hvad de havde til gode, i berettiget Forventning om, at Regeringen vilde erstatte dem det. Selvfølgelig kunde det give Anledning til store Misbrug, at den overordnede var Mellemand mellem Staten og sine undergivne; men det var i de knappe Pengetider aldeles nødvendigt, om ikke de underordnede skulde sulte ihjel, og det er ikke let at indse, hvorledes dette Forhold skulde være undgaaet; ej heller var det saa ganske ubilligt, om Regimentschefen tjente noget paa en saadan Forretning, da han løb den største Fare for aldrig at se noget Vederlag for sine udlagte Penge, for ikke at tale om, at han som Regel i Steden for rede Penge fik Jordegods, ofte af en ret tvivlsom Beskaffenhed.

Det gik da ogsaa saaledes, at der kom en kgl. Resolution om, at alt Jordegods, som var udlagt til Officerer, skulde fritages for Inddragning ifølge Revisionskommissionens Domme¹⁾, hvorved det omtalte Punkt i Instruksen gjordes illusorisk. Om den er fremkommen, fordi Kongen indsaa, at der var gjort Officererne Uret eller paa Grund af hans almindelig Forkærlighed for den militære Stand, kan ikke siges med Sikkerhed.

Medens dette Punkt maa anses for ubilligt og viste sig praktisk uigennemførligt, er de følgende Paragraffer i Instruksen saa meget des retfærdigere, og det, der klages over i dem, desværre kun altfor sandt.

I Punkt 7 krævedes Omtaksning af udlagt Kron-gods, hvis det opdagedes, at det var afhændet for mindre end det var sat til, da saadant havde været Tilfældet, især med Ladegaarde og Skove²⁾.

Skønt dette kunne være galt nok, faar vi endnu værre Ting at vide gennem Punkt 8, der lyder saaledes:

Som og vel er at formode, at som man ej haver undset sig for, deslige ugrundede Poster udi adskillige Regnskaber at lade passere og godtgøre, man og lettelig paa en eller anden uforsvarlig Post haver kunnet erlange vores eller vores Faders Ordre, i Særdeleshed efterdi det fast umuligt er selv

1) Bestemmelsen gik ud paa, at alle Udlæg ifølge Fordringer fra forhenværende Krigsofficerer skulde godkendes, selv om de var indførte i andres Skøder, altsaa var fremmede Fordringer, som ellers ifølge Instruksens 2. Punkt skulde kasseres. Selve Resolutionen har ikke kunnet findes, men den er omtalt i Kopib. over kgl. Resol., Aalb. og Vib. St.s Kont. A. f. 146 ff. og maa dstedt før Maj 1686. Ligeledes nævnes den udtrykkeligt i Resol. af 14. Aug. s. A. c. I., f. 149. Jfr. S. T. 1686,

Eks. sket med Dalum Ladegaard, som Jens Lassen udlagt. Eksped. Prot. IV, f. 34, 25. Maj 1680.

alle deslige Ekspeditioner at efterse og igennemlæse, men man derfor maa forlade sig paa deres Troskab og gjorte Ed og Pligt, som Ekspeditionerne anfortros, det og lige saa lidet haver været vores Faders som vores Mening noget mod vores egen Interesse at samtykke, langt mindre noget derimod at anordne og befale, saa kan vi ej heller se, at efter slig forhvervede Ordres en ubillig og uretmæssig Fordring eller Gæld kan eller bør godtgøres, og vil saadant derfor ej anderledes have considereret, end det som paa vrang og usandfærdig Beretning kan være udvirket. Og skal de Ordres være af lige Beskaffenhed, som kan være en eller anden bragt til Veje for at være fri for at gøre Regnskab, eftersom det er jo Billigheden gemess, at en gør Regnskab, for hvis hannem anfortros.

Denne Paragraf er vel nok den vigtigste af dem alle, og de Regler, som er udtalte i den og i Punkt 2 — om Fordringer paa fremmedes Vegne — var dem, som skaffede Kongen den største Erstatning.

Det var en farlig Vej at komme ind paa, at Kongen ikke behøvede at respektere en Ekspedition, som han selv havde underskrevet og derved autoriseret saaledes, at ingen kunde nære Tvivl om, at den vilde blive overholdt; men han har Ret i, at han ikke selv kunde sætte sig ind i alle Ekspeditioner og derfor maatte stole paa sine Embedsmænd. Disse burde derimod være straffede, naar de saa igennem Fingre med Besvigelser eller endog selv var delagtige i dem.

I Punkt 9 gives nærmere Bestemmelse om, hvorledes der skal forholdes med Jordegods, som er udlagt for uretmæssige Fordringer, og der hævdes, at selv om det var afhændet ved Salg, Pantsætning eller paa anden Maade, var Kongen alene berettiget til det, og de, som havde købt det eller paa anden Maade var kommen i Besiddelse af det, maatte nøjes med Regres til dem, s

havde afhændet det, „efterdi det ej kan være nogen ubevidst, at saadant Gods jo tilhørte os selv, og burde derfor dermed forsigtigere at have omgaaedes og sig i andre Maader fuldkommenligere ladet forsikre“. Dette var et voldsomt Skridt fra Statens Side, som neppe kan billiges; thi ingen kunde vide, at Fordringshaverne ikke besad det udlagte Krongods med Rette, da jo alle rets- lige Formaliteter var i Orden, og der ofte ligefrem fore- laa kgl. Bekræftelse paa Retten til Afhændelse, som des- uden udtaltes i Skødet, efter hvis Formel enhver maatte gøre sig Godset saa nyttigt, som han kunde; dog havde Kongen ofte forbeholdt sig Forkøbsret, hvorfor Godset ved Salg først maatte tilbydes ham.

Den følgende Bestemmelse var endnu uretfærdigere, da den ophævede den sædvanlige Rettergang og gjorde Kommissionen til en Velfærdsdomstol, hvorfra man kun kunde frelses ved Kongens Naade, idet der ikke som ellers ved Kommissioner var nogen Appel til Højesteret. Tillige var den saa meget des farligere, som Kom- missionen var omgivet af et hemmelighedsfuldt Skær og kun dømte efter sin Instruks, som i hvert Tilfælde fra Begyndelsen af slet ikke var kendt.

Dette Punkt 10 lød saaledes:

Og som vi fuldkommen fast og alvorligen besluttet haver, denne Kommission uden længer Ophold at vil have bragt til Endskab, og vi haver til eder den sikre Tilforsigt, at I lader eder dette Værk med tilbørlig Troskab, Flid, Iver og Nidkærhed være angelegen og vores Interesse, saa vidt aller- mest muligt ret og billigt være kan, i Agt tager og ej anser nogen Person, Venskab, Gunst eller Gave, saa vil vi og lade det forblive ved alt, hvis I herudinden gøres eller ladendes vorder, og ej tilstede nogen videre Appellation at maa ske, paa hvis I herudi forretter og afsiger.

Og paa det I des bedre og fuldkommenligere om alle Poster kan vorde informeret, haver vi ej aleneste anbefalet eder af vores Rentekammer at skal gives al den Efterretning, som I udi saa Maader af dennem fordre kunde. og derforuden bevilget, at I maa for eder lade kalde alle dennem, som Regnskaberne angaar og derudi interesserede er og deres fornødne Anbringende og Etklæring derimod høre, paa det ej nogen skal have Aarsag til at besværge sig over, at han uden forhørt Sag er bleven dømt.

Naar saadant sket er, haver I enhver under eders Hænder at give beskreven, hvor meget hannem efter forberørte Omstændigheder med Billighed kan tilkomme fra sig igen til os at lægge og det med sin Rente fra den Tid, han Godset i Possession bekom, hvilken Rente vi udi Henseende til disse seneste Krigstider til 3 pro Cento vil have modereret.

I Punkt 11 fik Kommissionen Ordre til først at gennemse det Arbejde, som dens Forgænger af 1676 havde gjort, og efterhaanden som den blev færdig, sende enhver en Fortegnelse over, hvad vedkommende skulde udlægge, og Kongen en Genpart, for at han kunde lade det inddrive. Derefter skulde den gennemgaa de Regnskaber, der var omtalte i den tilsendte Ekstraktprotokol, men den maatte tage dem i hvilken Orden, den vilde. Denne sidste Indrømmelse var af stor Betydning og forøgede Kommissionens i Forvejen store Magt betydeligt, idet den nu selv kunde afgøre, hvem den vilde behandle først; og da Arbejdet med Revisionen var meget stort og maatte vare en lang Tid, var der Udsigt til, at det hele kunde gaa i Staa eller blive standset af Kongen, hvorfor det var en Fordel at være blandt de sidste. Herved kunde Kommissionen uden nogen Bebrejdelse gøre Venner og Bekendte en Tjeneste, som ikke var ringe.

Punkt 12 indeholdt Befaling til Kommissionen om

at lægge Mærke til, hvilke Rentemestre og Renteskrivere der havde ekspederet Dokumenterne, og hvem der havde paraferet dem, for at Kongen kunde søge Erstatning hos vedkommende, om han ikke kunde faa sit Tilgodehavende. Dette er i Grunden Instruksens mest retfærdige Artikel; thi hvem andre bar Ansvar end netop Kongens Embedsmænd, naar et Regnskab var ekspederet af dem og indstillet til Kongens Underskrift; men der er ikke gjort Ansvar gældende over for dem, uden for saa vidt nogen af dem selv havde faaet Betaling paa uretmæssig Maade. Selvfølgelig var der adskillige Besvigelser, som Embedsmændene vanskeligt kunde opdage, men de havde Lov til og skulde forlange de fornødne Bevisligheder og kunde vel af dem lære lige saa meget som nu Revisionskommissionen, om de havde haft Vilje dertil eller havde anvendt den fornødne Omhu ved Beregningen og Revisionen.

Til Slut — i Punkt 13 — henstillede Kongen til Kommissionen at handle efter Konduite, da det var umuligt at give Regler for alt, og lovede, at han vilde tage den i sin Beskyttelse. Endelig anbefalede han den at holde Instruksen strengt hemmelig, at ikke nogen skulde kunne sikre sig paa Forhaand. Dette betegnede en yderligere Udvidelse af Kommissionens Myndighed, og for paa Forhaand at befri den for Frygt for den Uvilje, som dens hemmelighedsfulde Virksomhed maaske kunde vække, tager Kongen den under sin særlige Beskyttelse, ligesom det skete med Reduktionskommissionen i Sverige.

Hemmeligholdelsen af de Regler, hvorefter Kommissionen fradømte Folk Gods og Ejendom, overholdtes neppe i Længden; der staar nemlig i Kammerkollegiets

Ekstraktprotokol under 8. Decbr. 1680 følgende¹⁾: „Efterset Ekstrakten, som af Revisionskommissionens Instruks skal publiceres, som dem endnu blev communiceret og derefter befalet at trykkes“, hvoraf det fremgaar, at et Uddrag af Instruksen har været bestemt til Offentliggørelse, og det havde været interessant, om vi havde haft det til Sammenligning med Instruksen i sin Helhed.

Samme Dag som Befalingen om Kommissionens Nedsættelse fik Henrik von Stöcken Ordre til at tilholde Renteskriverne og andre vedkommende i Rentekammeret at skaffe Revisionskommissionen al fornøden Oplysning²⁾. Af Renteskriverne blev Jens Sørensen særlig stillet til dens Raadighed³⁾ og senere Anders Vogensen⁴⁾, som skulde gaa den til Haande paa Brevkammeret. Jens Sørensen var her den rette Maud, da han havde foretaget en Mængde Beregninger over udlagt Krongods og havde forfattet Kladden til Ekstraktprotokollen, saa ingen kunde vide bedre Besked end han, om han da ellers vilde ud med sin Viden.

Allerede 25. Juni fik Kommissionen en lille Opmuntring fra Kongen, sendt fra Oldenburg, hvor han dengang opholdt sig; i denne hedder det:

Enddog vi ej bærer Tvivl om, at I jo lader eder den af os for vores Bortrejse anbefalede Kommission med Flid og Vindskibelighed være angelegen og dens Endskaab, det snarest muligt være kan, beforder, ikke des mindre haver vi eder dog hermed derom villet erindre, i Særdeleshed til den Ende, at om det skulde kunne tildrage sig, at een eller flere

¹⁾ V, fol. 47.

²⁾ S. T. 1680, Nr. 93.

³⁾ c. l., Nr. 138, 25. Juni.

⁴⁾ Ekstraktprot. V, f. 53, 18. Febr. 1681.

af eder formedelst anden lovlig og uforbigængelig Forfald kunde blive forhindrede, at de øvrige da, som kan til Stede komme, naar I udi det mindste ere fire (*fem*), med Kommissionen efter den eder samtlig givne Instruktions videre Indhold fortfarer. Derefter etc.¹⁾

Kommissionen maatte altsaa ikke benytte den Omstændighed, at enkelte Medlemmer havde Forfald, til at undlade at arbejde; men paa den anden Side krævedes der ogsaa, at et rimeligt Antal af dens Medlemmer skulde være til Stede, nemlig mindst Halvdelen, at det ikke skulde gaa som i den forrige Kommission, hvor til sidst kun et Par Stykker mødte, og Arbejdet blev ringere og ringere.

Den lille Opmuntring, Kongen gav Kommissionen, var for saa vidt ikke nødvendig, som den allerede var begyndt paa Revisionsarbejdet. Allerede 10. Juni maa vi formode, at den har været samlet, da Ekstraktprotokollen den Dag blev fremlagt for den.

Det havde været en uvurderlig Fordel for os, om vi endnu havde haft den Protokol, Claus Lyhm skulde føre over Kommissionens Forhandlinger, men den findes neppe mere. Derimod er der bevaret et Par Pakker med Kommissionens endelige Domme og med Beskrivelser af de Udlæg, som foretoges ifølge disse; men de giver os ikke nogen fuld Forestilling om det store Arbejde, der virkelig blev gjort, og om de mange forskellige Personer, hvis Regnskaber blev gennemgaaede, men for hvis Vedkommende der ikke foreligger nogen endelig Afgørelse.

¹⁾ S. T., Nr. 137 (Koncept).

Herom kan vi kun faa et Begreb ved at gennemgaa de mange Afregninger, som endnu er bevarede, da Kommissionen har haft den Skik at notere uden paa dem, naar de har været fremlagte for den eller læste i den.

Dens Virksomhed synes herefter at have været fra 14. (10.) Juni 1680—16. Maj 1685, og i denne Tid holdt den i alt c. 200 Møder og gennemgik c. 140 Sæt Regnskaber, altsaa ikke nær Halvdelen af de 384, hvorpaa der ifølge Ekstraktprotokollen var udlagt Jordegods. Til disse 140 Sæt Regnskaber svarer et større Antal Personer, da det skete, at nogle af Statens Kreditorer optraadte i Forening, og blev betalte under eet, saa at de siden selv indbyrdes maatte fordele Udlægget efter det, enhver af dem tilkom. Af disse c. 140 Fordringshavere, paa hvis Navne Krongodsudlægget lød, ved vi kun om c. 60, at Revisionen af deres Regnskaber blev bragt til en vis Afslutning; om den største Del, c. 80, erfarer vi blot, at deres Regnskaber har været i Kommissionens Hænder og er bleven oplæste i den. Af de c. 60 faldt der Dom over de 31¹⁾, medens vi om Resten ikke ved andet, end at Kommissionen har erklæret sig om deres Regnskaber; men hvad disse Erklæringer gik ud paa, eller hvad Kongen bestemte angaaende dem, ved vi ikke²⁾.

Foruden at oplyse os om Antallet af de Personer, hvis Regnskaber har været i Kommissionens Hænder, kan Paaskrifterne uden paa Afregningerne give os en Forestilling om den Iver og Flid, hvormed Kommissionen

¹⁾ Se Tavlen ved denne Afhandlings Slutning over de 34 Personer, for hvis Vedkommende vi kender Kommissionens Domme eller Erklæringer.

²⁾ Dog kender vi Kommissionens Erklæringer om Henrik Rüse, Lagmand Christian Jensen i Frederikstad og Mogens Friis.

har arbejdet i de 5 Aar, og vise os, i hvilken Rækkefølge den har behandlet de enkelte Personer. Hvad dette sidste angaar, viser det sig mærkværdig nok, at den hverken udelukkende har revideret dem først, der var behandlede af den tidligere Kommission, eller har overholdt den Rækkefølge, hvori denne havde taget dem for sig, og den har saaledes udvidet den Frihed, der blev givet den med Hensyn til de Personer, der stod nævnte i Ekstraktprotokollen, til ogsaa at gælde dem, der var behandlede af Kommissionen 1676, skønt der i Instruksens § 11 udtrykkelig stod, at den skulde begynde med at gennemse det, der var udført i den forrige Kommission.

I Aaret 1680 synes Kommissionen at have holdt c. 35 Møder, paa hvilke der blev behandlet 8 Fordringshavere, hvoraf de 2 ikke havde været for den tidligere Kommission. Af disse 8 blev Landsdommer Jens Lassen allerede domfældt 1. Oktbr. — man var begyndt med ham 14. Juni —, 10. Decbr. underskrev Kongen Befalingen til de Mænd, som skulde inddrage hans Gods, og 3 Dage før Helligtrekonger stillede de paa hans Hovedgaard Dalum (Christiansdal) paa Fyen og begyndte Udlægsforretningen, skønt han selv var fraværende.

Dette kunde man kalde hurtig Behandling; men det var vist heller ingen ringere end Kongen selv, der stod bagved og skyndede paa dem; under alle Omstændigheder var Rentekammeret overordentlig ivrigt, hvad man kan se af dets Svar¹⁾ paa en Forespørgsel fra den fyenske Landkommissær Erik Sehested angaaende forskellige Forhold ved Udlægget, hvori det om flere af disse hedder: „Det kan senere afgøres“, eller „det vedkommer ikke

¹⁾ Kammerkoll's Ekspedit. Prot. I, Nr. 138.

Kommissionen, man skal blot skynde sig"! Særlig oplysende er Svaret paa Forespørgselsens 9. Punkt: „Naar Kommissionen først er til Ende, kan derom tidlig nok Ordre stilles“. Meningen var tydelig nok; man havde ikke Tid til at vente efter sligt.

En Maanedstid efter Dommen over Jens Lassen blev Generalproviantforvalter Hans Villumsens Arvinger dømte¹⁾, og de nødvendige Skridt til Udførelsen blev foretagne med samme Hurtighed som i Jens Lassens Sag. Med disse to Domme lod Kommissionen sig nøje 1680.

I det følgende Aar tog den fat med stor Kraft, begyndte allerede 4. Jan. og fortsatte hele Aaret rundt undtagen i Aug. Maaned, hvor den vel har holdt Ferie. Der blev holdt Møder i ikke færre end 79 Dage, hvoraf dog de to Trediedele faldt paa første Halvaar, saa at Kommissionens Arbejdsiver er taget kendeligt af i det sidste. I alt blev der revideret 24 Sæt Regnskaber, hvoraf de 4 var Gengangere fra den forrige Kommission. I samme Tidsrum faldt der Dom over 13 Fordringshavere, hvoriblandt de 4 var fra 1676—77. Udførelsen af Dommene fulgte forholdsvis hurtig for de flestes Vedkommende.

1682 kan opvise 62 Møder, hvoraf i Modsætning til det foregaaende Aar kun de 10 faldt paa Aarets 5 første Maaneder; maaske er der kommen en Opstrammer fra Kongen, hvad den pludselige Flid, navnlig i Juni Maaned, kunde tyde paa. De behandlede Personers Antal var i Forhold til 1681 overordentlig stort; men kun for faas Vedkommende ved vi, hvorledes det er gaaet med dem. Af disse mange Fordringshavere, i alt 86, havde kun 6

---

¹⁾ Dommenes Dato, se Tavlen.

været for Kommissionen af 1676, og kun 4¹⁾ blev behandlede til Ende, hvoraf endda de 2 frikendtes.

1683 tog Kommissionen ikke saa stærkt fat, og det ser ud, som om den var bleven træt; den naaede kun at faa afholdt 13 Møder, idet den slet ikke var samlet i Tiden fra 23. Marts til 20. Novbr. undtagen den 15. Juni, da der faldt 4 Domme; den fik i alt gennemgaaet 17 Hold Regnskaber. Arbejdet gik endnu trægere i 1684, og der afholdtes kun 8 Møder, hvorpaa der behandlede 6 Hold Regnskaber; men der blev afsagt en Række Kendelser i det Aar, særlig 29. Maj, hvor der faldt ikke mindre end 7; endnu en S. afsagdes 25. Oktbr. over Otto Krag's Enke Anna Rosenkrantz. Dette var for øvrigt den eneste Dag, Kommissionen var samlet paa, fra Slutningen af August til Aarets Udgang.

I 1685, Kommissionens sidste Aar, holdtes kun Møder i Maj; men man var til Gengæld saa meget des flittigere. Kongen havde nemlig sendt Kommissionen en Liste²⁾ over Personer, hvis Fordringer skulde revideres, og befalede, at Revisionen skulde være endt inden hans forestaaende Rejse til Norge. Der blev saa i Tiden fra 7—16. Maj holdt Møde omtrent hver Dag og revideret 9 Sæt Regnskaber³⁾. I dette Aar fældedes ingen Domme, men den 16. Maj oversendtes en Indstilling til Kongen⁴⁾, hvori Kommissionen erklærede, at den efter hans Befaling

¹⁾ Henrik Rüse er ikke medregnet, se Tavlen.

²⁾ 5. Maj. Indlæg til S. T. Nr. 194.

³⁾ Naar man lægger de Sæt Regnskaber sammen, der er behandlede i de forskellige Aar, vil Antallet af dem være større end det Tal, der fra Begyndelsen af er opgivet paa de af Kommissionen behandlede Fordringshavere, men Grunden dertil er, at samme Sæt Regnskabs Behandling undertiden strakte sig over mere end eet Aar.

⁴⁾ c. l.

havde revideret og erklæret sig om 22 navngivne Personers Regnskaber og tillige var omtrent færdig med dem for endnu 4 Personers Vedkommende.

Ogsaa den ydre Beskaffenhed og Grundighed af Kommissionens Undersøgelser kan vi gennem Paaskrifterne uden paa Regnskaberne faa et Indtryk af, og det viser sig da, at i Begyndelsen synes Arbejdet at være gjort mere grundigt end senere, idet der er forholdsvis flere Sæt Regnskaber, som hver for sig kræver flere Mødedage til Revisionen; dog kan dette Forhold ogsaa delvis hidrøre fra, at man først tog fat paa de vanskeligste og største Regnskaber; men det er ret betegnende at se, at i 1680 medtog Revisionen af hvert enkelt Hold Regnskaber gennemsnitlig 4 Mødedage, i 1681 kun 3, medens Kommissionen i 1682 havde naaet en saadan Færdighed, at den gennemsnitlig besørgede 2 Hold paa hver Mødedag; i de sidste 3 Aar derimod medgik der gennemsnitlig 1 Mødedag til hvert Sæt Regnskaber.

Samtidig med at Kommissionen arbejdede, viste Regeringen stor Iver for Regnskabsvæsenet i det hele taget. Den udsendte i Oktbr. 1680 en Forordning¹⁾ om, at de aarlige Regnskaber for offentlige Stiftelser, Kirker og Skoler hurtigst mulig skulde indsendes, og drog, saa vidt det lod sig gøre, Omsorg for, at der ikke ophobede sig alt for mange ukvitterede Regnskaber i Rentekammeret. I denne Anledning nedsatte den, i Lighed med hvad der

---

¹⁾ S. R. Nr. 361, 7. Oktbr. (Christian V.s Forordn., S. 528). Jfr. Frdg. om Kirkeregnskaber i Købstæderne i Danmark af 7. April 1685 (c. l. 1683—99, S. 137 f.).

tidligere var sket¹⁾, 23. Aug. 1681²⁾) en særlig Kommission, bestaaende af Rigsmarskal Körbitz og Gehejmeraad Mikael Vibe, til at revidere de tilbagestaaende Regnskaber under fornøden Støtte af Rentekammeret, der samtidig fik Befaling om at sørge for, at alle Efternølerne indsendte deres Regnskaber inden Mikkelsdag³⁾). Hertil knyttedes nøjere Bestemmelser om Regnskabers Indlevering, der fik deres endelige Form i den store Frdg. af 30. Juli 1684⁴⁾), som gav de mange Trusler, der siden Frdg. af 4. Septbr. 1671 var udstødte mod uefterrettelige Regnskabsaflæggere det fornødne Eftertryk ved at forkynde Oprettelsen af en Kammerret, der skulde tage sig af den Slags Personer, og hvis Domme ikke kunde appelleres. I samme Forordning gives Regler for det vanskelige Kautionspørgsmaal, hvori der tidligere havde hersket den største Uorden, og for Revisionen.

Som Vidnesbyrd om Regeringens Omsorg for alt, hvad der vedrørte offentlige Regnskaber, kan tillige omtales en Revisionskommission i mindre Stil, som blev nedsat⁵⁾) for at undersøge alle Odense Hospitals Mage-skifter i de sidste 50 Aar og efterse, hvor meget Jordegods der var kommen fra Graabrødre Kirke sammesteds.

Vi maa formode, at der under Revisionskommissionens Virksomhed har været ført hyppige Forhandlinger mellem Kongen og den om Sager vedrørende dens Forretning, men vi har nu kun faa Spor tilbage deraf⁶⁾).

¹⁾ Se S. 5.

²⁾ Indlæg til Kancellisager, eksp. ved K. Schöller.

³⁾ c. l.

⁴⁾ S. R. Nr. 220. (Forordn. c. l., S. 85 ff.)

⁵⁾ F. T. 1681, Nr. 61, 18. Oktbr.

⁶⁾ Næmlig foruden den allerede omtalte Ordre af 15. Novbr. 1680 om Grundlaget for Officerers Afregninger kun en Meddelelse

Da Kommissionens Arbejde efterhaanden gik langsommere og langsommere og til sidst var lige ved at gaa helt i Staa, forsøgte Kongen at sætte Liv i den ved at sende den en Opfordring til at tage bedre fat med nøjere Forskrift om, hvad der skulde iagttages for at fremme Arbejdet og naa til Ende med det. Opfordringen, der tillige lærer os, hvilke Hindringer Kommissionen mødte, lød i det væsentlige saaledes:

Eftersom vi fornemmer, at den eder om Revisionen anbefalede Kommission noget langsomt skal afgaa, og det af Aarsag, at en og anden af eder formedelst andre Forfald derfra undertiden udebliver, da er vores Vilje og Befaling, at I lader eder med Flid være angelegen forskrevne Kommission med det allerforderligste til Ende at gøre, og omendskønt I ikke alle tillige skulde kunne møde til Stede, saa maa Kommissionen ikke derfor opsættes, mens at de tilstedeværende, naar de i det mindste er 3 i Tallet, Værket alligevel skal foretage, og det snarest muligt er, efter eders Kommissions og Instrukses Anledning til Endskab befordrer, hvorudi I haver i Agt at tage, at de, som Antegnelser bliver tilskikkede, bliver forelagt deres Erklæringer derpaa inden visse Tider at indsende, nemlig de her i Riget inden 6 Ugers, de i Norge inden 8 Ugers og de udenrigs inden 12 Ugers Forløb, at regne fra Antegnelsernes og Stevningernes Overlevering, med mindre Antegnelserne kunde være af saa stor Importance, at nogle faa Ugers Dilation længere behøvedes og blev begæret; og paa det alt vidtløftigt Ophold des bedre kunde forekommes, vil vi, at I tillige med Antegnelserne sender de vedkommende Ekstrakt af Regnskaberne saa og Kopier af de forefundne Beviser angaaende de udsatte Poster, og saafremt nogen forsætlig og af Modvillighed med deres Erklæringer udebliver, haver I

---

til Kommissionen af 22. April 1682, da den fik tilsendt Kopi af det aabne Brev af 13. Septbr. 1679 om Nikolaj Brüggemanns Fritagelse for at svare til Misligheder i Hans Hansens og Abel Cathrines Regnskaber.

at gøre os om Regnskabernes Beskaffenhed Relation til videre Resolution. Dermed o. s. v.¹⁾)

Dette Aktstykke viser tydeligt nok, at det var Kongens Hensigt at føre Sagen til Ende, og vi lærer af det, at Kommissionen har undskyldt sig med, at dens Medlemmer paa Grund af andre Forretninger ikke kunde møde, og Arbejdet derfor kun gik langsomt. Dette kan have sin Rigtighed, men Undskyldningen var ikke helt gyldig, da den allerede i 1680 havde faaet Befaling til at arbejde, selv om ikke alle Medlemmer kunde give Møde; den Gang var Antallet af dem, der skulde være til Stede, for at Arbejdet kunde fortsættes, bleven sat til 4, nu blev det indskrænket til 3. Ligeledes har den anført som Undskyldning, at den ikke kunde faa Svar paa sine Antegnelser, og at de indstævnte undlod at møde, hvilket ogsaa var rigtigt. For at forebygge dette blev der nu sat en vis Frist, inden hvilken Svaret skulde indløbe, og alt blev lagt til Rette for vedkommende, saa at de ingen Grund kunde have til at udeblive; skete det alligevel, faldt Dommen, uden at der blev taget Hensyn til dem.

Denne Opmuntring frugtede ikke synderligt, om end den ikke var helt forgæves, og 2 Dage efter den Kraftanstrengelse, der gav sig Udslag i den store Indstilling af 16. Maj, opløste Kongen Kommissionen. Befalingen herom er den eneste Tilkendegivelse fra ham til den, vi har bevaret, siden den omtalte af 26. Jan. 1684. Den lød saaledes:

Eftersom vi haver for godt befunden den eder af os anbefalede Revisionskommission af Dato København d. 27. Maj

---

¹⁾ S. T. 1684, Nr. 30, 26. Jan.

1680 aldeles at ophæve, saa haver vi eder sligt hermed til videre Efterretning villet forstændige. Befalendes o. s. v.¹⁾)

Den er kort og god, som man kunde vente det, da Kongen neppe har kunnet se tilbage paa Kommissionens Virksomhed med alt for venlige Tanker; thi selv om den, som vi skal se, havde faaet udrettet ikke saa ganske lidt, var det kun sket under stadige Paamindelser, og hele Revisionen, fra den begyndte 1672, havde været et Løb med Forhindringer, som det næsten syntes umuligt at fuldføre. Det var da ogsaa kun lidt af det, der var tilsigtet, der naaedes. Hertil kom, at den havde blottet saa store Mangler og Misligheder hos Institutioner og Personer, at det maa have berørt Kongen selv paa en meget pinlig Maade; thi hvem kunde han stole paa, naar alle disse brave Mænd, som han havde fremdraget og vist sin Tillid, havde skuffet ham saa stærkt. For Regeringens egen Værdigheds Skyld blev vel Sagen standset; det gik ikke an at forfølge den videre, da derved Tilliden til alt for mange offentlige Personer vilde undergraves.

Vi har hidtil kun beskæftiget os med de ydre Forhold, der betegner Kommissionens Virksomhed, men skal nu se at faa et Indtryk af dens Arbejdsmetode og af Maaden, hvorpaa dens Domme udførtes.

Naar Kommissionen vilde tage en Mands Regnskaber op til Behandling, stævnedes den først vedkommende, eller hvis han var død, hans Enke og Arvinger til at møde personlig for sig med de fornødne Beviser og Oplysninger. De fleste efterkom denne Stævning, om

---

¹⁾ S. T. 1685, Nr. 194, 18. Maj.

end adskillige bad om Udsættelse for at skaffe de nødvendige Papirer og Adkomster, hvilket ogsaa villigt blev indrømmet dem, men kun for en vis Tid; ønskede de yderligere Udsættelse, maatte den søges hos Kongen¹⁾, og den var ikke vanskelig at opnaa inden for en rimelig Tid. Saafremt vedkommende ikke kunde give Møde, toges hans Sag alligevel til Behandling og førtes til Ende. Dette er kun sket i een af de Sager, hvis Gang vi kan følge, og den førtes let til Afslutning, da der intet blev fundet at udsætte²⁾. Kun een blev ikke indstævnet, nemlig Grev Mogens Friis's Enke, der efter Kongens Befaling straks fik Kommissionens Antegnelser tilsendte; og efter at hun havde svaret paa dem, forfattede den en Indstilling til Kongen, som derpaa nedsatte en særlig Kommission til Sagens Undersøgelse, som vi senere skal omtale³⁾. Naar indstævnte gav Møde, blev Sagen fremstillet for ham, hvorefter han blev udspurgt om de Oplysninger, han kunde give til dens Undersøgelse; derpaa gav Kommissionen sig i Lag med Revisionen og gjorde sine Antegnelser ved de enkelte Poster i Regnskaberne, hvorpaa der var noget at udsætte. Disse sendtes saa vedkommende, idet der blev indrømmet ham en vis Frist til at svare paa dem, som efter Ansøgning undertiden forlængedes⁴⁾. Naar Svaret kom — det blev som oftest givet skriftlig, da kun faa atter gav Møde personlig —, blev Sagen igen overvejet i Kommissionen, og Dommen

¹⁾ Se f. Eks. Fru Bickers Mem. til Kg. af 19. Febr. 1681 i Kancellieksp. ved K. Schöller.

²⁾ Dommen over Gabriel Gomez's Arvinger i Pakken Revk.s Dom.

³⁾ Aarh. og Ribe St.s Kopibog C., f. 188 og 191.

⁴⁾ S. T. 1681, Nr. 125, 192 og 197. Jfr. A. B. Berns's og L. Marselis's Arvingers Mem. til Kg. i Kancelliekspedit. v. K. Schöller under Miss. t. Revk. af 17. Decbr. 1681.

fældet forholdsvis hurtig, naar der da ikke var Anledning til at affordre vedkommende yderligere Forklaringer.

Kun en enkelt undlod helt at svare paa Kommissionens Antegnelser, nemlig Proviantforvalter Poul Cornelisens Enke i Nyborg, der erklærede, at hun var helt ukyndig i sin Mands Regnskaber, og da saa Kommissionen henvendte sig til Sønnen Holger Poulsen, nægtede han at modtage Antegnelserne eller svare paa dem¹⁾.

Den lette Adgang til at faa Udsættelse med at efterkomme Stævningerne og svare paa Antegnelserne gav Anledning til Misbrug, hvad vi kan se af den ovenfor omtalte Ordre til Kommissionen om at fremskynde Revisionen²⁾.

Som det var befalet Kommissionen, begyndte den med at gennemse Regnskaber, der allerede var behandlede af dens Forgænger af 1676, og førte for de flestes Vedkommede Revisionen til Ende, saa at vi kan følge deres Skæbne fra først til sidst.

Til de faa, for hvis Vedkommende vi ikke kender Slutningsresultatet, hører Landkommissarsekretær Claus Christensen, hvis Sag vistnok blev hævet, Anders Rasmussen Brygger og Renteskriver Anders Sørensen, der var bleven frikendte af Kommissionen 1676, og Oberst Andreas Wilckens, som vel kom ind under den kgl. Resolution om, at Revisionen ikke skulde ramme Jordegods, som var udlagt i Betaling for Officerers Fordringer.

Samtidig behandlede den de Personers Regnskaber, som var nævnte i Ekstraktprotokollen.

---

¹⁾ Revd. over P. Cornelisen.

²⁾ S. 52 f.

Medens de tidligere Kommissioner skulde gennemse saavel de Fordringsregnskaber, hvorpaa der var betalt Penge, som dem, hvorpaa der var givet Vederlag i Gods, og der var fastsat, inden for hvilke Tidsgrænser de skulde virke, var noget saadant ikke Tilfældet med denne. Den havde kun faaet Befaling til at revidere de Regnskaber, der stod opførte i Ekstraktprotokollen. Men da alle Opgørelser i denne afsluttes med Vederlag i Jordegods, om der end indenfor den enkelte Opgørelse kan findes Fordringer, som er betalte paa anden Maade, maa vi sige, at Revisionen saa godt som udelukkende gjaldt Regnskaber, hvorfor der var givet Vederlag i Jordegods. Dette faar vi bestyrket af Instruksen (Punkt 7 og 9), af Befalingen til Jens Sørensen om at gaa Kommissionen til Haande, og af Indledningen til Kommissionens Domme¹⁾.

Uagtet det saaledes skulde synes, at der var sket en Indskrænkning siden de tidligere Kommissioner, og at der nu kun var Tale om at undersøge Regnskaber, hvorpaa der var betalt med Jordegods, viser det sig mærkværdigt nok, at Kommissionen selv ikke er helt klar paa, hvor langt dens Undersøgelser skulde strække sig, og hvad mere er, at Styrelsen heller ikke var det. Spørgsmaalet kom op i Anledning af Revisionen af Handelshusene Marselis's og Berns's Regnskaber, hvoriblandt der fandtes en Kontrakt angaaende Salthandelen paa Spanien, hvorpaa de to Huse var bleven Kongen en Mængde Penge skyldige. Marseliserne hævdede nemlig

---

¹⁾ Her hedder det, at Kommissionen 27. Maj 1680 fik Befaling til at undersøge alle deres Regnskaber, som havde faaet Jordegods udlagt for deres Fordringer i Frederik III.s og Christian V.s Tid.

ved denne Lejlighed, at Revk. ikke havde Ret til at behandle Regnskaber, hvorpaa der ikke var betalt med Jordegods. Da Kommissionen ikke var sikker i sin Sag, indgik den 13. Oktbr. 1681¹⁾ med en Anmodning til Kongen om at give den en skriftlig Bemyndigelse paa, at den ogsaa maatte give sig af med Regnskaber, hvorpaa der ikke var givet Jordegods i Vederlag. Kongens Svar, der kom 22. i s. M., findes vist ikke, men derimod ved vi, at det ikke blev Revk., men Admiralitetet, der kom til at dømme i den omstridte Sag, hvoraf vi vel kan slutte, at Kongens Afgørelse maa være gaaet Kommissionen imod²⁾).

At Styrelsen heller ikke havde gjort sig klart, hvor langt Kommissionens Undersøgelser skulde strække sig, fremgaar af dennes Udtalelser i den omtalte Memorial, hvor den paastod, at alt, hvad den havde gjort i denne Sag (∅: Saltsagen), havde den udført efter Kongens udtrykkelige Befalinger, og at Papirerne angaaende Salthandelen var sendte den til Undersøgelse af Stöcken sammen med Marselis's og Berns's øvrige Regnskaber³⁾. Forklaringen paa denne Uoverensstemmelse i Regeringens Anskuelse om Revisionens Omfang er ikke vanskelig at give. Stöcken døde nemlig i Juni 1681, og det er ham, der har villet udstrække Revk.s Kompetence saa vidt som muligt, endogsaa saa langt, at det i Grunden kom i Modstrid med de af ham selv affattede Be-

¹⁾ Kancellieksped. v. K. Schöller med Paaskr. Miss. t. Revk. 22. Oktbr. 1681.

²⁾ Om dette Spørgsmaal kunde man vente at finde Oplysninger i Marinearkivet eller Krigskancelliet, men der findes neppe andet end Stævningen til Berns's og Marselis's Arvinger.

³⁾ I Ekstraktprot. V, f. 50 under 28. Decbr. 1680 i 8 staar: Revk. skal have de Marseliers Prætention i den spanske Salt.

stemmelser, som Kommissionen var nedsat og arbejdede efter.

Som tidligere omtalt¹⁾ begynder Kommissionens Ekstraktprotokol 1651 og ender 1670, hvoraf man skulde synes at kunne slutte, at Undersøgelsen maatte bevæge sig inden for dette Tidsrum med disse 2 Aar som Yderpunkter. Dette staar i Modstrid med, hvad der var sagt i Befalingen til Jens Sørensen og i Indledningen til Dommene, hvorefter den skulde gaa fra 1648--80.

Undersøger vi Spørgsmaalet praktisk, viser det sig, at man for det udlagte Krongods' Vedkommende har holdt sig inden for Tiden 1660--70²⁾. Er Talen derimod om de enkelte Regnskaber, der ligger til Grund for Udlæggene, saa omfatter Revisionen et større Tidsrum og gaar, som det alt er omtalt, fra Torstensonskrigen til Frederik III.s Død; dog er der undtagelsesvis ogsaa revideret Regnskaber, som gaar ud over Frederik III.s Tid.

I Instruksens 10. Punkt stod, at Kommissionen skulde gaa frem uden Hensyn til Person, Venskab, Gunst eller Gave. Hvorvidt dette er bleven overholdt, er vanskeligt at afgøre; men hvis vi ser, hvem de Personer er, hvis Regnskaber har været behandlede af den, vil vi træffe mange ansete og yndede Navne iblandt dem, f. Eks. Kurt Adeler, Hans Ahlefeld til Glorup, Fyrstinde Augusta, Hertug Ernst Günthers Gemalinde, Frederik III.s Yndling Niels Banner og hans to Sønner Frederik og Christian, Fru Anna Cathrine Budde, gift med Frederik v. Vittinghof, Eva v. Bülow, Adam Henrik Pentz's Enke, Jæger-

¹⁾ S. 27 f.

²⁾ Et Jordegodsudlæg til Borgemester Jakob Madsen paa Christianshavn fra 1650 er dog bleven revideret, ligesom et enkelt efter 1670.

mester Hans Dippold v. Denen-Rothfelzer, Hans Friis til Clausholm, Grev Mogens Friis, Christopher Gabel, Anna Margrete von Götzen, Enke efter Jørgen Schult til Findstrupgaard, Rentemester Steen Hondorf, Erik Krag, Otto Krag, Amtmand Hugo Lützow, Christopher Parsberg, Peder Reetz, Niels Rosenkrantz, Henrik Rüse, Hans Schack, Diderik Schult, Hannibal Sehested, Christen Skeel Jørgensen, Aksel Urup, Holger Vind, Raadmændene Arent Berentsen og Jakob Ejlersen, Sekretær Frederik Giese, Proviantskriver Hans Hansen, gift med den yndede Abel Cathrine, Joakim Irgens til Vestervig, den rige Rasmus Jensen Hellekande, hans Svigerson Mikkel Nansen, dennes Fader, den berømte Hans Nansen, Generalpostmester Poul Klingenberg, Jens Lassen, Brødrene de Lima, Marseliserne, Rentemester Henrik Müller, Generalfiskal Christen Pedersen, Peder Pedersen Lerche, Simon de Petkum, Peter Scavenius, Hans Svane o. m. fl. Disse Navne synes tilstrækkelig Borgen for, at Kommissionen ikke har været synderlig partisk, men ogsaa i dette Punkt har fulgt sin Instruks.

Som sin Forgænger begyndte den med Landsdommer Jens Lassen, der var en af Statens største Kreditorer. Paa Grund af hans Regnskabers Omfang og den Omhu, hvormed man her er gaaet til Værks, vil vi gennem en Undersøgelse af dem kunne faa et Billede af Kommissionens Fremgangsmaade i det hele taget og af de Misligheder, hvori Kronens Fordringshavere i Almindelighed gjorde sig skyldige; dog maa det paa Forhaand siges, at Jens Lassen hører til dem, der har bedraget Staten mest.

Han var en begavet og dygtig Mand, men i høj

Grad stridbar og ingenlunde hæderlig; hvor han kunde komme af Sted med det, meledede han sin Kage uden at være nøjeregnende med, ved hvilke Midler det skete. Skønt de styrende godt kendte hans svage Sider, og han ogsaa en enkelt Gang faldt i Unaade, forstod han stedse at gøre sig uundværlig, saa han trods sine mange Misligheder døde i Hæder og Ære som Justitsraad. Særlig under den skaanske Krig lød der høje Klager over ham, idet han modtog Penge af de unge Karle for at lade dem slippe for Udskrivning og i Steden for udkræv Familiefædre. Ligeledes opkrævede han større Skatter, end det var tilladt, og fængslede og forfulgte dem for Retten, som gjorde Indsigelse, idet han selv var Landsdommer, og Underdommerne var hans Birkefogder eller Tjenere¹⁾.

Skønt dette førte til, at han blev afsat fra sin Landsdommerstilling, vedblev han dog en Tid lang at sidde i Retten og begik stadig Ulovligheder. Stiftamtmand Erik Banner, der fremførte disse Klager, siger ret betegnende til Slut: Men hvad skal jeg sige, der er vel mere end det; han vover meget og er hidindtil gaaet saa igennem dermed. Jeg ynker ikkun den fattige, som skal udgive det, i Synderlighed i disse besværlige Tider²⁾. Man mærker den redelige Mands Sorg over, at han formaaede saa lidt over for Jens Lassen.

Den første Udsættelse, Kommissionen gjorde paa hans Regnskaber angik Rente, han havde faaet af Penge, Kongen skyldte ham for leverede Varer; men da den

¹⁾ Daterede Suppliker og Memorialer 1661—70. Erik Banners Klage til Kongen 4. Novbr. 1676.

²⁾ c. l. E. B. til K. Schöller 7. Decbr. 1675 (indlagt i Klagen til Kg. af 4. Novbr.).

imod Instruksens 4. Punkt var beregnet fra Leveringsdagen, kunde den ikke passere. Dette rammer ikke J. L. moralsk, da han jo intet kunde vide om en saadan Bestemmelse, og han deler i saa Henseende Skæbne med næsten alle de domfældte¹⁾. Derimod var den næste Udsættelse i høj Grad kompromitterende for ham, da den angik Betaling for Tømmer, Kongen slet ikke havde faaet.

Derefter udsattes et Par Summer, som han havde faaet betalte paa transporterede Fordringer, da Instruksens 2. Punkt ikke tillod sligt uden kgl. Bevilling. Denne Slags Udsættelser var meget hyppige, og hele Revisionsdomme hvilede paa dette uholdbare Grundlag.

Saaledes angik Dommen over Hofkøkkenskriver Hans Olufsen udelukkende en saadan Sum, som hans Arvinger maatte betale tilbage 10. Decbr. 1681²⁾. Brødrene de Lima fik paa samme Grundlag udsat en Sum, som med Rente løb op til 45273 Rdl. 5 β , og de var endda Udlandinge. Formodentlig har Regeringen haft en Fornemmelse af, at en saadan Fremgangsmaade kunde svække dens Kredit, thi 15. Jan. 1682³⁾ eftergav Kongen dem Halvdelen af Summen og 28. Febr. s. A.⁴⁾ Resten, sidste Gang med den Begrundelse, at det skete paa Grund af deres slette Tilstand; dog slap de ikke helt, da de som et Slags Vederlag maatte overlade Kongen Brokornet i Rinds og Gislum Herreder, der havde en Værdi af 1940 Rdl.⁵⁾

¹⁾ Udsættelser af denne Art forekommer især hyppigt i Revd. over Joakim Irgens, Hans Jørgensen og Henrik Müller.

²⁾ Revk.s Domme.

³⁾ c. l.

⁴⁾ c. l.

⁵⁾ Paa samme Maade fik Raadmand Peter Motzfeld en Dom paa

Herpaa fik J. L. underkendt Betalingen for en Smørleverance, hvorpaa der hverken fandtes Leveringsordre eller Modtagelsesbevis, og som altsaa ikke kunde godkendes ifølge Instruksens 4. Punkt. Udsættelser af denne Art var meget almindelige og kunde godt være retfærdige, men behøvede ikke altid at være det¹⁾. Paa sin 4. Afregning fik J. L. bl. a. udsat en Sum, som han havde beregnet sig for Risiko paa noget Proviant, som til Søs skulde være ført til Kristianstad og Kristianopol, eftersom han slet ingen Risiko havde løbet, da han havde opkøbt Provianten i nævnte Byers Omegn²⁾.

Paa 5. Fordringsregnskab gjordes en for J. L. meget ubehagelig Udsættelse, idet han ved Opstillingen af sine Fordringer vist ofte løb an paa Embedsmændenes Mangel paa Paapassenhed og Dygtighed for ikke at sige Ærlighed. Kommissionen udtalte nemlig her: Da J. L. har haft Dalum i 2 Aar som brugeligt Pant, før han fik det som Ejendom, og der ved Udlægget blev godtgjort ham 22351 Rdl. for 935 Td. øde Htk., som fandtes der, maa han for de to Aar, han havde det i Pant, svare til Oppebørselen og Restancerne, da han har faaet godtgjort Rente af hele Pantesummen; og den foreslog derfor, at han skulde beholde Restancerne, men betale Renten til-

---

1776 Rdl. 10 β, men ogsaa han fik hele Beløbet eftergivet. Det samme var til Dels Tilfældet med Generalfiskal Christen Pedersen, der dog kun fik Halvdelen eftergivet. Ogsaa Henrik Müller og Joakim Irgens til Vestervig fik flere Fordringer udsatte af denne Grund. (Revk.s Dom.)

¹⁾ Borgmester Hans Jørgensen, der syntes at have været en forholdsvist ærlig Mand, fik flere Summer udsatte af denne Grund; ligesaa Poul Cornelisen i Nyborg, men han var neppe helt uskyldig, da hans Regnskaber vrimler af Misligheder.

²⁾ Samme Skæbne traf Generalproviantmester Hans Villumsen med Hensyn til en Öltransport.

bage, hvilket udgjorde en Sum af 16622 Rdl. 3 Ort 10 β ; tillige havde han beregnet sig Rente af Pantessummen for et halvt Aar, efter at Godset var blevet hans Ejendom, men denne Sum, 4386 Rdl. 2 Ort, blev ogsaa frakendt ham¹⁾. Ifølge Instruksens 4. Punkt fik han endvidere udsat en Sum paa et Parti Rug, som han havde faaet udleveret fra Kongens Provianthus til en Pris af 2 Rdl. Td., skønt den sædvanlige Takst den Gang var 3 Rdl. 4 β ²⁾.

Fremdeles havde J. L. opgivet, at han 29. Oktbr. 1662 havde faaet udbetalt 1082 Rdl. 12 β af sin Broder Niels Lassen paa Kongens Vegne; men ved en Undersøgelse af Broderens Konsumtionsregnskaber viste det sig, at han allerede havde modtaget nævnte Sum 1658, og J. L. blev saa dømt til at betale Kongen Rente af den for Tiden 1658—61. Dette lille Eksempel taler ikke til Fordel for J. L.s Redelighed. Endnu værre er den næste Udsættelse, som foretoges efter Instruksens 1. og 8. Punkt og udgjorde ikke mindre end 15146 Rdl. Disse Penge havde han ladet sig betale paa nogle Borgeres Vegne i Christianstad, idet han havde skaffet sig en kgl. Bevilling derpaa, skønt han godt vidste, at de to Trediede alle allerede var betalte med Jordegods.

Ikke bedre var det, naar han 27. Juli 1664 havde ladet sig godtgøre c. 5000 Rdl., som han allerede havde faaet Vederlag for ved Skødet paa Dalum i Maj 1662³⁾.

¹⁾ Paa samme Maade maatte han betale en Sum tilbage for øde Gods paa Rugaard, da der intet Syn fandtes paa det.

²⁾ Henrik Müller, der havde leveret Varer til Bremerholm, og Hans Jørgensen havde forsyndet sig paa lignende Maade.

³⁾ Saadanne Dobbeltbetalinger var for øvrigt ikke sjældne, og vi finder en Del af dem paa Poul Cornelisens Regnskaber for ikke at tale om Mogens Friis, der havde sin Styrke i sligt. Det mest barokke

Naar Krongods blev sat i Pant for en vis Sum, skulde Panthaveren aflægge Regnskab for dets Indtægter og Udgifter, idet Kongen gjorde Fordring paa det, der indkom ud over den fastsatte Rente af Pantessummen, som Regel 5 eller 6 pCt. Da J. L. havde forsømt dette med Hensyn til Krongods, der var pantsat ham for 38475 Rdl., frakendte Kommissionen ham Renten af Summen for det Aar, hvori han ikke havde aflagt Regnskab. Endelig viste det sig, at J. L. havde faaet udlagt 50 Td. Htk., hvorfor Kongen slet intet Vederlag havde modtaget.

Til Slut gjorde Kommissionen alle Udsættelsenne op og fandt, at J. L. burde betale Kongen 163028 Rdl. 16 β tilbage, hvori var medregnet de 3 pCt., som den efter Instruksens 10. Punkt skulde beregne af den udsatte Sum fra det Aars 1. Maj, da vedkommende havde faaet Gods udlagt paa sin Fordring.

Efter disse Enkeltheder kunde det have sin Interesse at opgøre, hvor meget af denne store Sum der hidrørte fra Fordringer, som J. L. kunde mene at have Ret til, og hvor meget der maatte henføres under Begrebet Bedrageri. En saadan Opgørelse, der selvfølgelig beror paa et Skøn, ser saaledes ud, naar man ser bort fra de 3 pCt. Rente: For fremmede Fordringer (o: paa andres Vegne) havde han faaet Gods for 52007 Rdl. 1 Ort 3 β ; desuden havde han faaet udsat en mindre Sum paa 60

Eksempel paa saadant afgiver dog Henrik Müller, der fik udsat et Beløb, der var betalt ham paa Hertug Bernhard af Sachsens Vegne, af ikke mindre end 3 Grunde, hvoraf Nr. 2 er os mere end nok, nemlig fordi Hertugen havde skrevet paa Obligationen, at han havde faaet Betaling for den, og i den Anledning var den allerede bleven forkastet 1650; men Henrik Müller kom igen med den og fik virkelig Betaling paa et sligt Bevis.

Rdl. 1 Ort 18 β , hvorom han umuligt kunde vide andet, end at den tilkom ham; følgelig mistede han i alt 52067 Rdl. 2 Ort 21 β , som efter almindelige Handelsregler tilkom ham. Af Resten kan det for 27927 Rdl. 17 β .s Vedkommende ikke med Sikkerhed afgøres, hvor vidt der forelaa et Bedrageri, men hans Adkomst til dem er tvivlsom; derimod maa Fordringer til et Beløb af 28031 Rdl. 2 Ort 6 β betragtes som rent Bedrageri.

Det hele kom altsaa til at beløbe sig til 108026 Rdl. 1 Ort 20 β , hvoraf der med en vis Ret tilkom Kongen 55958 Rdl. 2 Ort 23 β samt Rente deraf fra Udlægsaarene, idet der her er Tale om 2 Skøder af forskellig Dato. Det øvrige tilegnede han sig i Kraft af sin Enevoldsmagt, ligesom han af samme ophøjede Magtfuldkommenhed lod de utvivlsomme Snyderier gaa ustraffede hen.

En Maaned efter at Jens Lassens Sag var endt, faldt der Dom over Generalproviantforvalter Hans Villumsens Arvinger, paa hvis Vegne Villum Mule og Jørgen Landorf optraadte. Ved en Skrivelse af 16. Septbr. 1680¹⁾ til Kommissionen søgte de paa bedste Maade at rense deres Morbroders Minde og fremhævede, hvor store Tjenester han havde vist Kronen baade i Torstensonsfejden og i de sidste Svenskerkrige. Samtidig maatte de dog indrømme, at de ingen nærmere Oplysninger kunde skaffe angaaende hans Regnskaber, men henholdt sig til hans Generalkvittering og Kongens egenhændig underskrevne Skøder, som de ansaa for det uryggeligste i denne Verden. For øvrigt udtalte de meget rigtigt, at de gode Mænd og Rentemestre, som havde gjort op med ham og fundet hans Regnskaber rigtige, bedst kunde gøre Rede for de

---

¹⁾ Kopi i Revk.s Dom.

af dem billigede Regnskaber. Til sidst opregnede de, hvor lidt de havde arvet efter ham, og nævnede de store Summer, de havde maattet skaffe for at kunne overtage Arven, da hans Kreditorer ikke vilde tage mod Jord. Dette havde de kun gjort, fordi Kongen havde tilladt Fordringshaverne at gøre sig betalte i det udlagte Kron-gods og Arvingerne at dele Resten; ellers var de gaaede fra Arv og Gæld.

Man kan ikke nægte, at de jo havde Ret i nogle af deres Paastande. Kongen burde først og fremmest have gaaet i Rette med sine efterladende og svigagtige Embedsmænd, der havde billiget saadanne grove Misligheder, som der fandtes i H. V.s Regnskaber; thi naar Arvingerne bl. a. paastod, at deres Morbroder nok skulde kunnet rense sig, om han havde været i Live, var det kun en løs Paastand. Kommissionen lod sig selvfølgelig ikke nøje med dette, hvad den efter sin Instruks heller ikke kunde, og udbad sig atter deres Erklæring¹⁾; men da de intet nyt kunde fremføre, faldt Dommen 1. Novbr. 1680.

Enkelte af Udsættelsesposterne er allerede omtalte, og her skal kun nævnes de mest karakteristiske af de øvrige. Han havde leveret for lidt Brød og for lidt Øl af den Sæd, han modtog til Baging og Brygning, og havde beregnet sig Svind paa Brød, der var leveret straks, efter at det var bagt. Endvidere havde han undladt at opføre store Dele af 2 Ladninger Proviant, hvorved han havde tjent c. 6000 Rdl. Et mindre Beløb

¹⁾ Arvingerne svarede 21. Oktbr. og sendte et Par Dage efter en Ansøgning til Kongen, hvor med fulgte en Anmodning til Stöcken om at støtte dem. (Disse 3 Skrivelser findes i Revk.s Dom.)

havde han paa samme Vis erhvervet paa et Parti Huder. Han havde dels selv udfærdiget Kvitteringer paa Proviant, han havde leveret, dels havde han ladet andre udstede dem, længe efter at Leveringerne var gjorte. Da Svenskerne tog Frederiksodde, havde de udstedt Kvittering for den Proviant, der fandtes, hvorved H. V. svigagtigt havde tjent c. 2000 Rdl. For Proviantudleveringer til et Beløb af c. 1000 Rdl. var Kvitteringerne dels falske, og dels stemmede de ikke med Kommissærernes Fortegnelser. Et Parti Kød havde han erklæret for fordærvet, da han modtog det, men alligevel udleveret som god Vare. Endelig havde han beregnet 6500 Rdl. for meget i Løn til sig selv og sine Tjenere¹⁾.

H. V. blev med Rente dømt til at erstatte Kongen 88531 Rdl. 19 β. Dersom vi ligesom ved J. L. vilde skønne over, hvor meget af denne Sum H. V. kunde synes at have fuld Ret til, beløber det sig antagelig kun til 3537 Rdl. 1 Ort 13½ β. For 42748 Rdl. 3 Ort 1 β.s Vedkommende synes hans Forhold at være meget misligt, og 12109 Rdl. 2 Ort 1 β har han faaet ved Svig. Disse Summer udgør i alt 58395 Rdl. 1 Ort 15½ β.

Af de følgende Domme frembyder den over Hofkøkkenskriveren ingen Interesse ud over det, der er omtalt²⁾, hvorimod den Række Domme, der blev fældede 13. Juni 1681 nok fortjener, at vi dvæler lidt ved dem.

Joakim Irgens til Vestervig havde bl. a. undladt at

---

¹⁾ Paa alle disse Omraader havde Proviantforvalter Poul Cornelisen gjort sig skyldig i lignende Forseelser, ofte paa en endnu grellere Maade. Han lod sin Tjener baade opsætte og underskrive Kvitteringer, ja solgte og laante ud af Provianten, som han saa førte Kongen til Udgift.

²⁾ S. 62.

betale et Parti Kobber, han havde modtaget af Kronen, idet man paa Rentekammeret havde forlagt hans Fuld-
mægtigs Modtagelseskvittering; men nu var den bleven funden igen, og det nyttede saa ikke længer at nægte Modtagelsen. Den Maade at slippe for at betale paa, her var anvendt, benyttede Staten meget over for sine Kreditorer. Man kan i det hele ikke sige, at Forholdet mellem den og dens Leverandører var videre fint; hvor der fra en af Siderne gaves Lejlighed til at tjene paa Modpartens Bekostning, blev den benyttet; selvfølgelig gik det mest ud over Staten, da dens Embedsmænds Paapassenhed ikke kunde maale sig med en Forretningsmands Iver for egen Interesse. Fremdeles havde I. haft Undervægt paa en større Krudtleverance, havde undladt at føre 160 Læster Salt ind i Norge, som han havde paataget sig, og havde tjent 2 Mark paa hver Daler af en Sum, han paa Kongens Vegne skulde betale.

Her er kun nævnt de vigtigste af Udsættelserne; alle til sammen løb de med Rente op til 93261 Rdl. 9 β , hvoraf der vel med Rette kunde tilkomme ham 47045 Rdl. 1 Ort 16 $\frac{1}{2}$ β , medens 2455 Rdl. 2 Ort skyldtes rent Bedrageri, og 5293 Rdl. 1 Ort 22 β var mislige. Udsættelsernes Beløb uden Rente var 54794 Rdl. 1 Ort 14 $\frac{1}{2}$ β . Da en Del af denne Sum var Penge, han var bleven Kongen skyldig paa Udlæg af Krongods, var Renten for disses Vedkommende de sædvanlige 6 pCt., hvorimod den for det øvrige var den i Instruksen fastsatte; dog beregnedes der 6 pCt. Rente af det Kobber, han ikke havde betalt.

Borgemester Hans Jørgensens Udsættelser var saa godt som alle af samme Art som de under Jens Lassen omtalte, og han blev dømt til at erstatte Kongen 8282

Rdl. 1 Ort 6 β . Desuden skulde han efter Instruksens 8. Punkt gøre Regnskab for al den Proviant, han havde modtaget i Fæstningen Frederiksodde, og det vilde blive mange Tusinde Rdl. Han synes at have virket under højst vanskelige Forhold, og der er vistnok for en stor Del sket ham Uret, selv om nogle af Udsættelserne sætter ham i et noget tvivlsomt Lys¹⁾.

Medens denne Mand vist var forholdsvis uskyldig, var Proviantforvalter Poul Cornelisen, som allerede er nævnt adskillige Gange, en ren Bedrager. Foruden de sædvanlige Maader at berige sig paa, som vi kender fra Jens Lassen og Hans Villumsen, havde han den slemme Vane at radere Tal ud og skrive andre i Stedet, hvorved han tjente adskilligt paa Kongens Bekostning. Hele hans Regnskab var misligt, og der blev udsat 18361 Rdl. 2 Ort 13 $\frac{1}{2}$ β paa det, som med 3 pCt. Rente fra 1665—81 udgjorde 27175 Rdl. 21 $\frac{1}{2}$ β .

Af de følgende, hvorover Kommissionen afsagde Kendelse i 1681, blev nogle frikendte og andre halvvejs benaadede²⁾. Blandt dem, der blev frikendte³⁾, var nogle af Statens største Fordringshavere som Lucas von Sprechelsens Enke og Joakim Beckmann samt Brødrene von Uffeln, alle fra Hamburg; og dog havde de faaet Krongods for respektive 91664 Rdl. 33 β og 176329 Rdl.

Blandt dem, der kun slap halvvejs fra det, var Amtmand Hugo Lützow og Oberst Hans Friis til Klausholm. Amtmanden synes kun at have forøvet et Par

¹⁾ Se Frederik Barfods Afhandling om ham i Personalhist. Tidsskr. 3. R. IV. 213 ff.

²⁾ Se Tavlen.

³⁾ Jfr. J. R. 1681, Nr. 157 og Nr. 152.

Smaa-bedragerier til et Beløb af 319 Rdl. 2 Ort; men da han var en af Statens Støtter og en dygtig og efter Tiden human og rettænkende Mand, som vi har bedre Vidnesbyrd om andensteds fra¹⁾, er det mærkeligt, at han kunde nedværdige sig til slige Smaasnyderier.

Hans Friis blev en meget større Sum skyldig, nemlig 12274 Rdl. 11 β , hvoraf der dog 25. Jan. 1682 blev eftergivet ham 8274 Rdl. 11 β ²⁾. De resterende 4000 Rdl. blev yderligere formindskede med 661 Rdl. 2 Ɔ 14 β , som hidrørte fra Skatterestancer paa nogle Gaarde, han skulde have faaet udlagt 1666; men da Jørgen Reetz havde forholdt ham dem, skulde Summen søges hos ham³⁾. De resterende 3338 Rdl. 3 Ɔ 2 β skulde han betale 11. Juni 1682. Han synes med Urette at have rundet en Fordring paa 18151 Rdl. af til 20000, men ellers har han ikke beregnet sig andet, end hvad han kunde synes at have Ret til, hvilket vel ogsaa var Grunden til, at han fik saa stort et Afslag.

10. Jan. 1682 blev Raadmand Jakob Ejlersen i København fuldstændig frikendt, skønt han havde faaet Krongods for 18863 Rdl. 28 $\frac{1}{2}$ β ⁴⁾.

Kort efter afgav Revk. en Erklæring⁵⁾ om General-løjtnant Henrik Ruses Fordringer. Han havde i rede Penge faaet udbetalt 281789 Rdl. og i Jordegods 129536 Rdl. 2 Ɔ 1 $\frac{1}{2}$ β for Fæstningsanlæg, han havde besørget

¹⁾ Brev fra H. L. til Hannibal Sehested 30. Maj 1661 (Indlæg i Kgl. Rskpt. til Kammerkoll. af 21. Septbr. 1668).

²⁾ Resol. paategnet Originaldom. i Revk.s Dom.

³⁾ Resolut. Prot. XXXI, f. 17 f. = Deliberat. Prot. IV, f. 203 f., 14. Febr. 1682.

⁴⁾ Revk.s Dom.

⁵⁾ c. l., 22. Febr.

for Staten, nemlig Kastellet i København samt Frederiks-ort og Rendsborg. Paa hans Fordringer fandtes der forskellige Mangler, men da de skulde godtgøres i det, han havde til gode paa Anlægget af Rendsborg, og Regnskabet herover endnu ikke var opgjort, henstillede Kommissionen Sagen til Kongens Afgørelse. Hvorledes denne faldt ud, synes der ikke at findes noget om, men af en Randnote paa en Fortegnelse over de af Revk. dømte Personer fremgaar det, at han er bleven frikendt.

22. April faldt Dommen over Gabriel Marselis's Mellemværende med Kronen, og den lød paa en Erstatning af 7808 Rdl. 1 Ort¹⁾.

Samtidig var A. B. Berns's og Leonhard Marselis's Arvingers Fordringer bleven behandlede i Kommissionen. Denne tog stort Hensyn til dem; og de fik gentagne Gange Udsættelse²⁾ for at kunne skaffe de nødvendige Oplysninger, som vist ikke rigtig lykkedes dem³⁾.

De blev dømte til at erstatte Kongen 9105 Rdl. 3 Ort, hvilket ikke kan siges at være meget i Forhold til de store Summer, deres Mellemværende med Kronen løb op til, og endda blev dette Beløb betydelig formindsket⁴⁾.

¹⁾ Der findes vist hverken Original eller nogen Kopi af denne Dom, men et Brudstykke af den er indført i Højesterets Dombog (1685, III, pag. 472).

²⁾ S. T. 1681, Nr. 192, 197.

³⁾ Kancelliekspedit. v. K. Schöller u. Miss. t. Revk. af 17. Decbr. 1681.

⁴⁾ Udsættelserne paa deres Regnskaber var af meget almindelig Natur, og kun een fortjener nærmere Omtale. Den drejede sig om 4506 Rdl. 19 β, der var betalte paa et Parti Krudt, som ikke var leveret efter den sluttede Kontrakt; men det viste sig, at denne Levering ikke angik Arvingerne, men Henrik Eggers og Ditmer Burmester. Disses Arvinger fik dog eftergivet

Endnu i 1682 blev Generalløjtnant Niels Rosenkrantz's Regnskaber reviderede, hvorpaa der ifølge en kgl. Resolution ikke blev gjort nogen Udsættelse¹⁾.

En af de betydeligste og den interessanteste af alle de Mænd, som havde hjulpet Kronen med sine egne og andres Penge i vanskelige Tider, var Rentemester Grev Mogens Friis. Han var øjensynlig et af Tidens bedste Hoveder, foretagsom, snu og dristig, skrev udmærket for sig og forstod i sine Indlæg at give det Udseende af, at han optraadte som Kronens uegennyttige Tjener, der satte sin Velfærd paa Spil for at hjælpe sin Konge og sit Fædreland, medens han i Virkeligheden gik ud paa at berige sig selv saa meget som muligt paa det offentliges Bekostning.

Det er besynderligt, hvad han har kunnet tillade sig, og at det ikke blev opdaget, kan kun forklares gennem den Indflydelse, han som Rentemester havde paa alle underordnede Skatkammerembedsmænd, og af den Omstændighed, at hans Embedsbrødre, navnlig Henrik Müller, som har revideret adskillige af hans Fordringer, heller ikke var redelige. Alt dette havde vist alligevel ikke friet ham fra at blive opdaget, den Gang han nedlagde sit Embede, hvis han ikke havde staaet i et saa fortroligt Forhold til Griffenfeld, efter hvis Besked Kammerkollegiet 16. Juni 1673²⁾ fik Ordre til at revidere hans Papirer, for at han kunde faa Kvittering for sin Embedsførelse. Denne har han vel nok faaet — thi Revisionen, som blev foretaget af Henrik Müller og Christian Gers-

---

alt. Kbhvns. Distrikts Ekstrakt-Kvittanceb. A, f. 68 ff. (Kgl. Resol. 18. Aug. 1685 i Deliberat Prot. IX, f. 122 f.)

¹⁾ Revk.s Dom., 24. April.

²⁾ S. T., Nr. 310.

dorf¹⁾ har neppe ført til noget uheldigt Resultat for ham —, og han blev udnævnt til Gehejmeraad²⁾ og Stiftsbefalingsmand over Aarhus Stift, i hvilken Stilling han døde 9. Juli 1675.

Hans Sags Forløb og Beskaffenhed lærer vi væsentlig at kende gennem en Afskrift i Aarh. og Ribe Stifters Kopibog³⁾, da der hverken af Revk. eller af den særlige 5 Mands Kommission, som blev nedsat for at føre Sagen til Ende, blev fældet nogen Dom over ham⁴⁾, men Kongen selv paa Grundlag af de Undersøgelser, der var foretagne, bestemte, hvor meget Arvingerne skulde give i Erstatning.

Hans Fordringsregnskaber var først bleven undersøgte af Kommissionen 1676⁵⁾, der afgav en foreløbig Erklæring om deres Beskaffenhed, som stærkt opfordrede til en yderligere Undersøgelse. Denne blev foretaget af Revk. i 1682, og 23. Novbr. gjorde den en Indstilling til Kongen, som i Hovedsagen gik ud paa følgende:

Som sædvanlig havde den sendt Grev Friis's Arvinger de gjorte Antegnelser og modtaget deres Erklæringer. M. F. havde i alt faaet udlagt Jordegods til et Beløb af 52688 $\frac{1}{4}$ Rdl. 13 β foruden Pengeanvisninger, som den ikke direkte gik ind paa at undersøge. Efter nogle mindre Udsættelser oplyser den nøjere det Eksempel paa Svig, som er omtalt tidligere, og udtaler, at han havde udført dette Bedrageri ved sin Indflydelse paa Renteskriverne Thomas Thomassen og Peder Madsen. Ud-

¹⁾ Kammerkoll.s Ekstraktprot. 16. Septbr. 1673.

²⁾ c. l. 22. April 1674, jfr. 28. Decbr. 1674 og S. T. 1674, Nr. 475.

³⁾ C. f. 188 ff.

⁴⁾ Se nedenfor S. 80.

⁵⁾ S. 19 f.

sættelsen blev opgjort til 6332³/₄ Rdl. 18 β, Renten iberegnet. Medens disse Penge med Rette blev frakendte M. F., kan man ikke sige det samme om den følgende Udsættelse, der med Rente udgjorde 5458¹/₄ Rdl. 12 β og blev gjort paa en Fordring, han havde faaet betalt paa Otto Thott til Næs's Vegne, men den stemte jo overens med Instruksens 2. Punkt.

Hermed ophører Revk.s selvstændige og i Enkelt- hederne gaaende Undersøgelse, og den nøjes med at erklære, at den igen har revideret sin Forgængers Erklæring af 30. Oktbr. 1677 samt M. F.s Kommissarieregnskaber og andre Fordringer. Tillige omtaler den et Dokument, som ifølge Grevinde Friis's Paastand var bleven indleveret paa Rentekammeret 3. Septbr. 1675 — herpaa havde hun Samuel Bieners og Reder Madsens Attest —, og som hun mente skulde indeholde Oplysninger om hele Grevens Mellemværende med Staten; men dette havde uheldigvis ikke været til at finde¹). Denne Indstilling var underskrevet af Otto Skeel Christensen, Christopher Sehested, Knud Thott, Povl Nielsen, Erasmus Bartholin og Claus Lyhm.

Det vil ikke lønne sig at gaa nærmere ind paa Kommissionsbetænkningen af 1677, da Udsættelserne i den er usikre og uvisse og kun fik Betydning som Grundlag for den endelige Erklæring om M. F.s Forhold, som forelaa 14. Febr. 1683²).

Denne er som tidligere omtalt ikke af Revk., men af en særlig Kommission, bestaaende af Otto Skeel Chri-

¹) Maaske har det kun omhandlet Kontributionerne af hans Jordegods; thi 23. Oktbr. 1675 fik Grevinde Friis Kvittering for disse for Tiden 1673--75. (Kvittansbogen.)

²) Aarh. og Ribe St.s Kopib. G., f. 191 ff.

stensen, Peter Brandt, Bolle Christensen Luxdorf, Niels Benzon og Jørgen Elers. Disse 5 Mænd havde 16. Decbr. 1682 faaet Befaling til at undersøge de af M. F.s Forretninger siden 1657, som havde noget at gøre med Regnskaber og Kongens Indtægter, og som ikke var gennemgaaede i Revk.; tillige skulde de se, om de kunde finde noget, der tydede paa Underslæb, enten i Retning af at han i Lensbrevene havde indført jura patronatus, som han ikke havde faaet tilskødet, eller at han imod Matriklen og de gamle Jordebøger havde ladet indføre Bøndergods og Tiender under sine Hovedgaardes Jordtilliggende og derved tilegnet sig Hoved- og Sædegaardsfrihed paa det. Heraf fremgaar tydeligt, at man paa Forhaand havde en klar og rigtig Forestilling om, hvor man skulde søge M. F.s Forseelser, idet Undersøgelsen viste, at den omtalte Formodning var rigtig.

Den første Del af Undersøgelsen turde Kommissionen foreløbig slet ikke give sig af med, da den vilde tage lang Tid, dels fordi M. F.s Kommissarieregnskaber¹⁾ var bortkomne, dels fordi man tillige maatte efterse alle deres Regnskaber, som havde haft noget at gøre med Indtægterne under Søetaten, som M. F. havde styret som Rentemester. Derfor gik den straks over til at undersøge M. F.s „Malversation“ med Matriklen og de kgl. Ejendomme og fandt, at især de Jordebøger, som brugtes til Jævnføring ved Skatternes Opgørelse, var „meget urene“ ved Grevens Gods, idet hele Linier var udslettede, nogle Ord udraderede, andre overstregede og atter skrevne

¹⁾ De gik fra Slutningen af 1658—16. Juni 1660, i hvilken Tid han som Kommissær havde forestaaet Oppebørselen i Aarhus Stift. Mærkeligt nok erklærer Revk., at den har revideret disse Regnskaber.

anderledes; nogle Steder var hele Linier tilsatte, eller der var skrevet „fyndige og korte“ Ord i Randen eller nederst paa Siderne; dette var ikke gjort med den Renteskriveres Haand, som havde affattet Jordebogen, men med 2 af M. F.s Tjeneres Hænder, Enevold Nielsen, som siden blev Borgemester i Thisted, og Jørgen Thomsen, der havde været M. F.s Haandskriver, men nu var død. Dog kunde man ogsaa se, at andre af Grevens Tjenere eller andre, hvis Haandskrifter lignede den Renteskriveres, som havde lavet Jordebogen, havde været benyttede ved Tilføjelserne.

Bedragerierne var skete paa følgende Maade: Hvor der var tilføjet „grj“ (o: Gæsteri) eller „Gadehuse“, hørte alle Skatterne op, fra den Tid det var gjort; heraf fandtes under Grev- og Friherskabet (Friisenborg og Friisenvold) 658 Td. 3 Skp. $2\frac{1}{15}$ Alb. Htk. Hvor der var tilsat „under N. Takst eller N. Hovedgaard“, afgik alle Skatterne fra 1. Novbr. 1670 til den Tid, da Grev- og Friherskaberne blev indrettede, nemlig i Begyndelsen af 1672; dette gjaldt 441 Td. 5 Skp. 2 Alb. Htk. Hvor der var skrevet til „under jus patronatus til N. Gaard“ eller deslige, gjorde M. F. Fordring paa Ejendomsretten til Kirkens Korn- og Kvægtiende, til Kirke-Gaarde, -Jorder og -Skove, og med det samme holdt han dem fri for Skatter, da han jo derved fik dem regnet under Hovedgaardens Takst. Af den Slags fandtes 528 Td. 2 Skp. 1 Fdk. Htk. Kirketiende og 66 Td. 5 Skp. 3 Fdk. 2 Alb. Kirkejorder, som havde været skattefri i samme Tidsrum som sidstnævnte Sort.

Saafernt han ingen Adkomst havde til saadanne jura patronatus, som kun fandtes opførte i de af ham selv indgivne Jordebøger over Lenet — og Kommissionen kunde ikke finde noget om, at de enten var afhændede

til ham eller til andre, som igen kunde have tilskødet ham dem —, udgjorde de 928 Td. 2 Skp. 2 Fdk. Htk. foruden Kongetiende til et Beløb af 25 Td. 5 Skp. 1 Fdk. Derimod fandtes der Bevis paa, at der var skænket ham Kongetiender til Indlemmelse i hans Grevskab til et Beløb af 23870 Rdl. 80 β .

Denne Tilsnigelse af Jordegods angik ikke andet af M. F.s Ejendom end Grevskabet Friisenborg og Friher-skabet Friisenvold, hvoraf største Delen laa i Dronning-borg Amt, i hvis Jordebog af 1665 der navnlig var rettet med Enevold Nielsens Haand. Denne havde Kommissionen indstævnet for sig, og han havde ogsaa tilstaaet, men undskyldt sig med, at han havde handlet efter M. F.s Ordre. For at være sikker paa, at det var rigtigt, havde Kommissionen sammenlignet Jordebogen af 1665 med den af 1662, som fandtes i Grevens Bo efter hans Død. I denne fandtes ogsaa Forfalskninger, og særlig var der tilskrevet hele Linier af Haandskriveren Jørgen Thomsen. Tillige havde Kommissionen skaffet sig Op-lysninger gennem en Udskrift af Amtstuejordebogen, der stemte saa godt overens med Jordebogen af 1665, at man af den kunde se det rigtige, hvor Tal, Ord eller Linier var udraderede eller forvanskede. Hverken Udskriften eller Matriklen af 1662 havde noget om det store Tilliggende af jura patronatus og Bøndergods, som var tilføjet i Jordebogen af 1665.

Det viste sig tillige, at en Del af det Jordegods, som M. F. havde faaet udlagt 1661, og som var beregnet af Renteskriver Samuel Biener, var angivet for ringe i Forhold til Matriklen af 1665 og Amtstuejordebogen, men siden havde S. B. rettet i Matriklen af 1665, saa at den var kommen til at stemme med hans Skødeberegning.

Alligevel var der en Del af Godset under Grev- og Friherskabet, som gav for lidt i Skat i Forhold til det Hartkorn, som det var beregnet til, da Kongen havde overdraget ham det. Desuden manglede der Bevis for, at Jordegods, som var afstaaet til M. F. eller til andre, der igen havde overdraget det til ham, skulde gælde for Sædegaarde, saaledes Enslevgaard, eller at det maatte lægges ind under Sædegaarde, hvorved især det Kron-gods, han havde faaet afstaaet af andre, var bleven nedsat til halv Skat. Foruden alt dette og andre Misligheder havde det vist sig, at der ikke var indkommet noget Regnskab fra Grevens Gods siden 1. Juli 1675¹⁾, skønt Rentekammeret ofte havde stillet Fordring derom under Trussel om de grevelige Forrettigheders Ophævelse.

Da man ikke med Sikkerhed kunde vide, hvorledes det forholdt sig, anbefalede Kommissionen Kongen at lade Arvingerne indgive en fuldstændig Jordebog paa alt Grevens Gods med alle tilhørende Bevisligheder, for at den kunde sammenligne det med Amtsjordebøgerne, hvorefter den haabede at kunne give Kongen en „for-nøjelig Relation“, ikke blot om Grev- og Friherskabet, men om alt Grevens Gods. Med denne Erklæring fulgte et løseligt Overslag over, hvor meget Kommissionen fore-løbig mente, M. F.s Arvinger burde betale Kongen til-bage²⁾.

Grevskabet Friisenborgs og Friherskabet Friisenvolds Bøndergods var ved Forfalskning af Jordebøgerne bleven formindsket med 658 Td. 3 Skp. $2\frac{1}{15}$ Alb. Htk., hvoraf Afgifterne fra 1662—83 beregnedes til 25422 Rdl. 3 $\frac{1}{2}$

¹⁾ Se S. 74, Noten.

²⁾ c. l., f. 196 ff.

3 β ; 441 Td. 5 Skp. 2 Alb. Htk. Bøndergods var med Urette bleven lagt under Hovedgaardene under Grev- og Friherskabet, hvoraf Afgifterne fra 1670—83 udgjorde 11186 Rdl. 3 $\mathcal{K}$ 2 β ; under samme Hovedgaarde var urigtigt bleven lagt jura patronatus til et Beløb af 528 Td. 2 Skp. 1 Fdk. Htk., hvis Skatter i ovennævnte Tidsrum udgjorde 1166 Rdl. 3 $\mathcal{K}$ 11 β ; paa samme Maade var det gaaet med 66 Td. 5 Skp. 3 Fdk. 2 Alb. Kirkejorder, hvoraf Afgifterne løb op til 1927 Rdl. 2 $\mathcal{K}$ 3 β . M. F. havde i alt ved Forfalskning af Jordebogen tilegnet sig jura patronatus og Kirkejorder til en Værdi af 23207 Rdl. 4 $\mathcal{K}$ 14 β , naar hver Td. Htk. regnedes til 25 Rdl., og endelig havde han tilegnet sig Kongetienden af Hammel og Røgen Sogne, som var 1285 Rdl. 5 $\mathcal{K}$ 10 β værd, naar hver Td. sattes til 50 Rdl. I det hele havde han fravendt Kongen 64196 Rdl. 4 $\mathcal{K}$ 12 β .

Denne Sum angik kun Grev- og Friherskabet, og der var ingen Rente beregnet af den. Ikke heller havde man taget Hensyn til de ekstraordinære Skatter, som Familie- og Folkeskatten, eller til Krigsskatter, som Kop-, Kvæg- og Ildstedskatten. Blev alt dette taget med, vilde Summen vist løbe op til mere end det dobbelte.

Som Bilag til Erklæringen fulgte tillige et Referat af det Forhør, der var bleven holdt over Borgemester Enevold Nielsen 21. Decbr. 1682. Denne Mand havde oprindelig været M. F.s Lakaj og fra 1669 hans Haandskriver og var bleven benyttet ved Forfalskningen af Jordebogen. Foruden ham havde M. F. fornemmelig betjent sig af Jørgen Thomsen og Kammertjeneren Laurits Brach samt af en vis Poul Jensen, der skrev for ham; alle disse Mænds Haandskrift kendte Enevold Nielsen. Han tilstod, at M. F. baade i Rentekammeret

og i sit Hjem havde givet ham Jordebøgerne at skrive i; men hvilke huskede han ikke. Dog da man viste ham Matriklerne over Dronningborg og Mariager Amter, vedgik han, at han havde foretaget de fleste af Rettelserne i disse, hvorimod han ikke kunde give sikker Besked om et Par Stykker, som ikke var af ham. Om Rettelserne i Silkeborg og Stjernholm Amters Jordebøger kunde han intet sikkert oplyse, hvorimod han sagde om en af Rettelserne i Skanderborg Amts Jordebog, at den var gjort af Greven selv. Hvad han havde gjort, havde han foretaget efter M. F.s Ordre, og havde ikke vidst, i hvilken Hensigt det skete.

Efter denne Erklæring kunde vi have ventet, at Kongen havde ladet anstille yderligere Undersøgelser i M. F.s Regnskaber, men det skete maaske ikke, da der intet findes derom. Dog synes det at fremgaa af et Bønskrift¹⁾ fra M. F.s Enke, at Kommissionen stadig har arbejdet, og at der var bleven fældet en Dom over Greven paa c. 110000 Rdl., idet hun, som hun siger, atter²⁾ anmoder om, at den Kommission, der var nedsat til at undersøge hendes Mands Forhold, maatte ophæves, og den Erstatning, han var bleven ikendt, efterlades, mod at hun afstod følgende til Kongen:

Friherskabet Friisenvold³⁾, som hun værdsatte til 50000 Rdl., den Gaard, hun boede paa, sat til 10000 Rdl., Frydenlund, beregnet til 2000 Rdl., hendes Laan

¹⁾ 7. Juni 1683 ved Skøde til Kongen af 28. Decbr. 1683.

²⁾ Hun maa altsaa tidligere have bedt om det samme, men den Ansøgning findes vist ikke.

³⁾ I Steden for vilde hun hellere, at det fornødne Hartkorn skulde tages af Grevskabet, og at der af Friisenvold og det tiloversblevne af Grevskabet skulde oprettes et nyt Grevskab Friisemborg, men uden Omkostninger.

til Kongen under den skaanske Krig, 4494 Rdl., hendes Indskud i det ostindiske Kompagni, 3360 Rdl., det samme i det vestindiske Kompagni, 2090 Rdl., hendes Arvepart efter hendes Moder i en kgl. Obligation, 515 Rdl., 490⁵/₈ Td. Htk. i Tiender til en Værdi af 24536 Rdl. samt Jordegods i Ning Herred og Provstekorn i Hads Herred, tilsammen 2995 Rdl., hvilket alt løb op til 100000 Rdl. Dog bad hun om, at Kongen vilde give noget for Bygningerne paa Hovedgaardene og for Sæden, og at han vilde give hende Afslag, for at hun kunde faa Raad til at lade sin Søn rejse udenlands.

Paa dette Andragende faldt Kongens Resolution 25. Juni 1683, men der var ikke Tale om noget Afslag; tværtimod udtalte han, at det tilbudte neppe var 80000 Rdl. værd; dog vilde han lade Naade gaa for Ret og tage imod det til den Pris, naar han for de manglende 20000 Rdl. fik en Obligation i Boller Hovedgaard med Tilliggende, og dersom hun kunde skaffe ham Rigsmarskal v. Körbitz's Gaard med Boldhuset samt den Gaard, Staldmester Harstal boede i, for 16000 Rdl., skulde det blive afdraget i de 20000. Med Friherskabet skulde følge de jura patronatus, som var indførte i den af M. F. indleverede Jordebog over det.

Naar hun gjorde disse Afstaaelser, havde hun ment, at Kongen vilde lade hende beholde Grevskabet uforandret efter Oprettelsesbrevet; men herpaa blev der svaret, at af det, som var opgivet forkert og til Skade for Kongen, skulde gives Skat fra 1. Juli 1683, til det kunde blive rettet ved den nye Matrikel, der var under Arbejde. I øvrigt maatte Grevskabet blive uforandret, for saa vidt det Jordegods angik, som var udlagt til Forbedring af Sædegaardenes Marker, hvorimod en Hoved-

gaard, som uden Tilladelse var bleven oprettet af 7—8 øde Gaarde i Nørring By, ikke maatte faa Sædegaardsfrihed, ligesom det blev nægtet, at Sejet By maatte forblive under Boller. Til sidst blev der lovet hende Generalkvittering, naar hun havde gjort Fyldest for de 100000 Rdl. paa den forlangte Maade; i modsat Fald skulde Sagen staa aaben¹⁾.

Af disse skarpe Fordringer ser vi, at Kongen var bleven vred og ingenlunde var hende naadig, hvad der heller ingen Grund var til; hun maatte være glad over, at der ikke blev foretaget en mere indgaaende Undersøgelse af hendes Mands Forhold som Generalkommissær i Aarhus Stift under Krigen²⁾ eller af hans Optræden i Skaane, hvor han sammen med Jens Juel og Jørgen Reetz forestod Forhandlingerne med Svenskerne om det Gods, der skulde gives som Vederlag for Bornholm³⁾. Hun fandt det da ogsaa raadeligst at underkaste sig Resolutionen, men dristede sig alligevel til at bede Kongen om at nedsætte de 20000 Rdl. til 5 eller 8000, da hun ikke kunde skaffe Rigsmarskalindens Huse; tillige anmodede hun om at maatte beholde indeværende Aars Indtægt af det Gods, der skulde afstaas, samt de ostindiske og vestindiske Indskud, „da de dog agtes for intet“⁴⁾. Herpaa resolverede Kongen 15. Aug., at hun skulde udstede den forlangte Obligation med Underpant i Boller, og den

¹⁾ Resolut. Prot. V, f. 228 ff.

²⁾ For denne Virksomhed, der varede fra Decbr. 1658—16. Aug. 1660, modtog han i Omkostninger og Fortæring 600²/₃ Rdl. 8 β. Se et Fordringsregister af 26. Aug. 1661; Kvittering af 29. Septbr. (Aktst. vedr. d. bornh. Æquivalent og Ekspedit. Prot. IV, f. 23 f.).

³⁾ c. l. II, f. 24 ff.

⁴⁾ 25. Juli 1683. Resolut. Prot. V, f. 231. Jfr. Deliberat. Prot. VI a, f. 91 f.

skulde betales i 3 Aar med Rente fra sidste 11. Juni¹⁾, hvorimod hun maatte beholde Indskudene i Handelsselskaberne — som vel altsaa intet var værd! —, i øvrigt havde hun at forholde sig efter Resolutionen af 23. Juni.

Medens der forhandlede om den Erstatning, Mogens Friis's Arvinger skulde yde, faldt der Dom²⁾ over den københavnske Købmand Albrecht Itzen, hvis Arvinger skulde tilbagebetale 5812½ Rdl. 11 β, idet der paa hans Regnskaber blev udsat 3694 Rdl. 1 Ort 21 β — fornemmelig Fordringer, som han havde faaet erstattet paa andres Vegne — som med Rente løb op til nævnte Sum. Hele dette Beløb blev dog efterladt Arvingerne 19. April 1684³⁾, da man vel havde en Fornemmelse af, at Dommen ikke var fuldt ud retfærdig⁴⁾.

Den 29. Maj 1684 faldt en Række Revisionsdomme, hvoraf dog ingen var af synderlig Betydning.

Christian Fischer, kgl. Vinskænk i Glückstadt, blev dømt til at erstatte Kongen 334 Rdl. 2 Ort, da han havde beregnet sig 200 Rdl. i Fragt paa et Parti Vin, uden at det var bevilget ham. Det var kun en ringe Udsættelse i Forhold til de c. 50000 Rdl., han havde faaet udlagt Jordegods for.

Den afdøde Landfoged paa Færøerne, Søren Pedersen, skulde betale 962½ Rdl. tilbage paa Grund af en Fordring paa en andens Vegne, og Arvingerne efter Peter Reetz til Tygestrup dømtes til at erstatte Kongen 3431 Rdl. 12 β.

¹⁾ Hun havde nemlig ogsaa søgt om Rentefrihed.

²⁾ 15. Juni 1683. Revk.s Dom.

³⁾ Resolut. Prot. VII, f. 36.

⁴⁾ Samtidig blev 3 andre af Kreditorerne domte, nemlig kgl. Laborant Niels Jensen Holst og de to københavnske Handelsmænd Steffen Rode og Strange Trøner. Disses Arvinger fik alle de idømte Summer eftergivne, hvad der var smukt handlet af Kongen, da Udsættelserne var uretfærdige, selv om de kunde forsvares ifølge Instruksen (c. I, f. 35 f., April 1684).

Begge Parter blev benaadede¹⁾, Søren Pedersens Arvinger rigtignok kun mod at afstaa 1518 Rdl. 34 β , Kongen skyldte dem, medens Reetz's Enke Anna Ramel slap helt fri, uagtet største Delen af Summen hidrørte fra en Dobbeltbetaling, og der altsaa paa en eller anden Maade forelaa et Bedrageri.

Diderik Schult til Findstrup, som skulde erstatte Kongen 2994 Rdl. 9 β , fik, endnu før Dommen faldt, Halvdelen eftergivet og siden Resten²⁾. Den idømte Erstatning gjaldt Gods, udlagt for fremmede Fordringer, hvoraf den ene var urigtig, da Kongen slet ikke skyldte den Mand noget, fra hvem Fordringen hidrørte.

Henrik Würger og hans Søn Joakim W. af Lübeck dømtes til at betale Kongen 7524 $\frac{1}{2}$ Rdl. 1 β . Udsættelserne paa deres Regnskaber var paa een nær³⁾ af almindelig Art og ikke videre compromitterende for dem. J. W. klagede da ogsaa over Afgørelsen og paastod, at han kunde gendrive de enkelte Poster. Det kan ikke nægtes, at der var noget i det, han fremførte til sit Forsvar, hvilket Kammerkollegiet indrømmede og indstillede ham til Kongens Naade. 17. Juli 1688 blev han helt fritaget for at betale⁴⁾.

Foruden disse, som alle blev domfældte, frikendtes 29. Maj Henning Meyererone og hans Søster Otilia Meyer paa deres Fader Hofapoteker Samuel Meyers Vegne⁵⁾.

Endnu s. A. 25. Oktbr. dømtes Arvingerne efter Otto Krag til Voldbjerg til at betale 1249 Rdl. 16 β , der hidrørte fra en Sum, han var bleven Kongen skyldig paa et Skøde. Hvor meget hans Enke Anna Rosenkrantz

¹⁾ Kopib. over kgl. Resolut. i Aalb. og Vib. St.s Kont. A, f. 93 f. og Deliberat. Prot. X, f. 218 ff.

²⁾ 15. April 1684; 27. Febr. 1686, Resolutionen paaskreven Revd., jfr. Resolut. Prot. VIII, f. 300.

³⁾ Omtalt S. 33 Noten.

⁴⁾ Revk.s Dom. Kammeret fremhævede selvfølgelig i sin Erklæring, at Revk. var hævet over dets Censur.

⁵⁾ Orig. Domme ved Christian v. d. Maases Skøde til Kongen af 22. Novbr. 1720.

kom til at betale af dette Beløb, kan neppe siges, men 2. Maj 1685 fik hun Lov til at afdrage det, hendes Mand havde til gode paa hans Gage¹⁾.

Den sidste, Kommissionen havde under Behandling, hvorom noget foreligger, var forhenværende Lagmand i Frederikstad Christen Jensen, paa hvis Regnskaber der 16. Maj 1685 udsattes 1097 Rdl. 5 $\frac{1}{2}$. Kommissionen fældede ikke nogen Dom over ham, da Sagen var tvivlsom, men henstillede Afgørelsen til Kongen²⁾.

Da vi intet yderligere hører om denne Mand, er han vel gaaet fri tillige med alle de øvrige, hvis Revision paa denne Tid var færdig, men hvorom der intet foreligger.

Samme Dag har vi nemlig en Indstilling til Kongen³⁾, hvori Kommissionen udtalte, at den efter Ordre havde revideret og erklæret sig om følgende Personers Regnskaber: 1) Selis Marselis, 2) Anders Olufsen, 3) Claus Rasch, 4) Claus Christensen, 5) Berns (af Tegnebøgerne), 6) Claus Andersen og Interessenter, 7) Borgemester Peder Pedersen og Carl Rosenmeyer, 8) Christen Jensen, 9) Christine, sal. Laurids Madsens, 10) Søren Pedersen og Hans Nielsen, 11) Johan og Christopher Dideriksen, 12) Jens Jensen Vissing, 13) Jens Madsen, 14) Ludvig Lorenz, 15) Matthias Hass, 16) Morten Mikkelsen [Haardrup] og Konsorter, 17) Niels Aagesen, 18) Niels Olufsen, 19) Samuel Meyers Arvinger, 20) Diderik Schult, 21) Præsident Hans Nansen, 22) Dr. Hans Svane. „Resterer, som endnu for Tidens Korthed og Parternes udeblivende

¹⁾ Hun havde neppe megen Glæde af denne Indrømmelse, da det hed i Kammerets Erklæring, at O. K. ikke syntes at have noget til gode paa sin Løn (Resolut. Prot. VIII, f. 32 ff.).

²⁾ Revk.s Dom.

³⁾ Se S. 49 f.

Erklæringer ej har kunnet sluttes, alligevel de er mesten reviderede, og ere disse: 1) Grev Christopher Parsberg, 2) Aksel Sehested, 3) Hans Hansen, 4) Hans Meulengracht⁴. Indstillingen er underskrevet af Jørgen Skeel Christensen, Christopher Sehested, Knud Thott, Povl Nielsen, Erasmus Bartholin og Claus Lyhm¹⁾. Her er altsaa Jørgen Skeel kommen i Steden for Otto Skeel, og af Kommissionens Medlemmer mangler i øvrigt Herman Meier og Villum Lange, som begge var døde.

Indstillingen var affattet ifølge en kgl. Befaling af 5. Maj, om at Revk. skulde føre sit Arbejde til Ende inden Kongens forestaaende Rejse til Norge. Om dette Arbejde erfarer vi af selve Erklæringens Indledning, at Kongen „for nogen Tid siden“ havde leveret Kommissionen en Fortegnelse over adskillige Personer, der havde faaet udlagt Jordegods paa deres Fordringer, med Ordre om, at de først skulde revideres.

Desværre findes vist hverken denne Fortegnelse eller Ordren af 5. Maj, og det er kun lidt, der kan oplyses om de i Indstillingen nævnte Personers Skæbne, saa vidt den vedrører Revisionen²⁾.

Da Kommissionen i sin Indstilling siger, at den er færdig med de fleste af dem, der stod paa Fortegnelsen, og ogsaa nævner dem, den ikke har faaet besørget, maa

¹⁾ Indlæg til S. T. 1685, Nr. 194.

²⁾ En Rentekammerforestilling i Anledning af Poul Klingenberg's Generalkvittering fortæller os, at Kammerkoll. Aftenen før Kongens Afrejse havde set Kommissionens Betænkning over Poster paa Berns's Arvingers Regnskaber med Udsættelser til et Beløb af 6496 Rdl. 39 β. Af denne Sum blev Klingenberg fri for at betale sin Andel. (Deliberat. Prot. IX, f. 122 f. ⁶/₁₈ Aug. 1685.)

vi antage, at vi her har alle de Personer, Kongens For-tegnelse lød paa.

Om disse Personers Regnskaber ved vi af Paa-tegning paa dem, at de har været behandlede i Revk., og om 3 af dem, A. B. Berns's Arvinger, Samuel Meyers Arvinger og Diderik Schult, at de allerede var dømte, saa at denne sidste Revision delvis maa have angaaet andre Regnskaber end den foregaaende, eller Sagen er bleven taget op igen, hvad der dog ingen Grund er til at tro¹⁾).

Kort efter at den første Revisionsdom var falden, begyndte Regeringen at tænke paa Godsinddragningen, og allerede 11. Decbr. 1680²⁾ udgik der Befaling til Stiftamtmand Winterfeld om sammen med Jørgen Skeel og Claus Rasch under Bistand af Landkommissær Erik Sehested at gøre Udlæg i Jens Lassens fyenske Gods for 133965 Rdl. 1 Ort 26 β ; 23. Decbr.³⁾ fik en anden Kommission Ordre til at udlægge af hans jydsk Gods for Resten af Domssummen, 29062 Rdl. 3 Ort 3 β .

Endnu i Decbr. kom en Skrivelse fra Erik Sehested til Rentekammeret med Forespørgsel om forskellige For-

---

¹⁾ For en enkelt af disse Personers Vedkommende kunde der være Tvivl om, hvem han var, da her kun nævnes deres Navne, som er ret almindelige. Saaledes er Christen Jensen neppe Lagmanden fra Frederikstad, men en Slagter C. J., hvis Regnskaber allerede var behandlede i Revk. 28. Septbr. 1682. Søren Pedersen og Hans Nielsen er Landfoged S. P., der allerede var dømt 1684, og Raadmand H. N. af Aalborg, som senere blev Assessor i Kammerkoll. Om de øvrige kan der ikke være nogen Tvivl.

²⁾ Ekspedit. Prot. IV, f. 65 f.

³⁾ c. l. f. 71.

hold vedrørende Udlægget, da man savnede faste Regler at gaa frem efter. I Rentekammerets Svar¹⁾ herpaa findes allerede et Par af de vigtigste Punkter i det Udlægsreglement, som udkom 10. Septbr. 1681. Af særlig Betydning er Svaret paa Forespørgselens Punkt 18, som giver Regler for Udlægget ved Sædegaardene og i den enkelte By. Herefter skulde der til Arbejdets (o: Hovarbejdets) Fornødenhed først tages det, der laa nærmest ved Sædegaardene, og det skulde tages samlet, hvor man var begyndt i en By, Gods med Bønder paa for 50 Rdl. Td. Htk., og uden Bønder for 25 Rdl.; siden skulde man tage det, som var bedst og havde den største Herlighed, uden Hensyn til om det laa langt borte fra Gaardene, da Kongen ikke var bange for at faa Strøgods, naar blot det var godt, eftersom det kunde bruges til Ryttergods.

I øvrigt var det en Hovedregel ved Inddragningen, at man tog det Gods, som havde den mindste Skyld²⁾, for saa vidt da dette lod sig gøre, hvad der ikke altid var Tilfældet³⁾.

Sagen var, at man var bange for J. L.s Klager, da han altid forstod at fremstille sin Sag i det bedste Lys, og der indløb vist adskillige saadanne fra ham. I en af 13. Jan. 1681⁴⁾ skildrer han, hvorledes Udlægskommis-særerne for frem med at udføre Revd.: De var begyndte i Julen, 3 Dage før Helligtrekonger, hvilket aldrig før var hørt, og var i hans Fraværelse faldne ind paa Dalum, hvor de havde sat Bygningerne til den ringe Sum af 500 Rdl., skønt han havde bygget meget fra nyt

¹⁾ Kammerkoll.s Ekspedit. Prot. I, Nr. 138.

²⁾ c. l. 28. Decbr. 1680, Punkt 5; Nr. 133 og 134.

³⁾ c. l. Nr. 120, 11. Jan. 1681.

⁴⁾ Revk. Dom.

og istandsat det øvrige, saa det havde kostet ham nogle Tusinde. Dernæst havde de taget St. Knuds Kloster, Provstigaarden og Hindsgavl og ikke anslaaet Bygningerne til noget, skønt han havde købt Klosteret af Hannibal Sehested og repareret samtlige Bygninger. Nu var han husvild, da de havde taget alle hans Hovedgaarde. Fremdeles klagede han over, at de havde taget det bedste Gods, baade nær ved Hovedgaardene og langt borte fra dem, og kun efterladt ham det sletteste, ja, de havde ikke en Gang skaaet det, der var pantsat! Der-til kom, at de forbød de Bønder, som kunde betale, at svare noget til ham, hvad han mente var imod Lovene og neppe kunde være med Kongens Billigelse; men var det Kongens Vilje, at Udlægget skulde ske saaledes, at Bygningerne toges for intet, og Bønderne ikke maatte betale, hvad de skyldte — „som jeg mig ingenlunde kan indbilde“ —, saa underkastede han sig, men bad Kongen befale Udlægskommissærerne at gaa noget mildere frem, at han kunde nyde nogen Ret og faa, hvad han selv havde betalt for Godset.

Af det, vi allerede har hørt om Fremgangsmaaden ved Inddragningen, ved vi, at det i alt væsentligt gik saadan til, som J. L. skildrer det, men ogsaa, at det saaledes var i Overensstemmelse med Kongens Vilje, hvilket fremtraadte særlig skarpt i en Skrivelse til Udlægskommissionen paa Fyen¹⁾, der gik ud paa, at man ikke alene ikke vilde tage Hensyn til J. L.s Klager, men han truedes oven i Købet med Generalfiskalen, hvis han ikke holdt inde. Herefter maatte J. L. tie stille, da han paa

---

¹⁾ Kammerkoll.s Ekspedit. Prot. I, Nr. 135.

Grund af sine vitterlige Bedragerier ogsaa maatte finde sig i Afgørelser, hvor der maaske skete ham Uret.

I samme Skrivelse fik Kommissionen Ordre til at inddrage alt paa samme Maade, som det var bleven udlagt til J. L. 1664, og for Resten følge den Instruks¹⁾, som var bleven sendt tillige med alle de til Udlægningen nødvendige Jordebøger og Papirer; samtidig var det bleven befaleet den straks at tage det inddragne Gods i Besiddelse og med hver Post underrette Rentekammeret om, hvorledes Sagen skred frem. Da Kommissionen havde klaget over, at de tilsendte Jordebøger ikke var tilstrækkelige, fordi J. L. i Tidens Løb havde bortsolgt en Del af det Krongods, han havde faaet udlagt, blev der svaret den²⁾, at den skulde følge de Jordebøger, den havde faaet, og altsaa ogsaa inddrage det, der var solgt eller pantsat.

Den Omstændighed, at en Del af Godset var gaaet over paa andre Hænder, og at flere Fordringshavere ofte havde faaet Vederlag paa eet og samme Skøde, voldte et ikke ringe Besvær ved Inddragningen.

Allerede 10. Jan. 1681 indløb en Ansøgning fra Oversekretær Erik Krag's Enke Vibeke Rosenkrantz³⁾ om, at hun enten maatte beholde 110 Td. Htk., som hun havde i Pant for et Laan, hendes Mand havde ydet J. L., eller Udlægskommissionen maatte udvise hende Vederlag i andet af J. L.s Jordegods. Lignende Ansøgninger maa være indkomne fra andre⁴⁾, som J. L. havde afhændet

¹⁾ c. l., Nr. 133, 28. Decbr. 1680.

²⁾ c. l., Nr. 135.

³⁾ Pakken, Udlægsforretninger ifølge Revk.s Domme.

⁴⁾ 10. Marts 1681 forhandlede f. Eks. et Bønskrift fra Ole Bork om hans Pant i noget af J. L.s Gods. Kammerkoll.s Ekstraktprot. V, f. 56.

Gods til ved Salg, Pantsætning eller Mageskifte, eller som havde faaet Vederlag for Fordringer paa Kongen paa hans Skøde, og alt dette bevirkede, at den første Godsinddragning, som var færdig allerede 4. Marts 1681¹⁾, maatte gøres om igen.

Paa Fyen var der ifølge Kommissionens Beretning bleven inddraget af J. L.s Gods for 133990 Rdl. 3 $\frac{1}{2}$ 11 β , altsaa lidt mere end den havde faaet Ordre til. Omtrent paa samme Tid maa den jyske Udlægskommission være bleven færdig. Vi har ikke dens Beretning, men ved andensteds fra, at Amtsskriverne i Aalborg, Silkeborg og Lundenæs Amter 7. Maj fik Befaling til at overtage J. L.s inddragne Jordegods²⁾.

Denne Kommission søgte at plukke J. L. saa meget som muligt, idet den udlagde efter Matriklen i Steden for efter den Beregning, der var sendt den af Rentekammeret. Da han klagede herover, blev der svaret ham, at man indrømmede, at det var imod Kongens Resolution³⁾; men havde han lidt noget Tab, var det hans egen Skyld, da netop hans Indberetning var lagt til Grund for Matriklen, og han havde altsaa angivet sit Gods for lavt for at komme til at betale mindre i Skat⁴⁾. Alligevel bestemte Kongen, at de 33 Td. Htk., han paa denne Maade havde mistet, skulde godtgøres ham i det fyenske Udlæg og i Kongens andre Fordringer paa ham.

J. L. var nemlig, da det trak ud med det endelige Udlæg, begyndt at ansøge igen, og navnlig var der en

¹⁾ Udlægsforretn.

²⁾ Kopib. for Aalb. og Vib. St., A, f. 60 f. og for Aarh. og Ribe, A, f. 130.

³⁾ c. l. Nr. 135.

⁴⁾ Orig. kgl. Resolution 25. Juni 1683. Jfr. Deliberat. Prot. VI, f. 74 ff.

Sag, som laa ham paa Hjerte, da han i den aabenbart havde lidt Uret. Den angik Apoteker Christopher Herfurt, som havde laant Christian IV.s ældste Søn en Sum Penge til Udsmykning af Nykøbing Slot, og for denne Sum havde H. efter Kongens Ønske, for at man kunde undgaa de mange kgl. Skøder, faaet udlagt Jordegods paa J. L.s Skøde af 27. Juli 1664; 25. Marts 1666 havde J. L. saa skødet 325 Td. Htk. af dette til H., der atter den 11. Juni havde overdraget det til Erik Krag, som skulde have det overleveret af J. L. tillige med Indtægten af det siden 1. Maj 1664. Nu var nævnte Sum, der med Rente udgjorde c. 29000 Rdl., bleven underkendt af Revk., og der var bleven inddraget for den dels af H.s Gods og dels af J. L.s, da H.s kun kunde dække c. 6000 Rdl. Herover klagede J. L. 2. Novbr. 1681¹⁾ og udtalte sit Haab om, at Kongen vilde eftergive H.s Arvinger denne Sum, da han ingen Udsigt havde til at kunne faa sit Tilgodehavende ind hos dem; samtidig beklagede han sig over, at der baade hos ham og hos Hans Villumsens Arvinger var inddraget Gods, som de havde solgt eller pantsat, skønt de havde Jordegods nok selv tilbage at udlægge af. Kort Tid efter kom der et Bønskrift til Kongen²⁾ fra H.s Arvinger, hvori de søgte Beskyttelse mod J. L., der vilde søge Erstatning hos dem.

Herpaa synes der ikke at være svaret noget straks fra Regeringens Side, men 13. Marts 1683³⁾ nedsattes der en Kommission til at forlige eller dømme imellem J. L. og dem, der havde haft Fordringer indførte paa

¹⁾ Mem. til P. Brandt i Pakken, Udlægsforretn. ifølge Revk.s Dom.

²⁾ 10. Decbr. 1681. c. 1.

³⁾ S. T., Nr. 99. Jfr. Nr. 122 og 171.

hans Afregninger, nemlig H.s Arvinger og Arent von der Kuhlas Enke Anna Vind.

Hvorledes det er gaaet hermed, vides ikke, men 8. Maj 1684¹⁾ blev H.s Arvinger fritagne for alle de Krav, Erik Krag's Enke og Arvinger samt J. L. og hans Arvinger kunde have til dem i Anledning af det inddragne Jordegods, og Kongen vilde lade udlægge andet Jordegods i Erstatning til disse²⁾.

Kort efter det endelige Udlæg 16. Juni 1683 var der atter indkommen en stor Klage fra J. L. over nogle Skatter, man krævede ham for, og over, at han intet havde faaet i Erstatning for Restancerne paa det inddragne Gods og for de Forbedringer, han havde gjort paa det. Herpaa resolverede Kongen, at de resterende Skatter maatte gaa lige op mod Restancerne³⁾. Denne Afgørelse maatte han finde sig i, skønt Skatterne kun udgjorde c. 481 Rdl., medens han selv opgav Restancerne til over 20000 Rdl. J. L. slap altsaa for en Del af den idømte Erstatning, men alligevel mistede han Jordegods til en Værdi af c. 130000 Rdl.

Dette Tab kunde han aldrig glemme, og endnu 1694 klagede han bitterlig derover: Hans Sædegaard Egens Kloster ved Aalborg og Grubbesholm paa Fyen var blevne for smaa „efterdi Revisionen mig næsten 2 Td. Guld af mit bedste Jordegods borttog, med hvad Føje

¹⁾ Kopi af aabent Brev i Afregninger II, 50.

²⁾ Angaaende de andre kgl. Kreditorer, som havde faaet Jordegods udlagt gennem J. L., lovede Kongen at fritage ham for deres Tiltale og at udlægge andet Jordegods til dem. (Orig. kgl. Resolut. i Rtk. 10. Septbr. 1687; som Indlæg en Ansøgning fra J. L. af 16. Juni. Jfr. Kopier af Memorialer eksped. ved Paaskr. u. Kg.s egen Haand. 1691. 15. Decbr.)

³⁾ Orig. Resolut. i Rtk. 25. Juni 1683.

eller Ret ved Gud bedst, foruden den Uret, som Kommissarierne, som Dommen skulde eksekvere, mere end de derefter og den dennem medgivne Instruks var beføjet til, og til denne Dag beholdt¹⁾. Uagtet den snørklede Udtryksmaade er Meningen tydelig nok og viser, hvor stærkt han følte sig forurettet.

Kun 8 Dage efter at Inddragningen af Jens Lassens Gods var begyndt, udgik der Befaling om Udlæg af Hans Villumsens Jordegods²⁾, der laa spredt baade i Sjælland, Fyen og Jylland, men Hovedmassen i Fyen. Hans Arvinger gav sig straks til at indgive Andragender til Regeringen, og der indkom i Løbet af Decbr. Maaned 1680 ikke mindre end 6 forskellige Bøn- og Klageskrifter fra dem³⁾, hvori der stadig tales om Kommissionens haarde og umilde Dom, men i øvrigt ikke findes nye Oplysninger ud over det, vi kender fra den første Klage fra Septbr. Maaned⁴⁾. Derimod giver de os Indtryk af de saare vanskelige Tider, det har været, eftersom H. V. uagtet saa stor Fortjeneste paa Statens Bekostning ikke kunde efterlade sine Arvinger større Velstand.

Alle disse Skrivelser og navnlig Mules og Landorfs Indflydelse gjorde dog til sidst Indtryk paa Kongen og hans Omgivelser. De blev nemlig ustandselig ved at klage, og af en Skrivelse til Stöcken af 15. Jan. ser vi, at de gennem ham og Storkansleren havde faaet Haab om et gunstigt Udfald af deres Sag. Det samme fremgaar af et Bønskrift til Kongen fra Dagen efter, hvori

---

¹⁾ Ansøgning til Kongen 20. Septer. 1694. Personalia i R. A. under Jens Lassen.

²⁾ Ekspedit. Prot. IV, f. 72 ff.

³⁾ Revk.s Dom.

⁴⁾ S. 66 f.

de søgte om Indstilling af Dommens Udførelse. Dette opnaaede de dog ikke, og det befalede Udlæg førtes til Ende baade i Sjælland, Fyen og Jylland¹⁾.

Kort Tid efter, den 9. April, løb Arvingerne Storm for at faa Sagen bragt til Ende, idet de samtidig sendte et Brev og en Memorial til Stöcken²⁾ og en Ansøgning til Kongen, hvori de fremsatte Ønske om, at de, som havde købt Jordegods af dem — det var c. 517 Td. Htk. —, maatte beholde det, og at de selv maatte forblive i Besiddelse af det, de havde tilbage, c. 800 Td. Htk., eller Kongen vilde betale det med Godtgørelse af Forbedringer og Restancer; desuden ønskede de Fritagelse for alle deres Morbroders Kreditorers Krav. Et saadant Forlangende kan synes os underligt, da de jo havde overtaget Gælden med Arven, men var ikke ualmindeligt i de Tider, da man kunde faa alt af Kongens Naade. Endelig bad de om Tilladelse til at søge Erstatning hos dem, som ifølge deres Morbroders Regnskaber havde faaet Proviant udleveret, som Revisionen ikke havde anerkendt. Som Bevæggrund fremhævede de³⁾, hvorledes det var med Kongens Tilladelse⁴⁾, at deres Morbroder havde disponeret over sit Gods, og hvorledes det var bleven befalet 2 Kommissærer⁵⁾ at formaa hans Kreditorer til at tage Jordegods i Betaling, og først da de ikke vilde, havde Arvingerne overtaget det og betalt Fordringshaverne med rede Penge; men dette havde de

¹⁾ Pakken, Udlægsforretn. og Ekstrakt Prot. V, f. 62, 6.

²⁾ Orig. Breve og Memorialier til Stöcken.

³⁾ I en udateret og uunderskreven Memorial til Kongen.

⁴⁾ Brev af 25. Septbr. 1670.

⁵⁾ Brev af 31. Marts 1672.

kun gjort i Tillid til Kongens Ord, da de med Lethed kunde være gaaede fra Arv og Gæld.

Endnu en Skrivelse indsendte de til Stöcken, men saa hjalp det ogsaa, og den 16. April kom Kongens Be-naadningsbrev¹⁾, der fuldstændig fritog Arvingerne for alt Ansvar og er mærkeligt som Eksempel paa, hvad en enevældig Konge kunde tillade sig, og viser os, med hvilken Lethed man satte sig ud over alle almindelige Retsregler, og hvor hensynsløst uretfærdigt man behandlede Folk for at vise Retfærdighed mod dem, man yndede, og redde Penge for Staten. Dette mærkelige Aktstykke lyder i Hovedsagen saaledes:

H. V.s Arvinger skal „ej udi nogen Rettergang konsidereres anderledes, end som de Arv og Gæld efter hannem haver fra-gaaet, og ikke aleneste være fri og forskaanet for alle hans Kreditorers Krav og Tiltale, saavel deres, til hvilke han selv Gods i levende Live afhændet og bortskødet haver, som de, der paa Skifte efter hannem Jordegods i Betaling er bleven udlagt, mens endog, for hvis Jordegods de selv Tid efter anden siden deres Morbroders Død kan have afhændet, i lige Maade fri være, og ej forpligtet dennem, som samme Jordegods tilforhandlet haver, i nogen Maade dertil at svare“; og desuden, hvis det skulde vise sig, at Arvingerne endnu enten inden- eller udenlands hæftede for noget af deres Morbroders Gæld, maatte de være fritagne herfor.

Arvingerne slap altsaa for Kreditorernes Tiltale, men mistede det Jordegods, der var inddraget af det, de selv havde i Behold, hvorimod Staten beholdt alt sit. Kreditorerne derimod mistede alt deres. En mærkeligere Afgørelse skal man vist lede efter! Mente Staten virkelig, hvad der var rimeligt, at Arvingerne havde lidt Uret,

¹⁾ Revk.s Dom.

saa skulde man dog tro, at de uskyldige Kreditorer led mindst lige saa stor Uret, og den burde selv have baaret Tabet; men i Stedet for fordelte den det paa 2 Parter, som begge var lige uskyldige i H. V.s Forseelser.

Alt dette og den Omstændighed, at 117 Td. 1 Skp. 2 Fdk. 2 Alb. Htk. af det Jordegods, der var bleven inddraget, var afhændet til andre, samt den nye Landmaaling bevirkede, at Udlægsforretningen ligesom ved Jens Lassens Gods maatte gøres om igen, og den endelige Beretning om Udlægscommissionens Arbejde blev først udfærdiget i Maj 1683¹⁾. Imidlertid indkom der Ansøgninger til Kongen fra adskillige, som havde haft Vederlaget for deres Fordringer indført paa H. V.s Skøde, og som nu havde mistet det²⁾.

Da Rentekammeret henviste enkelte af dem til at søge Vederlag hos Arvingerne, maatte disse gøre det opmærksomt paa, at de var bleven fritagne for at yde Erstatning³⁾.

Hvor højt yndede H. V.s Arvinger var, ser vi af, at Kongen udstedte en Obligation til dem paa 20000 Rdl. som Vederlag for det Tab, de havde lidt ved at over-

¹⁾ Udlægsforretninger.

²⁾ Af disse fik Marie Pedersdatter, Enke efter Georg Hassenreffer, Fr. v. Vittinghof samt Landkommissær Jesper Hjorts Børn Lov til at beholde det, de havde faaet af H. V., medens Kongen vilde søge Erstatning i det af hans Gods, som endnu var i Behold (Udlægsforretninger; orig. Resolut. i Rtk. 28. Oktbr. 1681). Peter Reetz's Enke Anna Ramel, som havde købt Sædder Kongetiende af Sognepræsten i Herfølge, der i 1673 havde erhvervet den af H. V., blev henvist til at søge Erstatning hos Sælgeren ifølge Instruksens 9. Punkt (Resolut. Prot. V, f. 167 f., 11. Juli 1682).

³⁾ 6. Jan. 1685 Skrivelse fra Mule og Landorf i Anledning af en saadan Sag, som var gaaet til Højesteret, der selvfølgelig havde frikendt Arvingerne. (Udlægsforretn.)

tage Arven; og dette Beløb, hvoraf de i 1686 kun havde faaet udbetalt $\frac{1}{4}$, fik de virkelig fuldt Vederlag for ved Skødet af 19. Marts 1687; ved hvilken Lejlighed de ogsaa fik Erstatning for deres øvrige Fordringer paa Kongen og Fritagelse for Tiltale fra Henrik Bjelke og Jesper Hjorts Børn¹⁾. Paa Grund af alle disse Forhold er det derfor højt regnet, naar vi anslaa Kongens Indtægt af H. V.s Godsudlæg til c. 68000 Rdl.

Medens man ved de første Udlæg af Jens Lassens og Hans Villumsens Gods var gaaet frem efter Regler, som Rentekammeret hver Gang fastsatte med Hensyn til de særlige Forhold, der knyttede sig til det Jordegods, som skulde inddrages, og hvortil der under Udlægget blev føjet nye Bestemmelser, eftersom de gjordes nødvendige ifølge Landkommissærernes Indberetninger, udkom der i Septbr. 1681 almindelige Bestemmelser om, hvorledes Inddragningen i det hele taget skulde foregaa.

Disse, der i alt væsentligt følger de Hovedgrundsætninger, som var udtalte i Kammerets Svar af 28. Decbr. 1680 til Landkommissær Erik Sehested angaaende Udlægget af Jens Lassens Gods²⁾, kender vi gennem en Koncept af 11. Septbr. 1681³⁾ og det originale Reskript

¹⁾ Kopib. over kgl. Resolut. i fyenske Kont., A., f. 106 og Bilag ved Skodekoncept 19. Marts 1687. Henrik Bjelke havde 14. Oktbr. 1682 faaet Bevilling paa at maatte faa $2\frac{1}{2}$ Td. Htk. tilbage, som var bleven inddragne sammen med H. V.s Gods (Sj. Kontors Prot. I (627) f. 266). Jesper Hjorts Børn, se Noter S. 98.

²⁾ Se ovenfor S. 88 f.

³⁾ Konc. til Mem. ang. nogle Poster at iagttage ved Jordegods's Udlæggelse efter Rævk.s Dom. Kancelliekspedit. v. K. Schöller. Jfr. Sjæll. Prot. I (627), f. 107 f. og Prot. over de fra Kancell. t. Rtk. udg. kgl. Ordre I, f. 13 f.

til Kammeret paa Grundlag heraf, men dateret 10. Septbr., og de lyder i Hovedsagen saaledes:

1. Sæde- eller Ladegaarde med deres Bygninger samt Birke- og Patronatsrettigheder skulde udlægges til samme Pris, som Kongen havde afhændet dem for.

Her var altsaa ikke Tale om nogen Erstatning for Nybygninger eller større Reparationer, hvilket gav Anledning til megen Klage fra dem, som Revk.s Under søgelser gik ud over; men der blev som Regel intet Hensyn taget til dem, da Regeringen mente, at vedkommende havde faaet saadanne Udgifter fuldt ud vederlagte i den Tid, de med Urette havde siddet inde med Godset.

2. Bøndergodset skulde udlægges paa samme Maade, som det var afhændet af Kongen, dog saaledes, at det øde toges for halv Pris.

Heller ikke her er der taget noget Hensyn til Forbedring, men derimod til Forringelse, for at Kongen ikke skulde lige noget Tab.

3. Var noget af Godset ved Mageskifte kommen tilbage til Kongen, skulde der gøres Udlæg i det, som var afstaaet i Stedet for.

4. Var noget af det blevet indlemmet i Grev- eller Friherskaber, skulde man saa vidt muligt undgaa at udlægge af det. Denne Regel var ikke bleven overholdt ved de første Udlæg, og det var een af Aarsagerne til, at de delvis maatte gøres om igen.

5. Havde nogen bortmageskiftet noget af Godset, skulde der inddrages af det, som de havde faaet i Stedet, saafremt det i alle Henseender var lige saa godt.

6. Ellers maatte der ikke tages Hensyn til, hvem der havde noget af det udlagte Gods i Besiddelse, men

de, der mistede det, havde Lov til at søge Erstatning hos Afhænderen. Dette Punkt var i fuldeste Overensstemmelse med Instruksens 9. Artikel.

7. Naar man var begyndt at udlægge i en By, skulde man tage det øde med det besatte, saa længe det strakte til, og efter den Takst, som var nævnt i Punkt 2. Restancerne skulde følge Godset, for at dets Ydeevne kunde opretholdes. Det var paa dette Punkt, at Jens Lassen beklagede sig, idet han fandt det urimeligt, at Bønderne ikke maatte betale ham hans Tilgodehavende, naar de kunde.

Disse Regler var Grundlaget for al Godsinddragning i den følgende Tid.

Dagen før de udkom, fik Jørgen Skeel Due og Borgemester Christian Mortensen Lælius samt Landkommissær Jens Visberg Ordre til at udlægge for 60000 Rdl. af Joakim Irgens's Gods i Thy¹⁾. Foruden de sædvanlige Udlægsjordebøger og den almindelige Udlægsinstruks sendtes der Landkommissæren en særlig Paa-mindelse om at udlægge af det Gods, som ikke var for højt skyldsat, men havde særlig Herlighed, og om især at tage sig i Agt for de store Byer, hvor en Del kunde være øde, hvilket viser, at man var bange for det Gods, der havde lidt af Sandflugt, hvoraf der fandtes meget her.

Imidlertid indgav Irgens's Enke Cornelia Bicker en Ansøgning til Kongen²⁾, hvori hun fremhævede, at det vilde føre til hendes Ødelæggelse, om Vestervigs Hovedgaards Bygning, hvorpaa der var kostet saa meget, skulde udlægges for det, den var afhændet for af Kongen,

¹⁾ Ekspedit. Prot. IV, f. 98.

²⁾ Under 27. Oktbr. 1681 i Kancelliekspedit. v. K. Schöller. Jfr. Aalb. og Vib. St.s Kopib. A, f. 113 f.

og hun bad derfor om, at hun maatte beholde den og Vestervig Sogn. Dette fik hun ogsaa Lov til, og der skulde saa kun inddrages i Thy for 41853 Rdl.; det manglende skulde tages i Nordlandene, hvor Irgens ellers havde faaet Vederlag for sine Fordringer, og der skulde inddrages for i alt 52206 Rdl. 9 β ¹⁾.

Udlægget i Thy blev færdigt 6. Febr. 1682 ²⁾, men rigtignok under store Vanskeligheder, da der ikke var besat Gods nok, hvorfor Kommissionen fik Befaling til at inddrage af det øde, men kun til halv Pris efter Instruksen ³⁾. Der blev saa inddraget for 40946 Rdl. 2 $\mathbb{z}$ 7 β .

Med Udlægget i Nordlandene havde det lange Udsigter; men omsider blev der truffet endelig Bestemmelse om, hvorledes det i Enkelthederne skulde gaa for sig, og Indtægten af det blev beregnet til 52309 Rdl. ⁴⁾ Over dette Udlæg er der vist ikke bevaret nogen Beskrivelse, men vi lærer det til Dels at kende gennem Fru Bickers Klager. 6. April 1685 indgik hun saaledes til Kongen med en Ansøgning, hvori hun paastod, at hun var uskyldig dømt, og at hun let havde kunnet bevise det, om hun maatte have nydt sin Ret efter Landsloven.

Denne Paastand var neppe sand; thi hun havde faaet adskillige Udsættelser for at kunne skaffe de fornødne Beviser paa sin Uskyldighed, men havde intet kunnet fremføre. Ogsaa paa anden Maade havde Kongen været velvillig imod hende; da hun intet havde at leve af, havde han endog bevilget hende, at en Obligation

¹⁾ 5. Novbr. 1681. Deliberat. Prot. IV, f. 185 f. Jfr. Kammerkoll. Ekspedit. Prot. I, Nr. 170.

²⁾ Udlægsforretn.

³⁾ 6. Decbr. 1681. Aalb. og Vib. Sts. Kopib. A, f. 127 f.

⁴⁾ Resolut. Prot. VII. f. 89 ff.

paa 5197 Rdl. 3 Ort 20 ß maatte udbetales hende, hvad der var en sjælden Naade i de pengeknappe Tider, og han havde tillige foræret hende 300 Rdl. i Rejsepenge, for at hun kunde drage til Holland, hvor hendes Mands Papirer formentlig skulde findes¹⁾.

Herefter gik hun over til at opstille en Række Klagepunkter af følgende Natur: Udlægskommissionen i Nordlandene havde handlet ubilligt imod hende ved at fratage hende alle de sikre Indtægter; skønt hendes Mand havde faaet Nordlandene udlagt for 100000 Rdl., var hun bleven dømt til at svare til 140000; den jydsk Kommission havde frataget hende alt det bedste Gods, saa at hun kun havde det øde tilbage; derfor bad hun om Eftergivelse af Skatterestancerne og om 20 Aars Skattefrihed; tillige gjorde hun Fordring paa Restancerne af det inddragne Gods, som hun opgjorde til c. 18000 Rdl. Til Slut anmodede hun om at faa hele Udlægget revideret af en Kommission, om Rejseunderstøttelse for sine 2 Sønner og for sig selv²⁾.

I sin Erklæring af 16. Maj s. A. indrømmede Rentekammeret, at Udlægskommissionen i Nordlandene var gaaet hende for nær, og at der fandtes en kgl. Resolution af 19. Decbr. 1664, hvorefter Nordlandene blev tilstaaet Irgens for 100000 Rdl.³⁾ Ogsaa i Thy havde Udlægskommissionen maaske set for meget paa Kongens Fordel, men at eftergive Skatterestancerne plejede man ikke, uden at der stilledes Sikkerhed for

¹⁾ 2. Maj 1682. c. l. V, f. 149 ff.

²⁾ Sønnerne vilde drage til Ostindien og søge deres Lykke, selv vilde hun til Holland.

³⁾ Dette var en senere Begunstigelse, Irgens havde faaet, og det var i Overensstemmelse med Instruksen, naar Revk. var gaaet tilbage til den oprindelige Udlægssum.

de kommende, og at give Skattefrihed maatte fraa-
raades for Følgens Skyld. Hendes Fordring paa Re-
stancerne af det inddragne Gods var ubillig, da Kongen
havde bestemt, at de skulde følge Godset for at opret-
holde dets Skatteevne. I Anledning af hendes Anmod-
ning om Rejseunderstøttelse mindede Kammeret om, at
Kongen tidligere havde eftergivet hende 24000 Rdl. i
Røraas Kobberværk, hvormed det vel paa en fin Maade
vilde sige, at hun havde nydt Naade nok.

Herpaa faldt Kongens Afgørelse 4. Oktbr. s. A.¹⁾
saaledes, at hun skulde have Vederlag for de 40000 Rdl.;
Udlægget skulde forblive saaledes, som det var bleven
fastsat 7. Maj 1684, ɔ: hun skulde beholde Tromsø
Fogdi. I Thy maatte hun faa alt det Jordegods tilbage,
som var inddraget uden for Nørhaa Birk, og skulde have
Erstatning i Vestervigs Gods's Skatter for det Beløb,
hvormed Indtægten af det inddragne Gods, hun nu fik
tilbage, havde overskredet Renten af den Sum, det var
sat til, i den Tid, Inddragningen havde fundet Sted.
Fremdeles maatte hun af samme Skatter faa godtgjort
de Restancer, som var bleven indbetalte ud over den
fulde aarlige Afgift, og der blev lovet hende Erstatning
for det, hendes Gods var udlagt mindre for, end det
plejede at ske. Derimod kunde der ikke være Tale om
en Revision af hele Udlægget, og om Rejseunderstøttelsen
meldtes intet. Det var forholdsvis store Indrømmelser,
der blev gjorte, og de gjorde et stort Skaar i Kongens
Indtægt af Revisionsdommen over hende.

Dog maa vi ikke regne de sidst nævnte Indrømmelser

---

¹⁾ Resolut. Prot. VIII, f. 201 ff. Jfr. Kopib. over kgl. Resolut. i
Aalb. og Vib. St.s Kont. A, f. 98 ff.

for mere, end de virkelig er; de tager sig nemlig bedst ud paa Papiret. Den Opgørelse, Resolutionen kundgjorde, skulde laves over Kongens Indtægter af det inddragne Gods, findes vel neppe; men vi kan være sikre paa, at de ikke har naaet Renten af den Sum, det var inddraget for, selv om Udlægskommissærerne var gaaede hende lovlig nær; dertil var Indtægterne af Landbruget alt for ringe. Dette bevirker ogsaa, at Løftet om Restancernes Godtgørelse var hen i Vejret; thi Bønderne havde nok at gøre med deres aarlige Afgifter, end sige, at de skulde kunne udrede Restancer, og hvilken Amtsskriver vilde vel lægge Pres paa Kongens Bønder, for at Fru Bicker kunde faa sine Penge ind! Indrømmelsen om Erstatning for den lave Vurdering af hendes inddragne Gods havde heller ikke meget paa sig, da det jo i høj Grad var en Skønssag, hvad de almindelige Priser var for Gods af den Beskaffenhed.

Medens altsaa disse Indrømmelser kun har lidt at betyde, maatte Staten foruden de 40000 Rdl. endnu give Afkald paa c. 3000 Rdl., saa at dens samlede Udbytte af Inddragningen af Irgens's Gods kun blev c. 50000 Rdl.

Det gik nemlig her som ved Inddragningen af Jens Lassens og Hans Villumsens Gods, at der opstod Strid med dem, som havde faaet Fordringer godtgjorte gennem Irgens.

Allerede 16. Novbr. 1683¹⁾ blev der nedsat en Kommission til at dømme mellem Fru Bicker og Regimentskvartermester Samuel Christensen, der ved Revk. havde mistet noget Gods, som var blevet udlagt paa Irgens's Skøde, idet Fru Bicker forsømte at fremlægge

---

¹⁾ S. T., Nr. 352.

Beviserne. Sagen trak ud i flere Aar, men endte 16. Juni 1686¹⁾ med, at Kongen gav det omstridte Jordegods tilbage, da han tidligere havde bevilget, at Gods, som var udlagt paa Officerers Afregninger, skulde skaanes for Inddragning²⁾. Her var det altsaa Kongen, som gav efter, da det angik militære; men i en anden Sag angaaende 3000 Rdl., som Højesteretsassessor Jens Foss havde til gode hos Fru Bicker paa sine Myndlinges Vegne, og hvorfor han 1678 havde faaet Pant i hendes Jordegods, som nu var bleven inddraget, var han ikke saa gavmild, men nøjedes med at give J. F. Tilladelse til at søge sig anden Sikkerhed hos Fru B., dog ikke i det, som allerede var pantsat³⁾. Det kneb nemlig haardt for Fru B., uagtet de Indrømmelser Kongen gjorde hende, og hendes Velstand gik til Grunde ligesom Henrik Müllers⁴⁾.

Samtidig med Inddragningen af Irgens's Gods, blev der gjort Udlæg i Borgemester Hans Jørgensens⁵⁾, og allerede i Oktbr. 1681 indkom de 2 jyske Udlægsforretninger⁶⁾, som tilsammen beløb sig til 2098 Rdl. 3 ŷ 15 β 5 $\frac{1}{7}$ Œ . Dette var ikke saa meget, som man havde ventet sig, og der kom til at mangle Jordegods for c. 800 Rdl., men det blev saa taget paa Fyen, hvor der i alt blev udlagt for 6181 Rdl. 22 β ifølge Udlægsforret-

¹⁾ Kopib. over kgl. Resolut. i Aalb. og Vib. St.s Kont. A, f. 146 ff.

²⁾ 14. Aug. s. A. blev der truffen en lignende Afgørelse i Anledning af en Fordring paa 500 Rdl., som Kaptejn Hans Jakob Lüneberg havde overdraget Irgens, men som Revk. havde underkendt (S. T., Nr. 291).

³⁾ 27. Novbr. 1683. S. R., Nr. 301.

⁴⁾ Se S. T. 1686, Nr. 192.

⁵⁾ Ekspedit. Prot. IV, f. 99. Jfr. Aarh. og Ribe St.s Kopib. A, f. 153 ff.

⁶⁾ Udlægsforretn.

ningen af 13. Febr. 1682¹⁾. H. J. var imidlertid død, og hans Enke, som intet ejede, blev fritaget for at gøre Regnskab for Fredericias Proviant²⁾ og fik en Gaard til sit Ophold, saa længe hun levede³⁾. Endelig maatte hun søge Kongens Naade⁴⁾ i Anledning af hendes Mands Toldregnskaber for 1674—76, hvorpaa der var bleven udsat c. 270 Rdl., fordi han havde fritaget nogle Fredericiaborgere for Provinstolden og opført Løn til en Tjener, som han efter hendes Forklaring havde maattet holde, „formedelst han fast udi 20 Aar ideligen er bleven brugt udi Kommissioner til e. kgl. M.s Tjeneste paa sin egen Bekostning“. Kongen bestemte, at Provinstolden skulde søges hos de paagældende Borgere og Enken være fri for Resten af Fordringen paa Grund af sin Fattigdom⁵⁾. Hendes Erstatning til Kongen kan ialt regnes til c. 8010 Rdl.

Endnu en tredie af Kongens Fordringshavere, Povl Cornelisen, fik sit Gods inddraget paa denne Tid. Der skulde udlægges paa Fyen for 24800 Rdl. og paa Sjælland for 2380 Rdl. Dette sidste Udlæg blev allerede sluttet 30. Septbr. 1681⁶⁾, men det første voldte større Vanskelighed. P. C. havde her oprindeligt faaet udlagt 527 Td. Htk. Bøndergods og 128 Td. Tiende; men heraf var der intet tilbage, da Kongen 1673 paa Grund af Mangler i hans Regnskaber havde inddraget en Del, og Resten, 478 Td. Htk., var

¹⁾ c. l.

²⁾ Se ovenfor S. 69.

³⁾ Kammerkoll.s Ekspedit. Prot. I, Nr. 221 og 218.

⁴⁾ Kopib. over kgl. Resolut. ved Fyens St.s Kont. A, f. 5 f. 3. Febr. 1683.

⁵⁾ Mellem de 270 Rdl. var en Regnefejl fra H. J.s Side til hans egen Fordel paa 45 Rdl.!

⁶⁾ Udlægsforretn.

solgt eller pantsat til forskellige¹⁾. Inddragningen gik alligevel sin Gang og var færdig 13. Febr. 1682, men man havde kun naaet at faa udlagt for 16497 Rdl. 3 Ɔ $4\frac{7}{12}$ β ²⁾. Kongens Indtægt af det hele Udlæg udgjorde ikke mere end c. 24378 Rdl., og det endda kun, saafremt vi medregner de 110 Td. Htk., der skulde betales paa Herfurternes Vegne. P. C.s Enke mistede alt, hvad hun ejede, og var saa fattig, at hun søgte om Fritagelse for at betale en Afgift paa 12 Rdl., hvad der ogsaa blev tilstaaet hende, da Kammerkollegiet erklærede, at hun var for uformuende til at betale dem³⁾.

Ret karakteristisk for Fremgangsmaaden ved Inddragningen er det, at Holger Vind, som havde mistet 2 Gaarde, hvoraf den ene havde tilhørt Hans Villumsen og den anden P. C., maatte give to andre Gaarde i Bytte for at faa dem tilbage og endda betale 142 Rdl. 8 β ,

¹⁾ Hans Schack havde saaledes faaet 173 Td. 6 Skp., Niels Juel 75 $\frac{1}{2}$ Td., Gyldenløves Søn 83 Td. 6 Skp. og Fr. v. Vittinghof 73 Td. (Kirketiende). Af disse maatte N. Juel fuldt ud erstatte Kongen det, han havde købt, hvorimod Gyldenløve beholdt sit uden Vederlag (Orig. Rskpt. t. Kammerkoll. 4. Febr. 1682).

²⁾ De 173 Td. 6 Skp., Hans Schack havde købt, havde han nemlig bortmageskiftet til Kongen, som igen havde solgt det til Niels Juel, der 1. Novbr. 1681 blev fri for at faa det inddraget. Derimod skulde H. S.s Gods, som han havde faaet ved Mageskiftet, inddrages; men det skete ikke, da det viste sig, at der var endnu en fjerde med i Sagen, nemlig Erik Krag. Afgørelsen trak derfor længe ud, men Enden blev, at Kongen besluttede sig til at holde sig til E. K.s Enke Vibeke Rosenkrantz. Da hun protesterede, afgjordes Sagen til sidst saaledes, at de 173 Td. Htk. maatte gaa lige op mod de 110 Td. Htk., som E. K.s Arvinger havde til gode hos Kongen paa Grund af det Fribrev, der var givet Christopher Herfurts Arvinger. (Se ovenfor S. 94. — S. T. 1684, Nr. 161, 7. Maj, c. I, Nr. 245, Afr. II, 50, Resolut. Prot. VIII, f. 274 f., 6. Febr. 1686.)

³⁾ Kopib. over kgl. Resolut. i fyenske Kont. A, f. 89 f., 18. Maj 1686.

da de Gaarde, han gav i Stedet, ikke havde Hartkorn nok; han maatte altsaa købe sine Gaarde 2 Gange, thi om nogen Erstatning hos H. V.s eller P. C.s Arvinger kunde der jo ikke være Tale, efter hvad vi ved¹⁾.

En af dem, Revisionen ramte værst, var Henrik Müller, da han samtidig med Udlægget blev krævet for store Skatterestancer²⁾, og hans øvrige mange Kreditorer faldt over ham³⁾. Der skulde inddrages hos ham for 21677 Rdl. 3 Ort 15 β ⁴⁾, men der kom til at mangle Vederlag for 4486 Rdl. 93 β , hvorfor der saa blev gjort Udlæg i hans Sæd, Kvæg og Løsøre paa Ladegaardene i de Amter, hvor Inddragningen havde fundet Sted⁵⁾. Samtidig gik der Bud til Norge, at man foreløbig ikke maatte give H. M.s Kreditorer Udlæg i hans Gods der, da Kongen havde en stor Sum til gode hos ham, hvorfor der først skulde gøres Rigtighed⁶⁾; nogen Tid efter blev dette paa ny indskærpet, da Kongens Fordring hos ham endnu ikke var fyldestgjort, som der staar, „for hans egen Tergiversations Skyld“. Kreditorerne blev ved at melde sig i Aarene 1683 og 84⁷⁾, men hvordan det gik dem, vedkommer os ikke her. Kongen derimod, hvis Tilgodehavende i alt løb op til 132496 Rdl. 79 β , fik delvis sit ind igen, idet Skjoldnæsholm med Gods og

¹⁾ Kancelliekspedit. ved K. Schöller. 6. Decbr. 1681. Skodekoncept 3. April 1683.

²⁾ Sjæll. Kopib. G., f. 179, 8. Aug. 1682, f. 196, 6. Septbr., 13. Septbr.

³⁾ S. T. 1682, Nr. 287, 362, 364, 374, 375.

⁴⁾ Ekspedit. Prot. IV, f. 174 ff., 226 f. Sjæll. Kopib. G., f. 167, 168 f., 201, 204.

⁵⁾ Sjæll. Kopib. G., f. 212 f., 7. Novbr. 1682.

⁶⁾ Kammerkoll. Ekspedit. Prot. I, Nr. 274, 303.

⁷⁾ S. T. 1683, Nr. 6, 7, 35, 92, 155, 288, 306, 371; 1684, Nr. 8, 9, 10, 25.

Bygninger blev inddraget, en Del Gods under Dragsholm, Ellingegaard og Sæbygaard bortsolgt ved Auktion, Sølvbjergværket i Norge taget for 50000 Rdl. — dette mente Kongen, han kunde have konfiskeret¹⁾ — og endelig en Del Jordegods udlagt i Norge. Alt det, han afstod til Kongen, havde tilsammen en Værdi af 115853 Rdl. 18 β, og H. M. blev altsaa Kongen 16643 Rdl. 61 β skyldig, som blev ham eftergivet paa Grund af hans tro Tjeneste og „itzige slette Vilkaar“²⁾.

Med Amtmand Hugo Lützow, som skulde erstatte Kongen 516 Rdl. 3 Ort 3 β, blev der gjort Afregning 14. Oktbr. 1682, hvor det viste sig, at han havde 4221 Rdl. 86 β til gode hos Kongen, men skyldte 1591 Rdl. 28 β — deri indbefattet Erstatningssummen ifølge Revd. —, hvilke Summer paa Grund af hans Godsers slette Tilstand og hans gode Tjeneste fik Lov at gaa lige op³⁾. Det kunde synes, som om dette var en daarlig Afgørelse for ham, men det var det dog ikke; thi Regelen var, at hvad man skyldte Staten skulde betales til sidste Hvid, hvorimod det var en stor Gunst, om man overhovedet kunde faa noget Vederlag for sit Tilgodehavende hos den. Her blev der endda vist ham en særlig Naade, da han paa Grund af sine mislige Regnskaber maatte finde sig i en hvilken som helst Afgørelse.

For Generalfiskal Christen Pedersens Vedkommende var Kongen gaaet ind paa at modtage Kollerødgaard for Halvdelen af det, hans Dom lød paa, selv om den ikke

¹⁾ S. T. 1683, Nr. 341.

²⁾ Kopi af Opgørelse og Generalkvittering af 14. Maj 1685 (Rtk.s Personalia, Müller). Om H. M. jfr. Fr. Meidell, To Pengemata-dorer i Danmark i det 17. Aarh. (Museum 1894, II, 73 ff.)

³⁾ Sjæll. Kopib. G, f. 230.

skulde kunne dække det hele. Gaarden er rimeligvis bleven inddraget i Slutningen af 1681, da den blev bortforpagtet 15. Maj 1682¹⁾. Den udgjorde med Tilliggende 74 Td. 3 Skp. 1 Fdk. Htk. og var altsaa c. 3700 Rdl. værd, dersom vi regner 1 Td. Htk. til 50 Rdl.

26. Maj 1683 fik Generalfiskal Jens Clausen Ordre til at søge Oplysning paa Rentekammeret om, hvad A. B. Berns's og G. Marselis's Arvinger havde faaet af Kongen og hans Fader, for at han deri kunde søge Betaling for Revisionsdommene af 22. April 1682 og Admiralitetsdommen af 5. Febr. 1683. Da Rentekammeret gav ham Anvisning paa Godset Hanerau i Holsten, der var bleven afstaaet til A. B. Berns's Arvinger for 100000 Rdl., og Møen, som G. Marselis havde faaet udlagt som Pant for et lignende Beløb²⁾, gjorde Poul Klingenberg, der var en af Berns's Arvinger, Indsigelse³⁾, idet han paastod, at Hanerau var hans og ikke A. B. Berns's Arvingers, og at man derfor ikke kunde søge Udlæg der. Faa Dage efter tilbød han at købe Kongens Fordringer i Anledning af Salthandelen for 60000 Rdl. Ogsaa Regitze Sophie Vind, Baron Gyldenkrones Enke, der sad inde med Møen, nedlagde Indsigelse mod, at Erstatningen skulde søges hos hende paa alle Marselis's Arvingers Vegne.

Der blev dog ikke taget noget Hensyn til deres Indvendinger, og 26. Juli fik Generalfiskalen Ordre til ufortøvet at skride til Inddragningen. Paa denne Tid maa vel Forhandlingerne med Klingenberg om Postvæsenets

¹⁾ Ekspedit. Prot. IV, f. 216 ff.; jfr. orig. kgl. Rskpt. til Kammerkoll. 15. April 1682.

²⁾ Kammerkoll.s Ekspedit. Prot. I, Nr. 296.

³⁾ S. T. 1683, Nr. 278. (Som Indlæg her bl. a. Fru Vinds Ansøgning af 2. Juni og P. K.s Tilbud af 14. Juni.)

Afstaaelse være begyndte; thi man opgav foreløbig at søge Erstatning i Hanerau, hvorimod der 27. Novbr. udgik Befaling om at gøre Udlæg i Møen samt i Mariager og Ørum Amter (Berns's Arvingers) for de omtalte Domme, dog paa 40000 Rdl. nær¹⁾, hvorfor Kongen vilde have Udlæg andensteds, nemlig i Hanerau; eller rettere sagt, disse 40000 Rdl. skulde benyttes som Vederlag for et lignende Beløb, Klingenberg 13. Juli 1678 havde laant Kongen paa den Betingelse, at han, efter at hans Ret til Postvæsenet var ophørt, alligevel maatte beholde det som Vederlag for Renterne, indtil Summen blev betalt²⁾. Under Udlægget i Jylland viste det sig, at en Mængde af Bøndergodset var øde og forskyldt, hvorfor Rentekammeret befalede, at der skulde tages af de bedste Tiender, som Frederik III havde afstaaet til A. B. Berns's Arvinger³⁾.

For Admiralitetsdommens Vedkommende havde Generalfiskalen faaet Ordre til at inddrage Jordegods for Halvdelen, 92000 Rdl., hos hvert af de 2 Hold Arvinger, hvilket ogsaa skete for G. Marselis's Arvingers Vedkommende, idet hele Møen blev taget for c. 100000 Rdl.

Herved var der foruden for de 92000 Rdl.⁴⁾ bl. a. givet Vederlag for Revisionsdommens Beløb, der saaledes blev betalt paa 2692 Rdl. 27 β nær, som Kongen eftergav Arvingerne 27. Febr. 1686⁵⁾, hvorefter de fik Generalkvittering 6. Marts s. A.⁶⁾. Da Arvingerne fik 6186

¹⁾ S. T. 1683, Nr. 399; J. T., Nr. 99.

²⁾ Jfr. Fr. Olsen, Det danske Postvæsen. Kbh. 1889.

³⁾ Aalb. og Vib. St.s Kopib. B, f. 167 ff.

⁴⁾ Nøjagtigere 92112 Rdl. 16 β samt nogen Rente, 1701 Rdl. 64 β , ialt 93813 Rdl. 80 β .

⁵⁾ Deliberat. Prot. X, f. 25 ff., Resolut. Prot. VIII, f. 298.

⁶⁾ Ekspedit. Prot. VI, pag. 54 f.

Rdl. 16 β til gode hos Kongen, naar der kun regnes med Admiralitetsdommen, kan man skønne, at denne har haft en Indtægt af Revisionsdommen af halvsjette Tusinde Rdl., da der maa regnes med Rente af Beløbet fra Dommens Dato til Udlægsdagen¹⁾.

Ovre i Jylland blev der paa samme Tid inddraget af Berns's Arvingers Gods for et lignende Beløb; alene for Klingenberg's Vedkommende løb det op til 45861 Rdl. 1 $\mathbb{K}$ 12 β , og da det ikke slog til, toges der for 40000 Rdl. i Hanerau.

Imidlertid forhandlede der med ham om Generalpostmesterembedets Afstaaelse, som fandt Sted 14. Marts 1685, hvorved han bl. a. fik den inddragne Del af Hanerau tilbage²⁾. Han naaede ikke alene det, men fik alt sit inddragne Gods i Jylland tilbage, endog med Indtægten af det fra Inddragningsdagen. 22. Aug. 1685 fik han Generalkvittering for sig og sin Søn af samme Navn³⁾.

Den Erstatning, A. B. Berns's Arvinger skulde yde ifølge Revisionsdommen, var som ovenfor omtalt⁴⁾ bleven stærkt formindsket, ved at det Beløb⁵⁾, der hidrørte fra Krudtsagen, gik over paa andre; for Klingenberg's Vedkommende udgjorde det, der stod tilbage, 3570 Rdl. 45 β , og det fik han eftergivet⁶⁾.

¹⁾ Forretningen paa Moen begyndte 18. Jan. og endte 15. Febr. 1684.

²⁾ Fr. Olsen, c. I, S. 118 f.

³⁾ Eksped. Prot. V, pag. 431.

⁴⁾ S. 72.

⁵⁾ Dette var med Rente 6902 Rdl. 56 β .

⁶⁾ Rskpt. t. Kammerkoll. af 31. Marts 1685, ved Skodekonc. 16. Maj 1685. — Kammerkoll.s Ekspedit. Prot. II, Nr. 380, 11. April. — c. I. II, Nr. 382, 17. April; Nr. 383. — Resolut. Prot. VIII, f. 68 ff., 12. Maj. — Deliberat. Prot. IX, f. 122, 6. Aug.

Hvad de øvrige Arvinger angik, saa synes Klingenberg at have svaret for dem¹⁾ undtagen for Berns's Datter Anna von der Wielen, for hvis Vedkommende det 31. Decbr. 1687²⁾ bestemtes, at de 2881 Rdl. 2 ſ 1 ſ , som hun med Rente til 1. Aug. s. A. var bleven Kongen skyldig, skulde afskrives paa en kgl. Omslagsobligation 1647, og at hun skulde have Kvittering, som ogsaa fulgte 13. Marts 1688³⁾.

Foruden hende var der af de Bernsske Arvinger endnu Joachim Brockdorf tilbage, som var gift med Leonhard Marselis' Datter og derfor kom til at svare til $\frac{3}{16}$ af det, de blev dømt til af Kongen, da hans Svigerfader havde været Berns's Kompagnon for en saa stor Andel; men da Regeringen holdt sig til Klingenberg alene, maatte Brockdorf siden (27. April 1686) give ham Vederlag.

Kongens Indtægt af Revisionsdommen kan kun regnes til c. 3000 Rdl., hvorimod den af Saltsagen udgjorde c. 150000 Rdl. for begge Handelshuses Vedkommende.

23. Juni og 15. Aug. 1683 var det bleven fastsat, hvad Grevinde Friis skulde yde Kongen i Erstatning⁴⁾, og 25. Septbr. fik 5 Mands Kommissionen og Kammerkoll. Meddelelse om, at Kongen var kommen overens med hende, saa der kunde gives hende Kvittering, naar hun havde fyldestgjort de stillede Fordringer⁵⁾. Disse opfyldtes endnu inden Aarets Udgang, og 11. Marts 1684

1) S. T. 1685, Nr. 395, 5. Decbr., 1686, Nr. 148, 27. April.

2) Resolut. Prot. XII, f. 454 f.

3) Kbh.s Distr.s Kvitt. Prot. A, f. 99 f.

4) Se ovenfor S. 82 f.

5) S. T. 1683, Nr. 334 og 333. Det orig. Rskpt. t. Kammerkoll. ligger ved Skøde til Kongen 28. Decbr. 1683.

fulgte Generalkvitteringen med en Oversigt over Sagens Forløb i dens Hovedpunkter¹⁾.

Af en Fortegnelse af 24. Marts 1684²⁾ ser vi, hvor fuldstændigt Kongens Fordringer blev opfyldte. Han fik herefter følgende:

Friherskabet Friisenvold, Kongetiender, Provstekorn m. m. i Skanderborg, Dronningborg og Silkeborg Amter — der angives, hvilke Kirketiender der hørte under jus patronatus til Friisenvold —, Frydenlund, Pantebrev 28. Decbr. 1683 paa Boller, Grevindens Gaard paa Nytorv i København (Skøde af 14. Jan. 1684), Kongens Obligation (af 26. Maj 1679) paa 4000 Rdl. med Rente fra 1681—83, i alt 4494 Rdl.; endelig blev der paa Kongens Obligation af 29. Marts 1672 (paa 6000 Rdl.) til Grevindens Moder, Marie Lützow, afskrevet de 525 Rdl., som hun havde tilbudt 7. Juni 1683 i sin Ansøgning til Kongen.

Saaftremt vi vilde gøre op, hvad Kongen fik i Erstatning i alt — dog undtaget det Gods, som uretmæssig var lagt under Hovedgaardstaksterne for at spare paa Skatterne, men som nu igen maatte skatte som andet Bøndergods — bliver det efter den Værdiangivelse, som Grevinden i sin Ansøgning af 7. Juni havde sat paa det, 116550 Rdl., naar de 20000 Rdl., Boller blev sat i Pant for, regnes med; benytter vi derimod den kgl. Resolutions Værdiangivelse, der vel er nok saa rigtig, bliver det 100000 Rdl., forudsat at Kongen havde regnet hendes Indskud i Handelsselskaberne uden Værd; thi sættes de til deres Paalydende, 7450 Rdl., kom hun kun til at betale 92550 Rdl.

Hvor forbitret Grevinden var over dette store Tab,

¹⁾ Aarh. og Ribe St.s Kopib. C., f. 218 ff.

²⁾ c. l. f. 206 ff.

faar vi et Indtryk af, naar vi hører, at hun i sin Vrede lod baade Paneler og Kakkelovne fjærne fra den Gaard, hun skulde afstaa i København¹).

I Slutningen af 1684 blev ogsaa Christian Fischers Arvingers Sag afgjort, idet Kongen bevilgede dem, at de 334½ Rdl., som de skyldte ifølge Revisionsdommen, maatte efterlades, mod at de afstod en Fordring, som de havde til gode efter en Afregning af 18. Juni 1673. Denne lød i alt paa 14291 Rdl. 21 β, hvoraf Arvingernes Part dog kun var 5145 Rdl. 58½ β, som de nu afstod; dog fik de i samme Køb eftergivet 308¾ Rdl. resterende Skatter paa Silkeborg Ladegaard og fik Ret til at stalde Okser paa Allingegaard og Farregaard, saafremt disse havde 200 Td. Htk. Bøndergods²).

Vi har nu, saa vidt vort Kildestof tillod det, fulgt den store Revisionskommission og dens Forløbere fra Begyndelsen til Slutningen, set den første svage Spire komme frem, iagttaget den i dens forskellige Perioder, betragtet dens Vækst, der snart var hurtig, snart langsom, men altid fordrede kunstig Varme og en skærmende Haand, indtil dens kongelige Beskytter blev ked af den og tilintetgjorde den. Frugt satte den vel, men ingen som svarede til Forventningen, eller som kunde sammenlignes med dens Forgænger i Frankrig eller dens sam-

---

¹) c. l., f. 352 f., 23. Aug. 1684.

²) Resolut. Prot. VII, f. 205 ff., 2. Decbr. Jfr. Dronningborg, Silkeborg og Mariager Amters Kontributionsregnskab 1684. Bilag 7.

tidige i Sverige. Thi medens Udbyttet af disse kunde tælles i Millioner, var Resultatet her kun nogle faa Hundrede Tusinde, men dog velkomne under vore smaa Forhold og den Pengeknaphed, der altid herskede.

Den samlede Indtægt af Revisionen udgjorde omtrent 424000 Rdl., hvilket dog kun var c. $\frac{2}{3}$ af Revisionsdommenes fulde Sum, der løb op til 652000 Rdl. Den ene Trediedel blev altsaa enten eftergivet eller var ikke til at faa. Kongen eftergav 9 af de domfældte hele Erstatningssummen, og det Beløb, han saaledes mistede, udgjorde c. 70000 Rdl. eller 11 pCt. af den fulde Doms-sum. De tilbageværende 158000 Rdl., som ikke kom ind, hidrørte ogsaa for en stor Del fra Benaadninger, saa at der ikke kan siges andet, end at Kongen er optraadt med større Mildhed, end man efter de strenge Revisionsregler skulde have ventet. Dette bekræftes yderligere, naar vi tænker paa de mange, for hvis Vedkommende Sagen vel er bleven hævet uden Tale om nogen Erstatning, for ikke at nævne dem, hvis Regnskaber aldrig kom til Undersøgelse.

Revisionen havde dog ikke blot et finansielt Udbytte til Følge, men har vistnok ogsaa haft Indflydelse i moralsk Henseende og sat Folk og Embedsmænd i en gavnlig Skræk. Allerede kort efter dens Begyndelse virkede den helt op i Vendsyssel, hvor Otto Skeel Ottosen pludselig kom i Tanker om, at han skyldte Kongen 600 Rdl. for en Kongetiende, der ved et Uheld ikke var bleven regnet med, da han 12. Septbr. 1678 fik jus patronatus til Tolstrup Sogn¹⁾. Her rystede den op i en indslumret Samvittighed; andre lærte den at være forsigtige over for kgl.

¹⁾ S. T. 1680, Nr. 274, 13. Novbr.

Oversigt over Revis

Navn.	Dommens Dato.	Dommens Størrelse.
1. Jens Lassen	1. Oktbr. 1680	163028 Rdl. 10
2. Hans Villumsen	1. Novbr. —	88531 — 1
3. Hans Olufsen	2. Maj 1681	471 — 1
4. Joakim Irgens	13. Juni —	93261 — 1
5. Hans Jørgensen	- — —	8282 — 3
6. Poul Cornelisen	- — —	27175 — 2
7. Gabriel Gomez	14. Novbr. —	"
8. de Lima'erne	- — —	45273 —
9. Peter Motzfeld	- — —	1776 — 1
10. Henrik Müller	- — —	43355 — 7
11. Christen Pedersen	- — —	14084 — 3
12. Lucas v. Sprechelsens Enke og Joakim Beckmann	- — —	"
13. Brødrene v. Uffeln	- — —	"
14. Hugo Lützow	22. Decbr. —	516 — 7
15. Hans Friis	24. — —	12274 — 1
16. Jakob Ejlersen	10. Jan. 1682	"
17. Henrik Rüse	22. Febr. —	"
18. A. B. Berns og Leonhard Marselis	22. April —	9105 — 7
19. Gabriel Marselis	- — —	7808 — 2
20. Niels Rosenkrantz	24. — —	"
21. Albrecht Itzen	15. Juni 1683	5812 — 5
22. Niels Jensen Holst	- — —	2129 — 2
23. Steffen Rode	- — —	2691 — 2
24. Strange Trøner	- — —	310 — 5
25. Christian Fischer	29. Maj 1648	334 — 4
26. Søren Pedersen	- — —	962 — 6
27. Peter Reetz	- — —	3431 — 1
28. Diderik Schult	- — —	2994 —
29. Henrik og Joakim Würger	- — —	7524 — 4
30. Henning Meyererone	- — —	"
31. Otilia Meyer	- — —	"
32. Otto Krag	25. Oktbr. —	1249 — 1
33. Christen Jensen	16. Maj 1685	"
34. Mogens Friis	1682-83	c. 110000 —
		652282 Rdl. 1

Commissionens Domme.

Kongens Indtægt.	Anmærkninger.
130000 Rdl.	
c. 68000 —	
471 — 12 β	
c. 50000 —	
c. 8010 —	
c. 24378 — 1)	1) Om P. C.s Udlæg, som egentlig kun udgjorde c. 18878 Rdl., se S. 108.
"	
c. 1940 —	
"	
c. 21678 —	
c. 3700 —	
"	
"	
516 — 75 - 2)	2) H. L. kom paa en vis Maade til at afstaa en større Sum, end han var idømt, se S. 110.
3338 — 50 - 3)	3) Hvorvidt H. F. har betalt, kan ikke afgøres.
"	
" 4)	4) Der findes ingen Dom over H. R., men en Erklæring til Kongen.
c. 2881 —	
c. 5550 —	
"	
"	
"	
"	
"	
334 — 48 -	
1518 — 34 - 5)	5) Se S. 85.
"	
"	
"	
"	
1249 — 16 -	
" 6)	6) Der findes ingen Dom over C. J., men en Erklæring til Kongen.
: 100000 — 7)	7) M. F. burde egentlig ikke medtages her, da hans Sag tillige blev behandlet af en særlig Kommission.
423565 Rdl. 43 β	

Naadesbevisninger. I sin Ansøgning af 19. Maj 1683 om Generalkvittering siger den berømte Niels Juel:

„Saasom h. M. har været saa naadig og givet mig en Del Gods for mine Priser i forleden Fejde paa Taasinge, hvoriblandt jeg har fornøjet og indløst Hr. Admiral Bjelke, saa vel som adskillige andre deres Anparter, eftersom paa de Tider ved Kommissariatet ikke var Penge i Forraad og derfor tillige med Gods blev anvist, h. M. vilde være saa naadig, eftersom jeg fornemmer adskillige Desputer ved Revision-Kammeret med andre i lige Tilfælde forefalder, at jeg maatte nyde e. M.s Brev for slige Tilfælde at være forsikret, at i Fald mig noget menneskeligt maatte tilkomme, min Hustru og Børn ikke i saa Maader skulde lide nogen Fortræd, for hvis mig formedelst tro Tjeneste af h. M. er forundt¹⁾).

Admiralen er ikke nogen stor Stilist, men Meningens er tydelig nok; han vilde sikre sig imod, at det Gods, han havde erhvervet, siden skulde blive inddraget ifølge en eller anden Revisionsdom, hvad han jo kendte af Erfaringen fra Poul Cornelisens Sag²⁾).

Dette er imidlertid fra en Tid, da Kommissionen sad midt i sit Arbejde; men ogsaa Aar efter dens Op-hævelse satte den Spor: 23. Juli 1687³⁾ fik Niels Benzons Bevilling paa at maatte beholde Vilsted By og Mølle i Himmerland uden Revision, idet han nemlig havde købt den af Hans Hansens og Abel Cathrines Arvinger⁴⁾).

¹⁾ Kancelliekspedit. v. K. Schöller 1680—83.

²⁾ Se ovenfor S. 108, Note 1.

³⁾ J. R., Nr. 85.

⁴⁾ Se ovenfor S. 23.